

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
(İSLAM HUKUKU)**

**HANEFÎ FIKHINDA FESAD VE BUTLÂN
(SATIM AKDİ BAKIMINDAN)**

Yüksek Lisans Tezi

RAMAZAN ÇEKİÇ

İZMİR / 2017

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
(İSLAM HUKUKU)**

**HANEFÎ FIKHINDA FESAD VE BUTLÂN
(SATIM AKDİ BAKIMINDAN)**

Yüksek Lisans Tezi

RAMAZAN ÇEKİÇ

DANIŞMAN: YRD. DOÇ.DR. AHMET AYDIN

İZMİR / 2017

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ *Haneî Fıkhdında Fesad ve Butlân (Satım Akdi Bakımından)*” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.... / .... /2017

Ramazan ÇEKİÇ

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ/PROJE SINAVI TUTANAK FORMU

GÖNDEREN : .....Trenenik... İslam... R. K. K. Ana Bilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans / Doktora Programı öğrencisi .....Ramazan... Gök... ile ilgili Tez/Proje Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih: Prof. Dr. Sabret Köse
Sayı : ..... Ana Bilim Dalı Başkanı

İmza

SINAV TUTANAĞI

Tez/Proje Sınav Jürimiz tarafından incelenen.....Hüseyin Fikrimda Fecad ve Butlan (Salim Akdi Bakırakudun).....başlıklı yüksek lisans / doktora tezi ile ilgili olarak jürimiz 31/05/2017 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez/Proje Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYÇOKLUĞU/OYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / ~~Doktora~~ tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisansta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Hilmiye Ayar	
Üye	Prof. Dr. Mustafa Yıldırım	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Mehmet Dilek	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek stire her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

HANEFÎ FIKHİNDA FESAD VE BUTLÂN
(SATIM AKDİ BAKIMINDAN)

Ramazan ÇEKİÇ

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
(İslam Hukuku)

İnsanların ihtiyaçlarını karşılayan önemli kurumlardan biri satım (alış veriş) akdidir. Yüce Allah'ın helal kıldığı bir ticaret olan satım akdi, aynı zamanda insanlar arasındaki ticari muâmelelerin en yaygın olanı ve taraflara karşılıklı borç ve hukuki sorumluluklar yükleyen bir sözleşmedir.

Satım akdinin hukuk düzeninde varlık kazanması ve kendine bazı sonuçlar bağlanabilmesi için birtakım şartları da taşıması gerekir. Bu şartların amacı, “ taraflar arasındaki anlaşmazlıkları önlemek, tarafların karşılıklı menfaatini korumak, aldanma riskini ortadan kaldırmak ve bilinmezliğin yol açabileceği haksızlığı gidermektir” şeklinde sıralanabilir.

İslam hukukçuları, akdin rükün, şart ve vasıfları kendisinde toplamasının, akdin *sıhhatine* (geçerliliğine) delâlet ettiği noktasında ittifak etmişlerdir.

İslam hukukçularının (fakihlerin) ihtilaf ettikleri nokta, satım akdinin geçersizliği noktasında olmuştur. İslam Hukukçularının çoğunluğu (Cumhûr) akitlerdeki geçersizliği yekpâre bir durum olarak görmüşler, akitleri *fâsîd* ve *bâtul* diye bir ayrıma tabi tutmamışlardır. Zira onlara göre, eksikliğin akdin esasına ilişkin olup olmaması arasında fark yoktur.

Hanefiler ise geçersiz akitleri –çoğunluğun (Cumhûrun) aksine- *fâsîd* ve *bâtul* şeklinde bir ayrıma tâbi tutmuşlardır. Hanefiler'e göre akitte var olan eksiklik veya bozukluk, akdin aslına (özüne) ilişkin ise akit mutlak hükümsüzlük (*butlân*) ifade eder ve hiçbir hukuki sonuç doğurmaz. Şayet akitte var olan eksiklik, akdin aslına (özüne) değil, vasfına (*sıhhat* şartlarına)

ilişkin ise akit *fesad* ifade eder. Zira onlara göre *fâsid* olmanın zorunlu sonucu, akdin hukuken yokluğu, ya da mutlak hükümsüzlüğü değildir.

Anahtar Kelimeler: Satım akdi, Hanefiler, Cumhûr, sıhhat, fesad/fâsid, butlân/bâtıl.

SUMMARY

Master's Thesis

CORRUPTION AND VOIDNESS IN HANAFI FIQH (WITH REGARDS TO SALES CONTRACT)

Ramazan ÇEKİÇ

**İzmir Kâtip Celebi University
Institute of Social Sciences
Department of Basic Islamic Sciences
(Islamic Law)**

Sales contract is one of the important institutions that meets people's needs. Sales contract that is a trade the Almighty Allah has made halal is also the most common commercial transaction between people and a contract giving debt and legal liabilities to both parties.

Sales contract has to meet some conditions to become legalised and be binding for results. The aims for these conditions can be listed as "to prevent the disagreements between parties, to protect the parties' mutual interests, aversion, to avoid the risk of deception and to settle the tort that may be caused by obscurity."

Islamic canonists have been in accord in relation that elements, conditions and qualifications that are embodied in the sales contract attest the authenticity of the contract.

Islamic canonists (faqih) dispute on the point of invalidity of sales contract. The majority of Islamic canonists have seen the invalidity of contracts as an integral status and have not assigned contracts as corrupt (fasid) and void (batil) since they do not see any difference between whether the deficiency is related to the basis of the contract or not.

As to the Hanafis, on the contrary of majority, they assign the invalid contracts as corrupt (fasid) and void (batil). According to the Hanafis, if the deficiency or defect in the contract is related to the basis of the contract, it states absolute invalidity and do not result in any legal results. If the deficiency in the contract is not related to the basis but to the qualification of

it (authenticity conditions) the contract states corruption since the mandatory result of being corrupt is not legal invalidity or absolute invalidity of the contract according to them.

Key Words: Sales contract, the Hanafis, the majority, authenticity, corruption/corrupt voidness/void.

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	I
Kısaltmalar	IV
Önsöz	VI

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
2. Araştırmanın Yöntemi.....	1
3. Araştırmanın Sınırlandırılması	2
4. Araştırmanın Kaynakları	2

BİRİNCİ BÖLÜM

SATIM AKDİ (BEY')

1. İslam Hukukunda Satım Akdi	5
1.1. Akdin Sözlük ve Terim Anlamı	5
1.2. Satım Akdi (Bey')	6
1.3. Satım Akdinin Hukuki Dayanağı	7
1.3.1. Kitap	8
1.3.2. Sünnet	8
1.3.3. İcmâ.....	9
1.3.4. Akıl	9
1.4. Satım Akdinin İn'ikâdı/Kuruluşu	9
1.5. Satım Akdinin İn'ikad/Kuruluş Şartları	12
1.5.1. İrâde Beyanları İle İlgili Şartlar	12
1.5.2. Akdin Tarafları İle İlgili Şartlar	15
1.5.3. Akdin Mahalli/Konusu İle İlgili Şartlar	17
1.6. Satım Akdinin Sıhhat/Geçerlilik Şartları	22
1.7. Satım Akdinin Nefâz/İşlerlik Şartları	26

1.8.	Satım Akdinin Lüzûm/Bağlayıcılık Şartları	29
2.	Modern Hukukta Satım Akdi	31
2.1.	Satış Sözleşmesinin Tanımı	31
2.2.	Satış Sözleşmesinin Kuruluşu	31
2.3.	Satış Sözleşmesinin Unsurları.....	32
2.4.	Satış Sözleşmesinin Hükümleri	34
2.4.1.	Satıcı Açısından Hükümleri	34
2.4.2.	Alıcı Açısından Hükümleri	36
3.	DEĞERLENDİRME	37

İKİNCİ BÖLÜM

HANEFÎ FIKHINDA SİHHAT, FESAD, BUTLÂN VE İLGİLİ KAVRAMLAR EKSENİNDE SATIM AKDİ

1.	İslam Hukukunda Sıhhat, Fesad ve Butlân	39
2.	Sıhhat, Fesad ve Butlânın Sözlük ve Terim Anlamları	39
2.1.	Sıhhat'in Sözlük ve Terim Anlamı	41
2.2.	Fesad'ın Sözlük ve Terim Anlamı	45
2.3.	Butlân'ın Sözlük ve Terim Anlamı	52
3.	Sıhhat, Fesad ve Butlân'ın Hüküm Bakımından Usûl-i Fıkıhtaki Yeri.....	54
4.	Hanefî Fıkıhında Sahih, Fâsid ve Bâtıl Satım Akdi	55
4.1.	Sahih Satım Akdi	55
4.1.1.	Sahih Satım Akdinin Hükümü	58
4.2.	Fâsid Satım Akdi	59
4.2.1.	Fâsid Satım Akdinin Hükümü	60
4.2.2.	Fâsid Satım Akitleri	62
4.3.	Bâtıl Satım Akdi	71
4.3.1.	Bâtıl Satım Akdinin Hükümü	72
4.3.2.	Bâtıl Satım Akitleri	73

4.3.2.1. Akdin Rükündeki Eksiklikten Kaynaklanan Bâtl Satım Akitleri.....	74
4.3.2.2. Akdin Mahallindeki Eksiklikten Kaynaklanan Bâtl Satım Akitleri.....	78
SONUÇ	93
BİBLİYOGRAFYA	96

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
AÜ OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi.
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
b.	: bin, ibn.
bkz.	: Bakınız.
by.	: Basım yeri yok.
c.	: Cilt.
c.c.	: Celle celâlüh.
DEÜHFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
Hız.	: Hazreti.
TDV İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
İÜSBE	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
mad.	: Madde.
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜHF	: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
nşr.	: Neşreden
OMÜİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
OMÜSBE	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
r.a.	: Radiyallâhü anh.
RG	: Resmi Gazete.

s.	: Sayfa.
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem.
sy:	: Sayı.
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
SDÜİFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TBK	: Türk Borçlar Kanunu.
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
TKHK	: Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun.
TL	: Türk Lirası.
TMK	: Türk Medeni Kanunu.
trc.	: Tercüme, tercüme eden.
ty.	: Tarih yok.
v.	: Vefat.
vd.	: Ve devamı.
vs.	: Ve sair

ÖNSÖZ

İslam Hukuku, insanların ihtiyaçlarını karşılama noktasında her türlü tasarrufa, hukuk sistematığı içerisinde -bir takım ilke ve prensipler çerçevesinde- izin vermiştir. İzin verilen bu tasarruflardan biri de –insanlar arasında en yaygın ticaret olan- alış veriştir. Araştırma konumuz olan “*Hanefî Fıkında (Satım Akdi Bakımından) Fesad ve Butlân*” (bir diğer ifadeyle satım akdinin geçersizliği/ hükümsüzlüğü konusu), klasik İslam Hukuku (fıkıh) kaynaklarında “*Kitâbü’l- Bey’ (Büyü’)*”, Çağdaş İslam Hukuku kaynaklarında “*Akitler*”, Modern Hukukta ise “*Borçlar Hukuku*” başlığı altında incelenmiştir.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın amacı ve önemi, yöntemi, sınırlandırılması ve kaynaklarıyla ilgili bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, -çalışmamız satım akdiyle sınırlandırıldığı için- satım akdinin (*akdü’l-bey’in*) mâhiyeti, hukuki dayanağı, rükün, vasıf ve şartları üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın esas kısmını oluşturan *ikinci bölümde*, öncelikle –konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlaması bakımından- İslam Hukukunda *sıhhat, fesad* ve *butlân* kavramlarının lügavî ve ıstılâhi manaları verilmiş; Hanefilerle Cumhûrun muâmelatta *fesad* ve *butlân* konusunda ihtilaf ettikleri noktalar izah edilmiştir. Ayrıca bu kavramların (hüküm bakımından) usûl-i fıkıhtaki yerlerini – yine fakihlerin görüşleri çerçevesinde- ortaya koymaya çalıştık.

Son safhada, Hanefî fıkında *fâsîd* ve *bâtul* satım akitleri ile bu akitlerin hukuki neticelerini (Hanefî kaynaklardan ulaşabildiğimiz kadarıyla) ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızda, - mukayese bakımından - “Modern Hukukta Satış Sözleşmesi” konusuna da yer verilmiş, zaman zaman “Türk Borçlar Kanunu” ve “Türk Medeni Kanununa” atıflarda bulunulmuştur.

Ders döneminde emeği geçen hocalarım Prof. Dr. Saffet KÖSE ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet DİRİK'e, gerek konu seçiminde yol gösteren gerekse tez çalışması sırasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet AYDIN'a teşekkürü bir borç bilirim.

..... /..... / 2017

Ramazan ÇEKİÇ

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

İslam Hukuku, ibadetler yanında sosyal ve iktisadi hayatla ilgili pek çok hüküm ihtiva etmektedir. İslam Hukukunun muâmelât kısmında yer alan ve geniş hacme sahip satım akdi, iktisadi hayatı düzenleyen önemli bir akittir. **Fesad** ve **butlân** ise, akitlerin kuruluşunu ve geçerliliğini etkileyen önemli bir konudur. Yaptığımız araştırmalarda ilgili mevzûyu satım akdi bağlamında ele alan bir çalışma tespit edilememiş, bu nedenle konunun araştırılması uygun görülmüştür.

Çalışma konusu tespit edildikten sonra, klasik fıkıh ve Çağdaş İslam Hukuku çalışmaları/eserleri incelenmiş, daha sonra Hanefî mezhebi bağlamında meselenin ele alınması tasarlanmıştır. Araştırmamızda Hanefî mezhebinin seçilmesinde, akitler konusuna iki dereceli müeyyide (sıhhat ve fesad/butlân) öngören diğer hukuk ekollerinden (Cumhûr) farklı olarak onların üç dereceli bir müeyyide (sıhhat, fesad ve butlân) benimsemesi belirleyici olmuştur.

Bu tezde fesad ve butlânla ilgili, günümüz eserlerinde yer alan örneklerden daha ziyadesini bir araya getirmeyi ve konunun daha detaylı sunumunu amaçladık. Ayrıca, İslam Hukukunu (Hanefî fikhını) mümkün ölçüde Modern Hukukla (Türk Borçlar Hukuku) mukayese ederek, her iki hukuk sistemi arasında ilgili konuda benzerlik ve farklılık arz eden hususların tespitini hedefledik.

2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma konumuz satım akdine ilişkin hükümlere taalluk ettiği için, birinci bölümde satım akdinin mâhiyeti, hukuki dayanağı, rükün, vasıf ve şartları üzerinde durduk.

İkinci bölümde konuyu kavramsal çerçevede ele aldık. Konunun daha iyi anlaşılması bakımından **sıhhat**, **fesad** ve **butlân** kavramlarının sözlük ve terim anlamlarını açıklamaya; Hanefîlerle çoğunluğu oluşturan İslam hukukçularının (Cumhûr) –muâmelatta- fesad ve butlân konusunda ihtilaf ettikleri noktaları izah etmeye; bu kavramların (hüküm bakımından) usûl-i fıkıhtaki yerlerini –fakihlerin

görüşleri çerçevesinde- ortaya koymaya çalıştık. Son aşamada, Hanefî fikhî çerçevesinde *sahih*, *fâsid* ve *bâtıl* satım akitleri ile bunların ifade ettikleri hukuki sonuçları açıklamaya; Hanefî kaynaklardan ulaşılabildiğimiz kadarıyla fâsid ve bâtil olan alış verişleri, akdi fâsid/bâtıl kılan sebeplerle birlikte izah etmeye gayret ettik.

Çalışmamızda, - mukayese bakımından - “Modern Hukukta satış sözleşmesi” konusuna da yer verdik ve zaman zaman Türk Borçlar Kanununa atıflarda bulunduk.

3. Araştırmanın Sınırlandırılması

Araştırmamızı öncelikle “*Hanefî Fıkhdında Fesad ve Butlân*” olarak yapmayı amaçlamıştık. Çalışmaya başladığımızda, Hanefîler tarafından ortaya konulan fâsid ve bâtil ayırımının; nikâh akdinin yanı sıra satım, hibe, rehin, kira, havale gibi mülkiyetin nakli sonucunu doğuran veya akdi yapan taraflara karşılıklı borç yükleyen akitler için geçerli olduğunu ve geniş bir yelpazede ele alındığını gördük. Araştırmanın ilerleyen safhalarında hocalarımızla yaptığımız istişâreler neticesinde, hacim bakımından konuyu daraltmamız gerektiğine ve “*Hanefî Fıkhdında (Satım Akdi Bakımından) Fesad ve Butlân*” olmasına karar verdik. Satım akdini tercih etmemizin sebebi, ticari akitlerin en yaygını olması ve akdin genel hükümlerini ihtiva etmesidir (model akit olması).

4. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamızda faydalanılan kaynakları üç kategoride değerlendirebiliriz:

Klasik Fıkıh Kaynakları:

Hanefî Mezhebi: **Kudûrî**, Ebu'l- Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer (v. 428/1037), *el- Kitâb* (Eser *el- Muhtasar* adıyla meşhur olmuştur. Tezde de kaynak verilirken meşhur olan bu isimle verilmiştir); **Serahsî**, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed (v. 490/1097), *el-Mebsût*, c.XII-XIII; **Kâsânî**, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud el-Hanefî (v. 587/1191), *Bedaiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, c.V; **Merğînânî**, Burhânuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebû Bekir (v. 593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî (Abdülhayy el-Leknevî Hâşiyesi ile birlikte)*, c.V; **Mevsîlî**, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd (v. 683/1284), *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, c.II;

Sadrü'ş-Şerîa, Ubeydullah b. Mes'ûd (v. 747/1346), *et-Tenkîh Fî Usûli'l-Fıkh*; **Teftazânî**, Sa'düddîn Mes'ud b. Ömer b. Abdullah (v. 792/1390), *Şerhu't-Telvîh ale't-Tavdîh*; **Molla Hüsrev**, Muhammed b. Ferâmus (v. 885/1480), *Dürerü'l-Hükkâm Fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm (Şürrun Bilâli Hâşiyesiyle Birlikte)*, **Halebî**, Burhânuddîn İbrahim b. Muhammed (v. 956/1594), *Mültekâ el-Ebhur*, c.III; **Hâdimî**, Ebû Saîd Muhammed b. Mustafa (v. 1176/1762), *Mecâmiu'l-Hakâik ve'l- Kavâid ve Cevâmiu'r-Rakâik ve'l-Fevâid mine'l Usûl*; **İbn Âbidîn**, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulazîz ed-Dımaşkî (v. 1252/1836), *Reddü'l- Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu-Tenvîri'l-Ebsâr*, c.VII; **Meydânî**, Abdülgânî b. Tâlip (v. 1298/1881), *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ty., c.II. **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye**, İstanbul, 1300; **Kadri Paşa**, Muhammed (v. 1306/1888), *Mürşidü'l-hayrân ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insân (fî muâmelati'ş-şer'iyye alâ mezhebi'l-İmam Ebî Hanîfe en-Nu'mân)*.

Şâfiî Mezhebi: **Gazâlî**, Ebû Hamid Muhammed b. Ahmed (v. 505/1111), *el-Mustasfâ* (trc. Yunus APAYDIN), c.I-II.

Mâlikî Mezhebi: **Eş-Şâtıbî**, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed (v. 790/1388), *el-Muvâfakât*, c.I.

Çağdaş İslam Hukuku Çalışmaları

Son dönem Osmanlı hukukçularından **Büyük Haydar Efendi** (v. 1903)'nin, *Usûl-i Fıkh*'ı (Eser *Usûl-i Fıkh Dersleri* adıyla neşredilmiştir. nşr: M. Çevik – K. Meral); Ömer Nasuhi **Bilmen'in**, *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kâmusu*; Muhammed Ebû Zehrâ'nın *Usûlü'l-Fıkh*'ı; Zekiyyüddîn Şa'bân'ın, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî'si*; Abdülkerim Zeydân'ın *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*'ı; H.Yunus Apaydın'ın *İslam Hukukunda Hukuki İşlemlerin Hükümsüzlüğü* (Doktora Tezi); Hayrettin Karaman'ın, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku* c.III; Orhan Çeker'in *Fıkh Dersleri-I*; Hamdi Döndüren'in, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali* faydalandığımız kaynaklar olmuştur.

Ayrıca konumuzla doğrudan veya dolaylı irtibatlı olan *DİA*'nın *sıhhat*, *fesad*, *butlân*, *bey'* ve diğer ilgili maddelerini de bu tür kaynaklar arasında sayabiliriz.

Diğer kaynaklar

Yukarıda belirtilen kaynakların dışında konumuzla doğrudan veya dolaylı irtibatlı lügatler, kitap, dergi ve makaleler ile yüksek lisans ve doktora tezleri, faydalandığımız diğer kaynaklar olmuştur.

Birinci Bölüm

SATIM AKDİ (BEY’)

1. İSLAM HUKUKUNDA SATIM AKDİ

1.1. Akdin Sözlük ve Terim Anlamı

Akid, ا ك د kökünden mastar olup, lügatte “bir şeyi diğerine sağlamca bağlamak, düğümlemek” anlamlarında “hall’in (حَلَّ)” zıddıdır. Ayrıca *akit* kelimesinin “*yemin (yemine bağlamak)*” ve “*ahid (ahde vefa göstermek)*” kelimeleriyle de anlam ilişkisinin olduğu söylenebilir¹. Akit kavramının ıstılâhi manada çeşitli tanımlarıyla karşılaşmak mümkündür. **Serahsî** (v. 490/1097) “*akit, - hiçbir şeye mahal (gerek) kalmaksızın- ma’kûdun aleyh’in (akde konu olan şeyin) gereklerinin yerine getirilmesidir*” demiştir². **Kadri Paşa** (v. 1306/1888) akdi “*tafaflardan birinden sâdır olan icabın, mevzûda eseri (sonucu) meydana gelecek şekilde, karşı tarafın kabulü ile bağlanmasıdır*” şeklinde tarif eder³. **Mecelle**⁴ ise, akdi şöyle tarif eder: “**Akid**, tarafeynin bir hususu iltizam ve taahhid etmeleridir ki, icab ve kabulün irtibatından ibarettir⁵.”

Bir diğer akit tanımı da şöyledir; “*akit, hukuki bir sonuç meydana getirmek üzere karşılıklı iki iradenin birbirine uygun olarak açıklanmasıdır*”⁶.”

İslam hukukçuları *akit* terimini, zaman zaman ibrâ (borcu düşürme), hibe, vasiyet, vakıf gibi tek taraflı hukuki işlemleri ifade etmek için de kullanmışlardır⁷.

¹ **İbn Manzûr**, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisanü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1414 (3.baskı), c. III, s. 296-297; *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, “**AHİD**” maddesi, İstanbul 1988, c. I, s. 535; M.Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Emir Yayınevi, İstanbul 2000, c. III, s. 361-362 (Mâide Sûresi, 89. âyet tefsiri).

² **Serahsî**, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, İstanbul 2015, XII, 200.

³ **Kadri Paşa**, Muhammed, *Mürşidü'l-hayrân ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insân*, Matbaatü'l-Kübâ el-Emîriyye, by., 1891(1308), s. 27, mad. 168.

⁴ Osmanlı Devleti, hukukta modernleşme çabaları içinde medeni kanunu (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'yi) 1869-1876 yılları arasında hazırlayarak yürürlüğe koymuş, (yaklaşık 57 yıl yürürlükte kaldıktan sonra) Türk Medeni Kanununun kabul edildiği 4 Ekim 1926'da yürürlükten kaldırılmıştır. (Geniş bilgi için bkz., Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi”, *AÜ OTAM Dergisi*, Ankara 2012, sy: 29, s. 93).

⁵ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 103.

⁶ Ali Bardakoğlu, *İlmihal II* (İslam ve Toplum), İSAM, İstanbul 1999, s. 343.

⁷ Hayreddin Karaman, “**AKİD**”, *DİA*, II, 252; Bardakoğlu, *İlmihal II*, s. 343.

İslam Hukuk terminolojisinde borç kaynağı hukuki işlemler için kullanılan akit teriminin⁸, Türk Hukuk terminolojisinde karşılığının *sözleşme* olduğu görülür⁹. Mesela Türk Borçlar Kanununun (TBK) benimsediği tanım şudur: “*Sözleşme, iki tarafın bir hukukî sonucu elde etmek üzere, karşılıklı ve birbirine uygun irâde beyanları sonucunda meydana gelen (kurulan) hukuki işlemidir*¹⁰.”

1.2. Satım Akdi (Bey’)

Bey’, ع ي ب kökünden mastar olup, “satmak” ve “satın almak” anlamlarında zıtları (zıt anlamları) bünyesinde toplayan sözcüklerdendir¹¹. *Bey’* kelimesinin birbirine yakın farklı lügat manaları ile karşılaşmak mümkündür. **Ebû Bekr el-Cessâs** (v. 370/981) “*bey’*, her biri rızadan müteşekkil icap ve kabul ile malı mal mukâbilinde temlik etmektir” demiştir¹². **Kâsânî** (v. 587/1191)’ye göre *bey’* lügatte, “*kendisine rağbet edilen bir şeyi, yine rağbet edilen şeyle mübadele etmektir*¹³.” **Mevsîli** (v. 683/1284)’ye göre *bey’* lügatte, “*gerek malda gerekse başka şeylerde mutlak mübâdele manasındadır*¹⁴.” **İbn Âbidîn** (v. 1252/1836)’e göre ise *bey’* lügatte, “*mal olsun olmasın bir şeyi bir şeyle mübadele etmektir*¹⁵.”

Genel anlamda bütün ticari işlemler için kullanılan *bey’*, İslam Hukuku terimi olarak satım akdini ifade eder¹⁶.

İslam Hukuku kaynaklarına bakıldığında, satım akdinin (*bey’in*) ıstılahta da birbirine yakın tariflerinin yapıldığı görülür.

“*Bey’*, mütekavim (değeri olan) bir malı, yine mütekavvim (değeri olan) bir mal karşılığında değiştirmektir¹⁷.”

“*Bey’*, malı mala değişmektir¹⁸.”

⁸ Karaman, “**AKİD**”, *DİA*, II, 251.

⁹ Türk Borçlar Kanunu (TBK), mad. 1.

¹⁰ Turgut Akıntürk, Derya Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku*, İstanbul 2015, s. 21.

¹¹ **İbn Manzûr**, *Lisanü'l-Arab*, VIII, 23.

¹² **Cessâs**, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Dârü'l-Mushafi, Beyrut ty., II, 179.

¹³ **Kâsânî**, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud el-Hanefî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, Beyrut 1974, V, 183.

¹⁴ **Mevsîli**, Abdullah b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 2015, II, 3.

¹⁵ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 10.

¹⁶ Ali Bardakoğlu, “**BEY'**”, *DİA*, VI, 13.

¹⁷ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XII, 109.

“Bey’, mütekavvim bir malı başka bir mütekavvim malla temlik (*mülkiyeti başkasına devretmek*) ve temellük (*kendi mülkiyetine alma*) yoluyla mübâdele etmektir¹⁹.”

Yukarıdaki tanımlara bakıldığında, **bey**’in İslam Hukukunda genel bir kavram olarak kullanıldığı görülür. Bu bağlamda bey’, bir malı (aynı) para (semen) karşılığında satmak olan ve insanlar arasında bey’in en yaygın ve meşhuru olan “*bey*’i (bey’-i mutlakı)”; bir malı (aynı) -paradan gayrı- başka bir malla (aynla) değiştirmek olan “*bey*’-i *mukâyeza* (trampa)”yı; (para bozdurmak veya para bütünlemek maksadıyla) parayı para ile değiştirmek olan “*sarf*”ı (sarf akdini); müecceli muaccele satmak, yani peşin para ile veresiye mal satmak olan “*selem*”i (selem akdini); bir şeyi yapmak, bir eser meydana getirmek üzere sanatkârla anlaşma sonucu husûle gelen “*istisnâ akdi*” gibi bütün ticari işlemleri kapsamına almaktadır²⁰.

Mutlak bey’ dışında kalan diğer akitler, kaynakların çoğunda bey’ bölümü içerisinde veya devamında incelenmekteyse de zamanla ayrı birer akid olma hüviyeti kazanmışlardır²¹. Yapılan bu çalışmanın mihrini (ağırlık noktasını) *mutlak satım akdi* (*mutlak bey*’) oluşturmaktadır.

1.3. Satım Akdinin Hukuki Dayanağı

Öncelikle şunu belirtmek gerekirse, insanlar arasında ticaret iki çeşittir: Helal olan ticaret ki, dinde buna *bey*’ (alım-satım) denir; diğeri haram olan ticaret ki, dinde buna *ribâ* (fâiz) denir²². Bunların arasındaki fark, -az önce de ifade edildiği gibi- helallik ve haramlık yönündendir²³.

¹⁸ **Kâsânî**, *Bedâiu’s-sanâi*, V, 183; **Halebî**, Burhânuddîn İbrahim b. Muhammed, *Mültekâ el-Ebhur*, İstanbul 1978, III, 5; *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*’de de (mad. 105.) bey’in tanımı bu şekilde yapılmıştır.

¹⁹ **Mevsilî**, *el-İhtiyâr*, II, 3.

²⁰ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 120-124; Serda Kurtoğlu, *İslam Hukuku Dersleri*, İstanbul 1973, c. II, s. 47, 212-213; Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, İstanbul 2103, s. 281-283.

²¹ Bardakoğlu, “**BEY**”, *DİA*, VI, 14.

²² **Serahsî**, *el-Mebsût*, XII, 108.

²³ *ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا* “Bu, onların, “alış-veriş de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır” (Bakara, 2/275).

Ticari hayatın temelini oluşturan ve ticari muâmelelerin en yaygını olan bey'in (satım akdinin) meşrûluğu, Kitap, Sünnet, İcmâ ve Akıl ile sabittir²⁴.

1.3.1. Kitap

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا

“... Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır...²⁵.”

وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ

“... Alışveriş yaptığınız zaman şahit tutun...²⁶.”

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka...²⁷.”

Yukarıdaki âyetler, Allah'ın (c.c.), bey'i (alım-satımı) helal ve câiz kıldığının açık delilleridir.

1.3.2. Sünnet

Resûlüllah (s.a.v.), risâlet vazifesiyle gönderildiğinde, insanlar alış-veriş yapıyorlardı. Hz. Peygamber, insanların alış-verişlerine ses çıkarmamış, ikrârda bulunmuş (onaylamış), kendisi de hem bizzat hem de vekâlet yoluyla alış-veriş yapmıştır. Sahih-i Buhâri'de yer aldığına göre; “Resûlüllah (s.a.v.), bir yahudiden vadeli bir yiyecek aldı ve ona demir bir zırhı rehin olarak verdi²⁸.”

“Sattığında, satın aldığında ve alacak tahsil ettiğinde müsamahalı (hoşgörülü) olan kimseye Allah merhamet etsin²⁹.”

²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 108; Mevsîfî, *el-İhtiyâr*, II, 3; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 17.

²⁵ Bakara, 2/275.

²⁶ Bakara, 2/282.

²⁷ Nisâ, 4/29.

²⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 109; Mevsîfî, *el-İhtiyâr*, II, 3; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 17

²⁹ Buhârî, *Büyu'*, 16.

“Alıcı ve satıcı, birbirlerinden ayrılana kadar muhayyerdirler. Eğer her iki taraf, dürüst olup açık davranırlarsa alış-verişleri bereketli olur³⁰.”

“Müşteri kızdırtmayınız. Bir kimsenin kardeşinin alış-verişi üzerine alış-veriş yapması doğru değildir³¹.”

1.3.3. İcmâ

Bey’ akdinin meşrûluğu konusunda Müslümanlar görüş birliği içindedir. Şöyle ki; Hz. Peygamber (s.a.v.)’in insanları ticaretinde serbest bırakmış, kendisi de hem bizzat hem de vekâlet yoluyla alış-veriş yapmıştır. Asr-ı saadetten günümüze kadar bütün İslam âlimleri bey’in meşrûluğu konusunda ittifak etmişlerdir³².

1.3.4. Akıl

Akıl da bey’in câiz olmasını gerektirir. Birlikte yaşama içgüdüsüyle yaratılan insan, toplumsal bir varlıktır. İnsanın tek başına tüm ihtiyaçlarını karşılayabilmesi mümkün değildir. İnsan, yekdiğerinin elindeki malın bedeline, eşyasına, yiyecek ve içeceğine muhtaç olabilmektedir. Bunu da ancak ticaret (alış-veriş) yoluyla giderebilir. Şayet alış veriş meşrû olmasaydı, nizam ve intizam olmazdı.

Ayrıca, insanların yaradılışlarında mevcut olan cimrilik ve mal sevgisi, ellerindekilerini karşılıksız ve bedelsiz olarak elden çıkarmaktan (vermekten) men eder. Bunun giderilmesi (toplumun huzuru ve nizamı) ise alış-veriş ile mümkündür. Bu da alış-verişin meşrûyetini zaruri kılmaktadır³³.

1.4. Satım Akdinin Kuruluşu (انعقاد البيع)

İn’ıkâd (انعقاد) lügatte, düğümlenmek, bağlanmak, kesinleşmek anlamlarına gelir³⁴. Bir fıkıh terimi olarak in’ıkad, *üzerine şer’î hüküm terettüp edecek şekilde*

³⁰ Buhârî, Büyü’, 19, 22, 44.; Müslim, Büyü’, 47.

³¹ Buhârî, Büyü’, 58, 64, 65; Benzer hadisler için bkz., Muvatta, Büyü’, 97, 98.

³² Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 3.

³³ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 4.

³⁴ Bekir Topaloğlu, Hayrettin Karaman, *Arapça-Türkçe Yeni Kâmus*, İstanbul 2015, s. 261.

*icap ve kabulün, akit konusu olan şey üzerinde birbirine uygun olarak bağlanmasıdır*³⁵.

Bey', akit mahallinde (meclisinde), bâyi ile müşterinin mebî' (satıma konu olan mal) ve semen (mala karşılık ödenecek bedel) üzerinde anlaştıklarını gösteren irade beyanları (**icap** ve **kabul**) ile mün'akid olur (kurulur)³⁶. Hanefiler, icap ve kabulün mâzi/geçmiş zaman (veya hâl/şimdiki zaman*) ifade eden lafızlarla söylenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Meselâ, "sattım", "satın aldım", "kabul ettim", "râzı oldum" gibi³⁷. Çünkü mâzi (geçmiş zaman), kesinlik ve değişmezlik ifade eden bir sîgadır³⁸. Bu da, ciddi hak ve yükümlülükler doğuran bir akdi ilişkinin, tartışmaya/çekişmeye fırsat vermeyecek şekilde kesinlik arz etmesini sağlama hassasiyetinden kaynaklanmaktadır³⁹. İcap ve kabul aynı zamanda satım akdinin rükünleridir⁴⁰.

İcap, bey' akdinde söylenen ilk söz olup, akit kendisiyle ispat olunur⁴¹.

Kabul, bey' akdinde söylenen ikinci söz (icaba karşılık) olup, akit kendisiyle tamam olur⁴².

İcap ve kabul ile ilgili şu hususları da belirtmek gerekir ise; telgraf, teleks ve faks gibi (isteği karşı tarafa yazılı olarak ileten) modern iletişim araçlarıyla

³⁵ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2013, s. 251.

³⁶ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 167; Mustafa Kelebek, *İslam Borçlar Hukuku ve Ebû Yûsuf'un Öncelikleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s. 69.

* **Molla Hüsrev**, Muhammed b. Ferâmus (v. 885/1480), *Dürerü'l-Hükkâm Fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm (Şürrun Bilâli Hâşiyesiyle Birlikte)*, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, by., ty., c. II, s. 142.

³⁷ **Kudûrî**, Ebu'l- Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *el-Muhtasar*, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 2005(1426), s. 165; **Serahsî**, *el-Mebsût*, XII, 109; **Kâsânî**, *Bedâiü's-sanâi'*, V, 133; **Merğînâni**, Burhânuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebû Bekir, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî, İdâretü'l-Kur'ân ve Ulûmi'l-İslamiyye*, Keratşî 1417, V, 3; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 4; **Halebî**, *Mültekâ el-Ebhur*, III, 5; *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 169.

³⁸ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 4.

³⁹ Halit Çalış, "İslam Borçlar Hukukunda Akit Serbestisi ve Genel Olarak Sınırlamaları", Dini Araştırmalar Dergisi, c. VII, sy: 19, s. 285

⁴⁰ **Kâsânî**, *Bedâiü's-sanâi'*, V, 133; **Merğînâni**, *el-Hidâye*, V, 3; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 4; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 14. **Rüknü'l-bey'** : Yani, mebî'in mahiyeti malı mala değişmekten ibaret olup, ancak buna delâlet etmek hasebiyle "icap ve kabule" dahi "rükünü'l-bey'" itlak olunur" (*Mecelle*, mad. 149).

⁴¹ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 17; *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 101.

⁴² **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 17; *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 102.

haberleşme “mektupla icap ve kabulde bulunma*” (gâipler arası akit) niteliğindedir. Aynı şekilde günümüz ticari hayatın ayrılmaz bir parçası olan *telefon* da, tarafların iradelerini birbirine ulaştırmada zaman sürecini ortadan kaldırmakta, hazırların görüşmesine benzeyen bir ortamı meydana getirmektedir. Bir diğer ifadeyle telefonla yapılan akit (alış verişi), -arada mekân farklılığı ve uzun mesafe bulunsu bile- hazırlar arasında yapılmış gibi gerçekleşir⁴³. Modern Hukukta da “telefon ile yapılan icaplar (öneriler)” hazırlar arasında yapılan icaplara benzetilmiştir⁴⁴.

İlke olarak satım akdinde rızâilik esastır⁴⁵. Dolayısıyla beyanlar (icap ve kabul), akitleşme iradesini ortaya koyan söz, fiil vb. ile gösterilebilir⁴⁶.

Burada şu hususu da belirtmek gerekir ise, satım akdinin tamamlanması için mübadelenin fiilen yapılması (semen ve mebî’in fiilen intikali/kabz ve teslim) şart değildir. Akit yapılıncı müşteri satış bedelini (semeni) satıcıya, satıcı da mebi’i müşteriye vermekle borçlu olur⁴⁷.

İcap ve kabul ile vücut bulan satım akdinde dört çeşit şartın bulunması gerekir. Bunlar; akdin *in’ikad* (kuruluş) şartları, akdin *sıhhat* (geçerlilik) şartları, akdin *nefâz* (yürürlük/işlerlik) şartları ve akdin *lüzûm* (bağlayıcılık) şartlarıdır⁴⁸. Bu

* “Mükâtebe muhataba gibidir.” Yani yazışma, karşılıklı konuşma gibidir (*Mecelle*, mad. 69).

Ayrıca bkz., *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 173.

⁴³ İbrahim Kâfi Dönmez, “İslam Hukukunda Modern İletişim Araçları İle Yapılan Akitler”, *İLAM Araştırma Dergisi*, c. I, sy: I, s. 47-52; Hamdi Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul 2010, s. 111.

⁴⁴ Türk Borçlar Kanunu (TBK), mad. 4/II.

⁴⁵ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 175; Dönmez, “İslam Hukukunda Modern İletişim Araçları İle Yapılan Akitler”, s. 52.

⁴⁶ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 173-175. İslam Hukuku’nda, karşılıklı rıza akdin kurucu tek unsuru kabul edilmiştir. Klasik fıkıh literatüründe iradenin açıklanma usul ve şekli, daha ziyade sîgalar (lafızlar) çerçevesinde teferruatlı biçimde ele alınmış ve tartışılmıştır. Tartışmaların bu ekseninde yoğunlaşması, ciddi hak ve yükümlülükler doğuran bir akdi ilişkinin, tartışmaya/çekişmeye fırsat vermeyecek şekilde kesinlik arz etmesini sağlama hassasiyetinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Hal böyle olunca, bir hukuk sisteminin, şekilden tamamen vaz geçmesi düşünülemez ise de, özellikle muâmelat alanında, şekil ve isimden ziyade öz ve mana, yani dış unsurdan ziyade iç unsur önemlidir. “*Akitlerde i’tibar makâsıt ve mâniyyedir, elfaz ve mebâniye değildir*” (*Mecelle*, mad. 3) kaidesi bu hususunun oldukça veciz ifadesidir. Binaenaleyh tarafların, akdin kuruluşu sırasındaki iradelerini anlaşılabilir biçimde izhar ettikleri her türlü tarz, biçim ve vasıtayla akit teşekkül eder. Şu halde İslam Hukukunda, borçlar hukuku kapsamına giren akitlerde şekil serbestisini sınırlandıran bir halin bulunmadığını söylemek mümkündür” (Halit Çalış, “İslam Borçlar Hukukunda Akit Serbestisi ve Genel Olarak Sınırlamaları”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, c. VII, sy: 19, s. 284-285). Bu konuda farklı bir yaklaşım için bkz. Ahmet Aydın, “İslam Hukukunda Zaman, Mekân ve Hareket Unsuru Bağlamında Birleştirme Metodu”, *Journal of Intercultural And Religious Studies*, 2014, sy: 7, s. 81-117.

⁴⁷ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 262; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s. 280.

⁴⁸ **İbn Âbidîn**, *Reddü’l-Muhtâr*, VII, 14.

şartların amacı, insanlar arasındaki anlaşmazlıkları önlemek, tarafların karşılıklı menfaatini korumak, aldanma riskini ortadan kaldırmak ve bilinmezliğin yol açabileceği haksızlığı gidermektir⁴⁹.

1.5. Satım Akdinin İn'ikâd (Kuruluş) Şartları

Tarafların irâde beyanlarının (icap ve kabulün) varlığı, akdin meşrû ve muteber olması için yeterli değildir. Akdin meşrûiyet kazanması ve hükümler ifade edebilmesi için, hukukun istediği şartların da oluşması gerekir. Bu şartlar oluşmamış ise, akdin hukuken varlığından söz etmek mümkün değildir. Akdin oluşması ve İslam Hukuk düzenince var sayılabilmesi için aranan şartlara, hukuk literatüründe *in'ikad şartları* denilir⁵⁰.

Akdin in'ikad şartları, akdin -rükne tabi olan veya rükne mesâbesindeki- unsurlarında bulunması gereken şartlardır. Akdin unsurları, *irâde beyanı* (icap ve kabul), *taraflar* (âkideyn) ve *mahal* (mebi')dir. İşte bu unsurlar için lâzım olan şartlara da *akdin in'ikad şartları* denilir. Bu şartlardan birinin yokluğu halinde akit bâtil olur⁵¹. Şimdi bunları aşağıda açıklayacağız:

1.5.1. İrade Beyanı (İcap ve Kabul) İle İlgili Şartlar

İnsanların yaptıkları muamelelerin hukuk düzeninde varlık kazanması iradelerini ortaya koymalarıyla mümkün olur. Hukuk literatüründe *irade*, bir kimsenin bir şeyi yapmaya karar vermesini ve ona yönelmesini ifade eder. *İrade beyanı* ise, bir hukuki işlemin tesisine yönelik olarak iç iradenin (yönelme arzusunun), sözle veya sözün yerini tutan (tokalaşma gibi) davranışlarla dışarıya yansıtılmasıdır. Literatürde iç iradenin dışarıya yansıtılması, akitler bağlamında icap ve kabul olarak isimlendirilmiştir⁵². İrade beyanı için aranan şartlar şunlardır:

İcap ve kabulün birbirine uygun olması gerekir. Satım akdinin mün'akid olabilmesi (meydana gelebilmesi) için irade beyanlarının (icap ve kabulün) –zımnen

⁴⁹ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 116.

⁵⁰ Bardakoğlu, *İlmihal II*, s. 344; Ahmet Ünsal, "İn'ikâdın (Akdin Hukuki Varlık Kazanması) Mâhiyeti", *AÜİFD*, Ankara 2010, sy: 51/2, s. 95-96.

⁵¹ Bardakoğlu, *İlmihal II*, s. 344, 347; Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri -I*, Konya 2013, s. 89; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s. 50-51.

⁵² H. Yunus Apaydın, "İRÂDE BEYANI", *DİA*, XXII, 387.

de olsa⁵³ birbirine muvâfık olması gerekir⁵⁴. Bu uygunluk olmazsa akit gerçekleşmez.

Meselâ; şu elbiseyi sana “200 TL’ye sattım” icapına karşılık, “200 TL’ye kabul ettim veya aldım” sözüyle alış-veriş mün’akid olur. “100 TL’ye kabul ettim ya da aldım” denirse akit geçersiz olur.

İcap ve kabulün aynı mecliste yapılması gerekir (ittihâd-ı meclis)⁵⁵. İcap ve kabulün birbirine uygun biçimde irtibatını (birleşmesini) sağlayan zaman ve mekân birliğine *akit meclisi* denir⁵⁶. Mecelle akit meclisini, “*meclis-i bey’, pazarlık için olunan içtimâ’dır*”⁵⁷ şeklinde tanımlamıştır. Hanefiler, icap-kabul irtibatında hem mekân (mekân birliği) hem zaman (aynı anda olma) unsurunun önem taşıdığını kabul etmekle birlikte, zamanda birlik (aynı anda olma) konusunda sıkı kuralcı davranmanın akit yapma kapısının kapanmasına yol açacağını belirtmişler, bu konuda (zamanda birlik) zaruret prensibine dayanarak hükmün yumuşatılması yoluna gitmişlerdir. Dolayısıyla Hanefî mezhebinde icap ile kabul arasında fevriyet (kabulün hemen icabın peşisıra olması) şartı koşulmamıştır⁵⁸. Yani akdin taraflarından biri icapta bulununca diğeri muhayyerdir. Dilerse icabın yapıldığı mecliste (meclisin devam ettiği süre içerisinde) kabul eder, dilerse reddeder⁵⁹. Meclisin uzun uzadıya sürmesi, icab ve kabulün arasının uzamış olması (akde) zarar vermez⁶⁰. Fakat Hanefiler’in mekân birliği konusunda ısrarcı davrandıkları görülür. Ebû Hanîfe mekânı esas almış, icap ve kabul arasında yer değişmedikçe akit meclisinin devam ettiğini ileri sürmüştür. Mesela, yürüyerek akit yapan iki kişiden biri icapta bulunduktan sonra, bir iki adıp atılıp, diğeri kabulde bulunsa akit meclisi değişmiş olacak ve akit meydana gelmeyecektir⁶¹. Zira mekân birliği olmaksızın meclis birliği

⁵³ “Kabulün, icaba zımnem muvâfakati kâfidir”(Mecelle, mad. 178). Meselâ satıcı, şu elbiseyi sana 100 TL’ye sattım dese, alıcı da 120 TL’ye kabul ettim dese bey’ mün’akid olur. Çünkü icab, zımnem kabul edilmiş oldu.

⁵⁴ **Kâsânî**, *Bedâiu’s-sanâi’*, V, 136; **İbn Âbidîn**, *Reddü’l-Muhtâr*, VII, 15; “Âkideynden biri, her ne ile neyi icab ederse, diğeri dahi bi-aynihâ anımla anı kabul etmek lâzımdır” (Mecelle, mad. 177).

⁵⁵ **Kâsânî**, *Bedâiu’s-sanâi’*, V, 137; **İbn Âbidîn**, *Reddü’l-Muhtâr*, VII, 15.

⁵⁶ Dönmez, “İslam Hukukunda Modern İletişim Araçları İle Yapılan Akitler”, s. 13.

⁵⁷ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad.181.

⁵⁸ Dönmez, “İslam Hukukunda Modern İletişim Araçları İle Yapılan Akitler”, s. 13.

⁵⁹ **Kudûrî**, *el-Muhtasar*, s. 165-166; **Mergînâni**, *el-Hidâye*, V, 5.

⁶⁰ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 182.

⁶¹ Dönmez, “İslam Hukukunda Modern İletişim Araçları İle Yapılan Akitler”, s. 13; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s. 58-59. Gemi, uçak veya trende yapılacak alış-veriş (icap-kabul) geçerli olur. Zira bunların durmaları ile hareket etmeleri arasında fark yoktur. Bir diğ

gerçekleşmiş olmaz⁶². Meclis birliğini bozan bir diğer husus da, icaptan sonra ve kabulden önce (taraplardan) birinin bey'den (alış verişten) başka bir iş veya konu ile meşgul olmasıdır. Taraflardan biri “şu fiyata sattım” veya “şu fiyata aldım” şeklinde icapta bulunduktan sonra, diğeri bey'den (alış verişten) başka bir iş veya konu ile meşgul olursa icabın geçerliliği kalmaz (bâtıl olur). Ondan sonra yapılan kabul ile akit mün'akid (kurulmuş) olmaz⁶³. Dikkat edilirse Hanefilerin, meclis birliğinin (icap ve kabul irtibatının) bozulmasını sadece fiziki ayrılığa değil, aynı zamanda mevzu (konu) değişikliğine de bağladıkları görülmektedir.

Konuyla ilgili bir başka önemli husus da, telefonla alış veriştir. Günümüzde telefonla alış verişin, ticari hayatın ayrılmaz parçası olduğu bir hakikattir. Telefonla yapılan alış verişlerde maddi olarak her ne kadar meclis birliğinden (ittihâd-ı meclis) bahsetmek mümkün değilse de, zamanda birlikten bahsetmek mümkündür. Zira tarafların akdi konuştukları zamanda *meclis-i bey'* olabilir. Yani telefon, tarafları hükmen bir araya getirmiş kabul edilir⁶⁴. Ayrıca, modern iletişim araçları (telefon, telgraf vb.) ile alış verişin câiz olup olmadığı konusunda, rızâilik anlayışı ve “*ezmânın tağayyuru ile ahkâmın teğayyuru inkâr olunamaz*” (Mecelle, mad. 39); “*Meşekkat teysîri celb eder*” (Mecelle, mad. 17) prensipleri gözönüne alındığında, câiz ve mümkün olduğu sonucuna varmak icap eder. Nitekim Eylül 1921'de, teşkil edilen Mecelle Ta'dil Komisyonunca yapılan ilaveler arasında "icap ve kabul telefon ve telgraf ile dahi olur" hükmüne yer verilmiştir⁶⁵. 6098 sayılı Türk Borçlar Kanununda bununla (telefonla alış veriş) ilgili düzenlemeye bakıldığında, “*telefon, bilgisayar gibi iletişim sağlayabilen araçlarla doğrudan yapılan öneri, hazır olanlar arasında yapılmış sayılır*” şeklinde ifade edilmiş, telefonla alış-verişin mümkün ve geçerli olduğu kabul edilmiştir (TBK, mad. 4/II).

---

ifadeyle, bunlar hareket halinde olsalar da meclis değişmemektedir. Tarafların hareketi meclisi değiştirmektedir (Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 123).

⁶² Dönmez, “İslam Hukukunda Modern İletişim Araçları İle Yapılan Akitler”, s. 14.

⁶³ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 183.

⁶⁴ Bardakoğlu, *İlmihal II*, s. 345; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 111; Çeker, *Fıkıh Dersleri I*, s. 51.

⁶⁵ Dönmez, “İslam Hukukunda Modern İletişim Araçları İle Yapılan Akitler”, s. 5-6.

1.5.2. Akdin Tarafları* İle İlgili Şartlar

Taraflar akit yapmaya ehliyetli olmalıdır. Sosyal bir varlık olan ve sürekli birbirleriyle münasebeti olan insanların, aralarında yaptıkları hukuki işlemlerin geçerliliği, tarafların ehliyetinin o işlem için yeterli olup olmamasına bağlıdır. Bundan dolayıdır ki, akdi yapan tarafların ehliyete hâiz olması bey' akdinin olmazsa olmaz şartıdır⁶⁶.

Ehliyet, sözlükte “*elverişlilik, yetki, lâyük ve yeterli olmak*” anlamlarına gelir⁶⁷. Fıkıh terimi olarak, *kişinin birtakım haklara sahip olması, haklarını kullanabilmesi, mükellefiyet ve mes'ûliyet yüklenebilmesini* ifade eder⁶⁸.

Hukuk literatüründe ehliyet iki kısma ayrılır: *Vücûb ehliyeti, edâ ehliyeti*. Bizi burada ilgilendiren kısım “*edâ ehliyeti*”dir. **Edâ ehliyeti**, muâmelât ehliyeti de demek olup⁶⁹, kişinin kendisinden şer'an (ve hukuken) muteber olacak şekilde fiillerin meydana gelmesinde yetkili olmasını ifade eden fıkıh terimidir⁷⁰. Türk Medeni Kanununda** bu husus, **fiil ehliyeti** olarak tanımlanmıştır⁷¹.

Gayr-ı mümeyyiz*** çocuğun edâ ehliyeti yoktur. Temyiz öncesi dönemde, ehliyetin temeli olan akıl ve temyiz gücü, yok veya yok hükmünde olduğundan temyiz yoksunu kimseler için edâ ehliyeti söz konusu değildir. Yaptıkları hukukî işlemler –velisi izin verse dahi- asla sahih (geçerli) olmaz⁷².

* *Akdin tarafları bâyi' ile müşteridir ki, bunlara “âkıdeyn” dahi denir (Mecelle, mad. 162).*

⁶⁶ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 135; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 4; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 14. Hanefiler, ehliyet için akli (aklı ermeyi) yeterli görmüş, bülûğ ve hürriyetin şart olmadığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla mümeyyiz veya kölenin kendisi için yaptığı satım akdi mün'akid (kurulmuş) olmakla birlikte mevkûftur (askıdadır). Velisi ve efendisi (hak sahibi) icazet verirse akit nefâz (işlerlik) kazanır (**Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 135; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 14).

⁶⁷ İbrahim Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB yayınları, Ankara 2010, s. 141.

⁶⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 115.

⁶⁹ Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 141.

⁷⁰ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 115.

** 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu için bkz., 8.12.2001 tarih ve 24607 sayılı R.G.

⁷¹ “Fiil ehliyetine sahip olan kimse, kendi fiilleriyle hak edinebilir ve borç altına girebilir”(TMK, mad. 9).

*** **Gayr-ı mümeyyiz** dönem, doğumdan itibaren başlayıp, temyiz yaşı olarak kabul edilen yedi yaşına kadar ki dönemdir. (Zekiyyüddîn Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Metâbiu' Dâri'l-Kitâb, Beyrut 1971, s. 280). Ayrıca gayr- mümeyyiz tanımı için bkz., *Mecelle*, mad. 943.

⁷² **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 135; *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 966; Apaydın, “**VELÂYET**”, *DİA*, XLIII(43), s. 16.

Türk Medeni Kanununda (TMK) bu husus, “*ayırt etme gücü bulunmayanların fiil ehliyeti yoktur*” şeklinde hüküm altına alınmıştır⁷³.

Mümeyyizin* ise (olgunluk derecesine ulaşmamış/sınırlı bir aklî seviyede olması hasebiyle) eksik edâ ehliyeti vardır⁷⁴. Mâli sonuçları olan hukuki tasarrufları (satım akdi gibi), mün’akid (hukuken kurulmuş) olmakla birlikte mevkûftur (askıdadır). Kanuni temsilcisi (velisi veya vasisi) icâzet verirse akit nâfiz olur (işlerlik kazanır, hüküm ifade eder)⁷⁵.

TMK’da bununla ilgili hüküm şöyledir; “*ayırt etme gücüne sahip küçükler ve kısıtlılar, yasal temsilcilerinin rızası olmadıkça, kendi işlemleriyle borç altına giremezler*”⁷⁶.

*Bülûğ çağı ve sonrası dönem*⁷⁷: Bu dönemde kişi, âkil ise (akıl hastalığı, ateh gibi ârizî haller yoksa) tam edâ ehliyetine sahip olur. Yaptığı tüm sözleşmeler ve hukukî tasarrufları geçerlidir⁷⁸. Zira “*ehliyetin kemâli, aklın kemâliyle olur*”⁷⁹.

TMK’da bununla ilgili hüküm ise şöyledir; “*Ayırt etme gücüne sahip ve kısıtlı olmayan her ergin kişinin fiil ehliyeti vardır*”⁸⁰.

⁷³ TMK, mad. 14.

* Bu dönem (*mümeyyizlik*), yedi yaş ile başlayıp bülûğ çağına ulaşınca sona eren süreci kapsar (Şa’bân, *Usûlü’l-Fıkhî’l-İslâmî*, s. 280; Zeydân, Abdülkerim, *el-Vecîz fî Usûli’l-Fıkh*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2014, s. 89). **Z. Şa’bân**, âlimlerin hükümlerin tespit edilmesi bakımından temyiz döneminin başlangıcı için yedi yaş dikkate aldıklarını, temyiz kudretinin bu yaştan önce veya sonra oluşabileceğini söylemiştir (Şa’bân, *a.g.e.*, s. 280, dipnot: 2). Âlimlerin kıstas olarak Hz.Peygamber (s.a.v.)’in, “*yedi yaşına geldiğinde çocuklarınıza namazı emredin*” (**Ebû Dâvud**, Salât, 26) hadisini dikkate aldıkları söylenebilir.

⁷⁴ Şa’bân, *Usûlü’l-Fıkhî’l-İslâmî*, s. 280; Zeydân, *el-Vecîz fî Usûli’l-Fıkh*, s. 89-90.

⁷⁵ **Kâsânî**, *Bedâiu’s-sanâi*, V, 135; *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 967.

⁷⁶ TMK, mad. 16.

⁷⁷ “Biyolojik ergenlik demek olan bulûğ, kişinin çocukluk döneminden çıkıp yetişkin insanlar grubuna katıldığı, hayatının önemli bir dönüm noktasıdır. Bedeni gelişme demek olan bulûğ, aynı zamanda akli yetişkinliğin de kuvvetli göstergesi durumundadır. Bulûğla birlikte yeteri derecede akli yetişkinlik kazandığı var sayıldığı içindir ki aksini gösteren bir delil olmadıkça kişi akil ve bulûğ ile kural olarak tam eda ehliyeti kazanır. Bulûğun alt yaş sınırı erkeklere on iki yaş, kızlarda ise dokuz yaştır. Bulûğun üst yaş sınırı hakkında İslam hukukçuları arasında ihtilaf vardır. Ebu Hanife’ye göre erkek on sekiz, kız on yedi yaşını tamamlayınca, İslam hukukçularının büyük çoğunluğuna göre ise erkek-kız ayırımı olmaksızın çocuk on beş yaşını tamamlayınca fiilen erip ermediğine bakılmaksızın hükmen bulûğa ermiş sayılır. Mecelle’nin tercihi de çoğunluk tarafında olmuştur (mad. 986-987)” (Ali Bardakoğlu, “**EHLİYET**”, *DİA*, X, 537; “**BULÛĞ**”, *DİA*, VI, 413-414).

⁷⁸ **Kâsânî**, *Bedâiu’s-sanâi*, V, 135; Şa’bân, *Usûlü’l-Fıkhî’l-İslâmî*, s. 281; Zeydân, *el-Vecîz fî Usûli’l-Fıkh*, s. 91.

⁷⁹ Abdullah Demir, *Mecelle ve Külli Kâideler*, İzmir 2011, s. 160.

⁸⁰ TMK, mad.10.

Taraflar ayrı kimseler (birden çok) olmalıdır. Akit, -tanımından da anlaşılacağı gibi- çok taraflı gerçekleşen hukuki bir işlemdir. Tek kişinin iki tarafı temsil ettiği bir satım akdi mün'akid olmadığı gibi⁸¹, böyle bir akdin meydana gelmesi aklen de mümkün değildir. Çünkü satım akdi (bey') iki taraflılığı ihtiva eden bir akitir; satmak-satın almak, icap-kabul, teslim- tesellüm gibi. Yani satım akdinde aynı kişinin hem satan hem satın alan, hem icapçı hem kabulcü, hem teslim eden hem teslim alan olması düşünülemez. Ayrıca akitle ilgili haklar (akdin hukuku), menfaat ve zararlar sadece akdi yapanlar için söz konusu olduğundan, bunların aynı kişide toplanması da düşünülemez⁸².

1.5.3. Akdin Mahalli (Konusu) İle İlgili Şartlar

Satım akdinin mahalli maldır⁸³ ve *mebi'* olarak isimlendirilmiştir⁸⁴. Fakihlerin çoğunluğuna (Cumhûr) göre hem *mebi'* (satılan mal) hem *semen* (satış bedeli) akdin konusu olarak kabul edilse de; Hanefiler akdin konusu olarak daha çok *mebi'*i (satılan malı) kastederler⁸⁵.

Mal, sözlükte *kişinin sahip olduğu eşya, para ve rızık* gibi anlamlara gelir⁸⁶. Fıkıh terimi olarak mal, aynî haklara ve her türlü hukuki işleme konu olabilen nesnedir⁸⁷.

Hanefî kaynaklarına bakıldığında, mal kavramının birbirine yakın tanımlarıyla karşılaşmak mümkündür. **İbn Âbidîn** (v. 1252/1836)'e göre mal, *“insan tabiatının meylettiği ve ihtiyaç vakti için biriktirmesi mümkün olan şeydir”⁸⁸.”* **Mecelle'** de de bu tanıma aynen yer verildiği görülür:

“Mal: Tab'-ı insanî mâil olup da, vakt-i hacet için iddihar olunabilen şeydir ki, menkule ve gayr-i menkule şâmil olur”⁸⁹.”

⁸¹ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 135; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 14.

⁸² Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 120.

⁸³ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 4; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 16.

⁸⁴ **“Mahallü'l-bey'** : Mebi'den ibarettir” (*Mecelle*, mad. 150).

⁸⁵ Bardakoğlu, **“BEY'**, *DİA*, VI, 15; **“Mebi'**, satılan şey ki, bey'de taayyün eden ayndır ve bey'den maksûd-ı aslî odur” (*Mecelle*, mad. 151).

⁸⁶ Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 405.

⁸⁷ Hasan Hacak, **“MAL”**, *DİA*, XXVII, 461.

⁸⁸ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 10, 235.

⁸⁹ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 126.

Hanefiler'in mal anlayışları, diğer fıkıh ekollerinden farklıdır. Hanefiler'e göre bir şeyin mal niteliği taşınması için iki temel unsur taşınması gerekir. **Birincisi**, insanların rağbet ettiği (ihtiyaç gideren ve fayda temin eden) şey olması gerekir. Bir diğer ifadeyle örfen iktisadi bir değer taşınması gerekir. İktisadi bir değer taşıma, insanların tamamının veya bir kısmının kıymet ve değer atfetmesiyle olur. İktisadi değer taşımayan hür insan, kan, meyte (kendiliğinden ölmüş hayvan), bir buğday ya da zeytin tanesi, bir parça ekmek gibi şeyler mal değildirler. Çünkü bunlar, insanların elde etmek için ıvaz (bedel) ödedikleri şeyler değildir. Dolayısıyla bunlar satım akdinin konusu olamazlar. **İkincisi ise**, müstakil bir fiziki varlığın bulunmasıdır (aynılık). Onlara (Hanfiler'e) göre, maddi bir varlığı bulunmayan menfaatler ve haklar mülktür* ama mal değildir. Zira hak ve menfaatlerin doğrudan iddiharı (biriktirilmesi) ve ihrazı (el altında bulundurulması) Hanefiler'e göre mümkün değildir. Dolayısıyla bunlar da satım akdinin konusu olamazlar⁹⁰. Ayrıca konuya farklı bir perspektiften yaklaşmak gerekirse, - az ileride de değinileceği üzere- satım akdinin mahalli olan mebi'in mevcut olması ve müşteriye teslim edilebilir olması akdin in'ikad (kuruluş) şartlarındandır. Hak ve menfaatlerin ise mevcudiyetlerinin bulunmaması ve akdin neticesinde teslim edilememesi durumları söz konusudur. Dolayısıyla hak ve menfaatlerin satım akdine konu olmaları mümkün değildir.

Modern Hukukun mal kavramına bakışı ise şöyledir: Satılan şey (mebi'), para ile değiştirilmesi mümkün olan ve iktisadi değeri olan maddi şeylerden olabileceği gibi, maddi olmayan şeylerden de olabilir. Mesela elektrik, doğal gaz, bir miras hissesi/payı, bir haber satışı ya da bir ticari ünvanın satışı mümkündür⁹¹.

Satım akdinin mün'akid olabilmesi için, akdin mahalli olan mebi'de bulunması gereken şartlar üçtür: *Mebi'in mevcut ve satanın milki olması, mebi'in*

---

* **Mülk**, ihtisas (âdiyet) vasfıyla (hususî bir şekilde ya da mâlik sıfatıyla) üzerinde tasarruf yapılabilen şeydir (ki bu gerek mal olur, gerek menfaat olur). Mal ise hâcet vaktinde faydalanmak için biriktirebilen şeydir (**İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 10). :“Mülk, insanın mâlik olduğu şeydir. Gerek a'yân olsun ve gerek menâfi' olsun” (*Mecelle*, mad. 125). Kısaca, her mal mülktür, ama her mülk mal değildir.

⁹⁰ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 10-12, 235; Hacak, “**MAL**”, *DİA*, XXVII, 462; Nihat Dalgın, “İslam Hukukuna Göre Satım Sözleşmesi Açısından Mal Kavramı”, *OMÜİFD*, Samsun 1999, sy: 11, s. 104-106.

⁹¹ Cevdet Yavuz, *Borçlar Hukuku Dersleri* (Özel Borç ilişkileri), MÜHF, İstanbul 1986, s. 41; Turgut Akıntürk, Derya Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku*, İstanbul 2015, s. 230.

*mütekavvim olması ve mebi'im tesliminin mümkün olmasıdır. Aksi takdirde akit mün'akid olmaz*⁹². Şimdi bunları kısaca açıklayalım.

Mebi' mevcut ve satanın milki* olmalıdır. Mevcut olmayan bir şeyin (ma'dûmun), mevcut olup henüz mülkiyete geçirilmemiş (sonradan mülkiyete geçirilse dahi) ve henüz teslim alınmamış malların satışı câiz değildir. Mesela, henüz doğmamış anne karnındaki yavrunun, memedeki sütün, henüz belirmemiş meyvelerin bey'i bâtıldır. Çünkü mevcut olmadıkları gibi, bunların bir âfet ya da kaza sonucu telef olmaları ve neticesinde teslim edilememe ihtimali de vardır. Sudaki balığın, havadaki kuşun satışı da (henüz mülkiyet gerçekleşmediği için) bâtıldır. Aynı şekilde, henüz teslim alınmamış malların satışı da câiz değildir⁹³. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)'in böyle satışları yasakladığına dair rivâyetler vardır:

Abdullah b. Ömer (r.a.)'dan: Resûlüllah (s.a.v.), “*Meyveyi olgunlaşınca ya kadar satmayınız. Ağaçtaki yaş hurmayı kuru hurma ile satmayınız*” buyurdu⁹⁴.

Abdullah b. Ömer (r.a.)'dan: “*Resûlüllah (s.a.v.), olgunlaşması bitinceye kadar, ağaç üzerindeki meyvenin satımını alıcıya da satıcıya yasakladı*⁹⁵.”

Abdullah b. Ömer (r.a.)'dan: “*Resûlüllah (s.a.v.), kim herhangi bir gıda maddesi satın alırsa, onu teslim almadan başkasına satmasın*” buyurdu⁹⁶.

Abdullah b. Ömer (r.a.)'dan: “*Resûlüllah (s.a.v.), hamile devenin karnındaki yavrusunu satmayı yasakladı*⁹⁷.”

⁹² **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII,15; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 363.

* **Milk**, lügatte sahip olunan ve üzerinde tasarruf hakkı bulunan şeydir (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 377; Topaloğlu ve Karaman, *Arapça-Türkçe Yeni Kâmus*, s. 385). Fıkıh literatüründe milk, insan ile eşya arasındaki hukuki ilişkiyi ifade etmek için kullanılan bir terimdir (Halit Çalı, “İslam Hukuku Literatüründe Eşya Hukukunun Temel Kavramları ve Konu ve Kapsam Açısından “Milk” Terimi”, *İHAD*, Konya 2003, sy: 2, s. 186). **Serahsî** (v. 490/1097), bir kimsenin bir şey üzerinde (onu satma, hibe etme, sadaka olarak verme gibi) mutlak olarak tasarrufta bulunabilmesi için “*milk*”in esas olduğunu belirtmiştir (**Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 8-10). **Kasâni** (v. 587/1191)'ye göre *milk*, bir kimsenin -bir şeyin mahallinde (üzerinde)- tasarrufta bulunma hakkına sahip olmasıdır. Bir diğer ifadeyle, bir kimsenin bir şey üzerinde meşrû bir şekilde (hukuken/kanunen) tasarrufta bulunma yetkisini ifade eder (**Kasâni**, *Bedâiu's-sanâi*, VII, 128).

⁹³ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XII, 124, *el-Mebsût*, XIII, 8-12; **Kasâni**, *Bedâiu's-sanâi*, V, 138, 146-148; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 15, 246; Çeker, *Fıkıh Dersleri 1*, s. 53.

⁹⁴ Buhârî Büyü' 82.

⁹⁵ Buhârî Büyü', 85; Muvatta, Büyü',10.

⁹⁶ Buhârî Büyü', 51; Muvatta, Büyü',42.

⁹⁷ Buhârî Büyü', 61; Muvatta, Büyü', 64.

Serahsî (v. 490/1097)'nin *Mebûsût*'unda geçen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.), “*sudaki balığı satmayınız. Çünkü bunda garar (belirsizlik) vardır*” buyurmuştur⁹⁸.

Mecelle’de bu husus;

“*Ma’dûmun bey’i bâtıldır. Meselâ, bir ağacın hiç belirmemiş olan meyvesini satmak bâtıldır*” şeklinde hüküm altına alınmıştır⁹⁹.

Yine bu bağlamda, ileride mevcut olacağı kesin olmakla birlikte akit esnasında mevcut olmayan şeylerin satıma konu olması da câiz değildir. Mesela, zeytindeki veya hurmadaki çekirdeği satmak böyledir¹⁰⁰.

Mebî’ mütekavvim olmalıdır. Satım akdinin mahalli olan malın *mütekavvim* olması, akdin in’ikad şartlarındandır¹⁰¹.

Hanefiler’e göre **mal-i mütekavvim** (mütekavvim mal), *şer’an istifade edilmesi mübah (helal ve câiz) olan, iddihar (biriktirilmesi) ve ihrâzı (el altında bulundurulması) mümkün olan şeydir*¹⁰².” Bu minval üzerine; bazı insanların yanında mal sayılmakla birlikte, şer’an faydalanılması haram olan hamr (içki) ve hınzır (domuz) mütekavvim mal değildir. Menfaatlerde (ihtisas/âidiyet vasfıyla üzerinde tasarrufta bulunulabilen şeyler olmakla birlikte) ihtiyaç vaktinde faydalanmak için biriktirilebilen şeyler olmadığı için mal değildirler¹⁰³. Mebî’in mütekavvim olmasından kastedilen bir diğer mana da, mal-ı muhrez olmasıdır. Yani elde edilmiş/kazanılmış mal olmasıdır. Mesela, denizdeki balık ya da havadaki kuş (mal olmakla birlikte) ihraz edilmediği (elde edilmediği/yakalanmadığı) sürece mütekavvim mal değildir¹⁰⁴. Dolayısıyla bunlar satım akdinin mahalli (yani mebî’) olamazlar.

⁹⁸ **Serahsî**, *el-Mebûsût*, XIII, 12. (Benzer hadis için bkz., **Muvatta**, *Büyu’* (bey’u’l-garâr), 34). Hadiste kastedilen garar (belirsizlik), mahallin aslına ilişkin garardır. Çünkü balığın yakalanıp yakalanmaması (ağa takılıp takılmaması) kesin değildir (Çeker, *Fıkıh Dersleri* 1, s. 93).

⁹⁹ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 205.

¹⁰⁰ **İbn Âbidîn**, *Reddü’l-Muhtâr*, VII, 252; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s. 89.

¹⁰¹ **Serahsî**, *el-Mebûsût*, XII, 109; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 3; **İbn Âbidîn**, *Reddü’l-Muhtâr*, VII, 15; “Mebî’in, mal-i mütekavvim olması lâzımdır” (*Mecelle*, mad. 199).

¹⁰² **İbn Âbidîn**, *Reddü’l-Muhtâr*, VII, 10; *Mecelle*, mad. 127.

¹⁰³ **İbn Âbidîn**, *Reddü’l-Muhtâr*, VII, 10.

¹⁰⁴ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 127.

Tekavvüm için lazım bir başka şeyde maliyettir. Ebû Hanîfe (r.a.), tekavvüm için mâliyetin gerekli olduğunu söylemiştir. Maliyet ise, bütün insanların yahut bazılarının yanında mal olarak kabul etmesiyle sabit olur¹⁰⁵. Dolayısıyla mübah olmakla birlikte mal sayılmayan (buğday tanesi, bir parça ekmek, bir tutam ot gibi) şeyler mütekavvim mal kapsamında değerlendirilmez. Çünkü satım akdi mütekavvim (iktisadi değeri olan) mal üzerine kurulur¹⁰⁶. **İbn Abidîn** (v. 1252/1836) de, “*satışın câiz olması için kıymet şart kılınmıştır. (Kıymet yoksa) bey’ câiz değildir*” demiştir¹⁰⁷. Hülâsa, denilebilir ki; bir şeyin mütekavvim mal sayılabilmesi için dört şeyin bulunması gerekir: Mübahlık, iddihar, ihrâz ve kıymet (değer).

Mütekavvim olmayan şeyin satışı ise bâtıldır¹⁰⁸.

Mebî’in teslimi mümkün olmalıdır¹⁰⁹. Teslimi mümkün olmayan bir şeyin başkasına satılması düşünülemez. Meselâ, denize batmış ve çıkarılması mümkün olmayan bir kayığın, henüz avlanmamış ya da yakalanmamış bir hayvanın (yok hükmünde oldukları için), kişinin mülkiyetinde iken firar eden ve geri dönmesi mutad olmayan bir hayvanın satışı, -teslimi mümkün olmayan mal hükmünde oldukları için- bâtıldır¹¹⁰.

¹⁰⁵ **İbn Âbidîn**, *Reddü’l-Muhtâr*, VII, 10.

¹⁰⁶ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XII, 116.

¹⁰⁷ **İbn Âbidîn**, *Reddü’l-Muhtâr*, VII, 15. İçki ve hınzır(domuz) gibi şeyler şer’an müntefeün bih olmadıkları için, mütekavvim kabul edilmezler. Fakat ehl-i kitap için kıymete haiz oldukları için mal kabul edilirler.

¹⁰⁸ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 211,363.

¹⁰⁹ **Kâsânî**, *Bedâiu’s-sanâi’*, V, 147-148; “Mebî’in, teslimi mümkün ve maktûr olmak lâzımdır” (*Mecelle*, mad. 198). Mebî’in teslim edilebilir olması konusunda Hanefî fakihler arasında ihtilafın olduğunu belirtmek gerekir. Şöyle ki, **Kerhî** (v. 340/952) mebî’in teslim edilebilir olmasını akdin in’ikad şartlarından değil sıhhat şartlarından saymıştır. Mesela o, kaçak kölenin satımının mün’akid olduğunu, ortaya çıkması ve teslim olması halinde yeniden bir akit yapmaya gerek olmadığını ve yapılan akdin geçerli olduğunu söylemiştir. **Kerhî**’ye göre kölenin kaçak olması, onu kişinin mülkiyetinden çıkmasını gerektirmez. **Kâsânî** ise, mebî’in teslim edilebilir olmasını akdin in’ikad şartlarından saymış ve teslimine güç yetirilemeyen şeyin satımının bâtil olduğunu söylemiş; akit esnasında teslimi mümkün olmayan şeyin, akit meydana geldikten sonra da tesliminin şüpheli olduğunu belirttikten sonra, “*gerçekleşmesi ihtimalli olan şey gerçekleşmemiş demektir. Yakînen sabit olmayan bir şey şüpheyle de sabit olmaz*” demiştir (**Kâsânî**, *Bedâiu’s-sanâi’*, V, 147).

¹¹⁰ “Teslimi, mümkün ve maktûr olmayan şeyi satmak bâtıldır” (*Mecelle*, mad. 209).

1.6. Satım Akdinin Sıhhat (Geçerlilik) Şartları

Mün'akid (kurulmuş) olan bir satım akdinin hukuken geçerli olabilmesi için bir takım vasıfları (hususî şartları) kendisinde bulundurması gerekir ki, bunlara akdin "sıhhat şartları" denir.

Bunları, *akdin bilinmezlik (cehâlet) içermemesi, akdin ikrâh ve hezl'den (gayr-i ciddilik) uzak olması, akdin muvakkat (süre ile sınırlı, belirli bir zamana bağlı) olmaması, akdin fâsid şart içermemesi, akdin ribâdan (veya ribâ şüphesinden) uzak olması, mebi'in garar (risk veya belirsizlik) içermemesi ve mebi'in tesliminin zarara yol açmaması* şeklinde sayabiliriz¹¹¹. Bu şartlar, akdin aslına (özüne) ilişkin olmayıp vasfına ilişkin şartlar oldukları için, bunlardan birinin bulunmaması, akdi fâsid kılar¹¹².

Satım akdinin sıhhat şartlarını şöyle açıklayabiliriz:

Akit bilinmezlik (cehâlet) içermemelidir¹¹³. Satım akdinde, mebi'in *nitelik ve nicelik* bakımından malum olması (bilinmesi) gerekir ki, anlaşmazlıkların önüne geçilsin. Aksi takdirde akit fâsid olur¹¹⁴. Meselâ, "sürüden herhangi bir koyunu", "vitrindeki herhangi bir elbiseyi" satmak; ya da aynı cins malların (dalındaki yaş hurma ile kuru hurmanın) "*tahminen yapılan mübadele*"si gibi.

Mebî'deki bilinmezlik konusunda, Hanefiler arasında ihtilafın olduğunu da belirtmek gerekir. Mesela, sürüden birini belirlemeksizin *herhangi bir koyunun satışı*, ya da *iki elbiseden herhangi birini satmak* Ebû Hanîfe'ye göre câiz değildir (tümünde fâsiddir). Satışın sadece bir koyun için geçerli olacağını söyleyen Ebû Hanîfe'nin gerekçesi, koyunların irilik ve ufaklıkta birbirinden farklı olmalarından dolayı, satış bedellerinin bilinmemesidir. Satış bedelinin bilinmemesi ise, akdin sıhhatini (geçerli olmasını) engeller. İmameyn'e göre, böyle bir alış veriş bütün koyunlar için câizdir (geçerlidir)¹¹⁵. Fakat koyunların ya da vitrindeki elbiselerin

¹¹¹ Apaydın, "FESAD", *DİA*, XII, 419-420; Bardakoğlu, *İlmihal II*, s. 349-350; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 127-129; Çeker, *Fıkıh Dersleri 1*, s. 92.

¹¹² Apaydın, "FESAD", *DİA*, XII, 419; Bardakoğlu, *İlmihal II*, s. 347; Çeker, *Fıkıh Dersleri 1*, s. 92; Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, İstanbul 2103, s. 113.

¹¹³ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 156; **İbn Âbidîn**, *Reddû'l-Muhtâr*, VII, 15.

¹¹⁴ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 55; **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 156,162; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 5. ; "Mebî", müşterinin ma'lûmu olmak lâzımdır" (*Mecelle*, mad. 200).

¹¹⁵ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 5-6; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 6.

hepsi kastedilerek (yani müşterinin hangisini isterse alabileceğini söylenilerek) satış yapılırsa, belirsizlik ortadan kalktığı için alış veriş câiz olur¹¹⁶.

Mebî'deki bilinmezlik iki şekilde izâle olur; *görmekle*, vasıflarını *anlatmakla*.¹¹⁷

Aynı şekilde semenin* (miktar ve sıfatının)¹¹⁸ ve semenin ödeneceği *müddetin* (vadenin)¹¹⁹ de bilinmesi (zikredilmesi) gerekir. Aksi takdirde akit sahih (geçerli) olmaz¹²⁰. Şayet satım bedelinin (semenin) miktarı belirtilmiş fakat sıfatı (türü) belirtilmemişse, o beldede tedâvülde (mu'tâd) olan para (ülke parası) anlaşılır¹²¹.

Akitte ikrâh ve hezl söz konusu olmamalıdır¹²². *İkrâh*, insanı tab'an ve şer'an hoşlanmadığı (veya istemediği) bir şeyi yapmaya icbâr etmektir (zorlamaktır)¹²³.

Kur'ân-ı Kerimde Allah (c.c.);

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka...” buyurmaktadır¹²⁴.

Hanefîler'e göre rızâ, satım akdinin rükünlerinden veya in'ikad (kuruluş) şartlarından değil, sıhhat şartlarındandır¹²⁵. Dolayısıyla rızâyı sakatlayan bir durumun varlığı (ikrah**), akdi hükümsüz (bâtıl) değil fâsid kılar***. Malı

¹¹⁶ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 6, 28.

¹¹⁷ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 5. ; *Mecelle*, mad. 201-202, 204.

* “**Semen**, satılan şeyin (mebi'in) bahasıdır (kıymetidir) ki, zimmete taalluk eden şeydir” (*Mecelle*, mad. 152). Kısaca, alış verişte satılan mal (mebi') üzerinde -pazarlık sonucunda- anlaşılabilir fiyattır.

¹¹⁸ **Kudûrî**, *el-Muhtasar*, s.166; **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 6; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 5-6; **İbn Âbidîn**, *Reddû'l-Muhtâr*, VII, 15; “Semenin, ma'lûm olması lâzımdır” (*Mecelle*, mad. 238).

¹¹⁹ **Kudûrî**, *el-Muhtasar*, s.166; **İbn Âbidîn**, *Reddû'l-Muhtâr*, VII, 16 ; “Semenin te'cîlinde ve taksitinde müddet ma'lûm ve muayyen olmak lâzımdır” (*Mecelle*, mad. 246).

¹²⁰ **Kudûrî**, *el-Muhtasar*, s. 166; **İbn Âbidîn**, *Reddû'l-Muhtâr*, VII, 15-16.

¹²¹ **Kudûrî**, *el-Muhtasar*, s. 166; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 5. “Taraflar aksini kararlaştırmadıkları sürece para borcunun nakden ve ülke parasıyla (nakdül-beled) ödenmesi kuraldır. Borçlu, alacaklının muvafakati olmadığı sürece borcunu çek, posta çeki, altın veya yabancı ülke parası ile ifâ edemez” (Bilal Aybakan, “İFA”, *DİA*, XXI, 499).

¹²² **İbn Âbidîn**, *Reddû'l-Muhtâr*, VII, 15.

¹²³ Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 304; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 241.

¹²⁴ Nisâ, 4/29.

¹²⁵ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 274. **Kâsânî**, “ rızanın yokluğu akdin sıhhatine manidir” der.

** Burada kastedilen ikrah, terim anlamındaki (cebir ve tehdit kullanarak kişiyi rızâ göstermeyeceği bir söz veya davranışa zorlamak) “*haksız ikrahtır*” (Ali Bardakoğlu, “İKRAH”, *DİA*, XII, 35).

*** “**Haklı ikrah**”, yani hâkimin meselâ borçluyu malını satmaya zorlamasında olduğu gibi hukukun tanıdığı bir yetkinin kullanımı literatürde genelde “icbar” terimiyle ifade edilmekte olup

kabzetmekle (teslim almakla) milk (mülkiyet) sabit olur¹²⁶. Bu Ebû Hanîfe ve İmâmeyn'in görüşüdür. Züfer'e göre ikrah altında yapılan akit fâsid değil mevkuftur (askıdadır). Teslimle mülkiyet doğmayıp mükreh (zorlanan) ikrâhtan sonra onay verirse akid geçerlilik (nefâz) kazanır, değilse bâtıl olur¹²⁷.

Hezl, bir lafzın, ne hakiki ne de mecâzi manası murad edilmeyerek (hakiki mana mı yoksa mecâzi mana mı kastedildiği anlaşılmaksızın) söylenmesidir ki, ciddiyetin zıddıdır¹²⁸. Hanefiler, hâzilin yaptığı akdin –tarafalarda ehliyet mebi'de mahalliyet bulunmasından dolayı- aslen mün'akid olduğunu, hükmüne (mülkiyetin devrine) rızâ göstermediklerinden dolayı vasfı itibariyle fâsid olduğunu söylemişlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre tarafların akdi geçerli kılmaları için –şart muhayyerliğinde olduğu gibi- üç günlük süreleri vardır. Üç günden sonra fesadın giderilmesi muteber değildir¹²⁹.

Akitle satış süre ile sınırlandırılmış (yani muvakkat) olmamalıdır¹³⁰. Satım akdi, temlik (mülk sahibi etme) ve temellük (mülk edinme) esasına dayanan bir akittir¹³¹. Mal satıldığı (akit gerçekleştiği) zaman, malın mülkiyetinin karşı tarafa geçmesi asıldır¹³². Mülkiyet hakkı ise, -muayyen bir vakit için kurulmuş olan diğer ayni haklardan farklı olarak (rehin gibi) - belirli bir süreyle sınırlanmaya elverişli değildir¹³³. Bu minvalde, satışa belirli bir süre koymak satım akdini fâsid kılar. Meselâ bir kimse, karşı tarafa “ şu evimi sana bir yıl süreyle sattım” dese, karşı taraf bunu kabul etse dahi, akit fâsid olur. Çünkü bu, bey'den çok “icâre” olur¹³⁴.

---

böyle bir zorlama sonucu yapılan sözlü ve fiilî tasarruflar hukuka uygunluk taşıdığı için hukukî sonuç doğurur (Bardakoğlu, “**İKRAH**”, *DİA*, XII, 35).

¹²⁶ **Sadrü's-Şerîa**, Ubeydullah b. Mes'ûd, *et-Tenkîh Fî Usûli'l-Fıkh*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009, s. 557-558; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 12; **Kadri Paşa**, Muhammed, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 32, mad.197; **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-ü Fıkh Dersleri*, (nşr: M. Çevik – K. Meral), İstanbul 1966, s. 511-512.

¹²⁷ Bardakoğlu, “**İKRAH**”, *DİA*, XII, 36.

¹²⁸ **Sadrü's-Şerîa**, *et-Tenkîh Fî Usûli'l-Fıkh*, s. 549.

¹²⁹ **Sadrü's-Şerîa**, *et-Tenkîh Fî Usûli'l-Fıkh*, s. 549; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 19-20; **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-ü Fıkh Dersleri*, s. 503-504.

¹³⁰ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 15.

¹³¹ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 3.

¹³² *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 369.

¹³³ Hasan Hacak, “**MÜLKİYET**”, *DİA*, XXXI, 546.

¹³⁴ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 128.

*Akit fâsîd şart içermemelidir*¹³⁵. Akdin muktezâsından olmayan (akdin gerektirmediği), şeriâtin meşrû görmediği, örfün kabul etmediği, satıcı veya alıcıdan yalnız birisi lehine (üstün) menfaat sağlayan şartlara “*fâsîd şart*” denir. Böyle şartlar, satım akdini fâsîd kılar¹³⁶. Meselâ, bir kimsenin bir yıl kalmak şartıyla, ya da satış bedelinden ayrı olarak bir miktar ödünç para vermesi şartıyla evini satması – satıcıya menfaat sağladığı için- fâsittir¹³⁷.

Şunu da belirtmek gerekir ki, şayet şart taraflara yarar sağlamıyorsa, şart hükümsüz akit geçerli olur. Başkasına satmamak ya da hibe etmemek şartıyla hayvan satın almak gibi¹³⁸.

Akdin ribâdan* (veya ribâ şüphesinden) uzak olması gerekir. Satım akdi, ıvazlı (bedelli, karşılıklı borç doğuran) akitlerdendir. Alış verişte ribâ, bedelli akitlerin dayandığı “ bedellerin denkliği (teâdul)¹³⁹” prensibi ile çelişir. Nitekim Kur’ân¹⁴⁰ ve Sünnet¹⁴¹ fâizin her çeşidini yasaklamıştır. Dolayısıyla satım akdinin - sıhhat kazanması için- ribâ şüphesinden hâlî olması gerekir¹⁴².

*Akit garar (risk veya belirsizlik) içermemelidir*¹⁴³. Bir fıkıh terimi olarak “*garar*”, akdin, haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık (belirsizlik)

¹³⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 15.

¹³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 15.

¹³⁷ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 129.

¹³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 15; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 29.

* *Fıkıhta ribâ*, satım sözleşmesi sırasında şart konulan ve karşılığı olmayan fazlalıktır (Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 113). Hanefilere göre ribânın illeti, cins, ölçü veya tartı birliğidir. Cinsinde, ölçüsünde veya tartısında fazlalık olan satım akdi fâize girer (Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 124).

¹³⁹ “Altınla altını, eşit olmazsa satmayınız, birini diğerine fazla yapmayınız. Gümüşle gümüşü, eşit olmazsa satmayınız, birini diğerine fazla yapmayınız” (Buhârî, Büyü’, 78,79). Aynı konuyla ilgili hadis için bkz., Buhârî, Büyü’, 20.

¹⁴⁰ Bakara, 2/275, 278; Âl-i İmrân, 3/130.

¹⁴¹ “ Yedi helâk edici şeyden kaçınız: Allah’a ortak koşmak, sihirle uğraşmak, ölümü hak eden hariç Allah’ın haram kıldığı cana kıymak, fâiz yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, namuslu ve hiçbir şeyden habersiz mü’min kadınlara zina iftirasında bulunmak” (Buhârî, Vasâyâ, 23).

¹⁴² Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi*; V, 183; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 16, 233; Çeker, *Fıkıh Dersleri 1*, s. 95. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾ وَإِنْ تَبْتِغُوا فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ ﴿٢٧٩﴾ “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir” (Bakara, 2/278-279).

¹⁴³ Akdin garar içermemesi, “malların ancak karşılıklı rızaya dayalı olarak alınmasını” emreden Nisâ suresinin 29. ayeti ve “çekişmeye (niza) sebep olacak hususları ortadan kaldırma” ilkeleri ile açıklanabilir (Necmeddin Güney, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*, Doktora Tezi, Konya 2013, s. 63).

taşımasıdır¹⁴⁴. **Serahsî** (v. 490/1097) gararı; “*sonucu belirsiz ve kapalı olan şey*” olarak tanımlamıştır (*el-Mebsût*, XII, 194). Akdin konusu olan mebi’in vasıf (niteliğindeki) veya miktarındaki (niceliğindeki) *garar* (belirsizlik), akdi ifsad eden sebeplerden sayılmıştır. Meselâ, sütlüdür veya çok süt veriyor denilerek bir ineğin satılması; şu özellikte/kalitede veya miktarda yağ çıkması şartıyla zeytin veya susamın satımı “*garar*” içeren bir satıştır. Çünkü satılan ineğin gerçekte sütlü çıkmaması, zeytindeki veya susamdaki yağın istenilen miktarda veya kalitede çıkmama ihtimali vardır Burada akde asıl konu olan şeyler; inek, zeytin ve susamdır. Sütün miktarı, zeytin veya susamdaki yağın kalite veya miktarı değildir. Bunlar (kalite ve miktar) akde konu olan şeylerin vasfını oluşturmaktadır. Bu durumda müşterinin akdi feshetme hakkı vardır¹⁴⁵.

Mebî’in teslimi zarara yol açmamalıdır. Burada kastedilen şey, mebi’in, satıcıya zarar vermeden, ya da başka bir zarara yol açmadan tesliminin mümkün olmasıdır. Şayet zarar verme niteliği taşırsa akit fâsid olur¹⁴⁶. Meselâ, takım elbise için ayrılmış kumaştan bir metre satın almak, çift ya da takım olarak satılan bir eşyanın sadece tekini satın almak, diğerini işlevsiz/değersiz kılıyorsa ve bu satıcıya zarar veriyorsa, bu satış sahih olmaz. Çünkü ortada satıcı açısından bir zarar vardır. Burada satıcının akdi fesih hakkı vardır. Şayet satıcı, müşteriye akdi feshetmeden önce, malı teslim edecek olursa bey’ sahih olur¹⁴⁷.

1.7. Satım Akdinin Nefâz (Yürürlük/İşlerlik) Şartları

Fıkıh ıstılâhında akdin *işlerlik kazanması* anlamına gelen **nefâz**, “*akdin hüküm ve sonuçlarının, akdin mahallinde (konusunda) hükmen ve fiilen gerçekleşmesine herhangi bir engelin bulunmaması*” şeklinde izah edilebilir. Satım

¹⁴⁴ Dönmez, İbrahim Kâfi, “**GARAR**”, *DİA*, XIII, 366.

¹⁴⁵ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 21; **Kâsânî**, *Bedâiu’s-sanâi*, V, 163; Apaydın, “**FESAD**”, *DİA*, XII, 419; Çeker, *Fıkıh Dersleri I*, s. 93. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Hanefiler akde konu olan şeyin (ma’küdü’n aleyhin) aslına ilişkin gararı (anne karnındaki yavrunun, memedeki sütün satışını) butlân nedeni saymışlardır. Çünkü burada istenilen şeyin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği kesin değil, ihtimalli ve şüphelidir. **Serahsî** (v.490/1097), “*memedeki sütün, hayvanın karnındaki yavrunun satışı câiz değildir*” demiştir (**Serahsî**, *el-Mebsût*, XII, 194-195). Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz., Necmeddin Güney, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*, Doktora Tezi, Konya 2013, s. 105 vd.

¹⁴⁶ **İbn Âbidîn**, *Reddü’l-Muhtâr*, VII, 254; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 129; Karaman, *Ana Hatılarıyla İslam Hukuku III*, s. 113.

¹⁴⁷ **İbn Âbidîn**, *Reddü’l-Muhtâr*, VII, 254.

akdinin derhâl işlerlik kazanması için, in'ikad ve sıhhat şartlarının yanında nefâz şartlarını da taşıması gerekir. Nefâz şartlarını taşıyan akde, *nâfiz akit* denir¹⁴⁸.

Satım akdinin nefâz (işlerlik) kazanması için iki şartın bulunması gerekir: ***Birincisi***, *akit yapma yetkisinin mâlik veya mâlikin temsilcisine ait olması gerekir (mülk veya velayet)*. ***İkincisi***, *akdin konusu olan şeyde (mebi') bir başkasına ait hakkın bulunmaması gerekir*¹⁴⁹.

Akit yapma yetkisinin mâlik veya mâlikin temsilcisine ait olması gerekir (mülk veya velayet). *Mülk*, kişinin sahip olduğu (kendisine ait olan), yalnız başına istediği gibi tasarruf yetkisinin bulunduğu şeydir¹⁵⁰. Mecelle mülkü şöyle tarif eder: “*Mülk, insanın mâlik olduğu şeydir. Gerek a'yân olsun (ev, tarla, hayvan gibi) ve gerek menâfi' olsun (evde oturma hakkı, tarlayı sürme hakkı, hayvana binme hakkı gibi)*¹⁵¹”. Hanefîler'e göre menfaatlerin, satım akdinin konusu olamayacağını daha önce ifade etmiştik¹⁵².

Satım akdinde esas olan, akit yapma yetkisinin mâlike (mebî'in asıl sahibine) ait olmasıdır. Tam edâ ehliyetine sahip olan nâfiz akitlerde, akde icâzet verme veya akdi feshetme, sadece taraflara münhasır bir durum olup, üçüncü kişilerin akde müdahale hakkı yoktur¹⁵³. Fakat şer'î bir engel yüzünden tasarruf yetkisini kullanamama durumunda (eksik edâ ehliyetinde) devreye velâyet kurumu girmektedir.

Velâyet fıkhîta, başkasının adına -rızâsının olup olmadığına bakılmaksızın- hukukî işlemde (tasarrufta) bulunma yetkisini ifade eder¹⁵⁴. Velâyet, esas itibariyle acziyetten kaynaklanan ehliyet noksanlığını telâfi etmek için meşrû kılındığından, velâyetin ehliyetle bağlantısını daima göz önünde tutmak gerekir. Çocuğun malı

¹⁴⁸ H.Yunus Apaydın, “İslam Hukukunda Mevkûf Akitler”, *EÜİFD*, Kayseri 1989, sy: 6, s. 178; Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 522.

¹⁴⁹ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 135;153-155; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 15; **Kadri Paşa**, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 43, mad. 261.

¹⁵⁰ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 418.

¹⁵¹ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 125.

¹⁵² Bkz., tez metni, s. 18.

¹⁵³ Çeker, *Fıkıh Dersleri I*, s.101.

¹⁵⁴ Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 690.

üzerindeki velâyetin illetinin yaş küçüklüğü olduğu hususunda İslâm hukukçuları görüş birliği içindedir¹⁵⁵.

Çocuk üzerinde velâyet hükmünün sübûtu için mahkeme kararına ihtiyaç yoktur; velâyet hükmü şer‘an kendiliğinden sabit olur. Çocuk üzerinde velâyetin sıra düzeni de şefkat ve himaye anlayışı üzerine temellenir. Buna göre sıralama baba, babanın vasîsi, dede, dedenin vasîsi, hâkim ve hâkimin tayin ettiği kişi şeklindedir¹⁵⁶.

Gayr-ı mümeyyiz çocuğun - ehliyetin temeli olan akıl ve temyiz gücü yok veya yok hükmünde olduğundan- edâ ehliyetinin olmadığı, dolayısıyla yaptığı hukukî işlemler ve mâli tasarruflarının “yok hükmünde (*keenlem yekün*)” olduğu daha önce belirtilmişti¹⁵⁷.

Aynı şekilde mümeyyizin de eksik edâ ehliyetine sahip olduğu, mâli sonuçları olan hukuki tasarruflarının (satım akdi gibi) mevkûf (askıda) olduğu, kanuni temsilcisinin (velisi veya vasîsi) icâzet vermesi halinde nâfiz olacağı (işlerlik kazanacağı) daha önce ifade edilmişti¹⁵⁸.

Konuyla ilgili bir hususu da belirtmek gerekir ki, ehliyet ve velâyet açısından mecnun, gayr-i mümeyyiz çocuk hükmünde; ma‘tûh (bunak) ise, mümeyyiz çocuk hükmündedir¹⁵⁹.

Aynı şekilde İslâm hukukunda bir tasarrufun meşrû olabilmesi, o tasarrufu câiz kılan bir yetkinin veya yetkilendirmenin bulunmasına bağlıdır. Sözü edilen yetki kişiye doğrudan tanınmış olabileceği gibi, bir kimseye tanınmış yetkinin başkasına devrinden de ortaya çıkabilir¹⁶⁰.

Bu bağlamda başkasına ait olan mülkü, yetkisiz olarak satan kimsenin (fuzûlînin*) satışı, mülk sahibinin icazetine bağlı olarak nefâz (yürürlük) kazanır. Bir diğer ifadeyle fuzûlînin (yetkisiz temsilcinin) yaptığı bey’ akdi, mün’akid olmakla

¹⁵⁵ Apaydın, “VELÂYET”, *DİA*, XLIII(43), s. 16.

¹⁵⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 15; Apaydın, “VELÂYET”, *DİA*, XLIII(43), s. 17.

¹⁵⁷ Tez metni, s. 15.

¹⁵⁸ Tez metni, s. 16.

¹⁵⁹ Apaydın, “VEÂYET”, *DİA*, XLIII(43), 17.

¹⁶⁰ Apaydın, “VELÂYET”, *DİA*, XLIII(43), 16.

* *Fuzûlî*, bir fıkıh terimi olarak, şer‘î bir izne dayanmaksızın(hukukî bir yetkisi olmadığı halde) başkası adına hukukî işlemde(tasarrufta) bulunan kişi manasındadır (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 149). “*Fuzûlî: Bi-gayr-i izn-i şer‘î, diğer bir kimsenin hakkında tasarruf eden kimsedir*” (Mecelle, mad. 112).

birlikte mevkuftur (askıdadır)¹⁶¹. Bey’-i mevkûf (*Mecelle*, mad. 377) bey’-i nâfizin (*Mecelle*, mad. 374) zıddıdır. Yani akit, yapıldığı anda değil, mâlikin (mal sahibinin) izin ve icazetiyle işlerlik (nefâz) kazanır¹⁶². Bir diğer ifadeyle “*icâzet, mevkûf bir akde eklendiğinde, inşâi bir hüküm halini alır*¹⁶³.”

Mebî’de satandan başkasına ait bir hak bulunmamalıdır. Satılan şeyde başkasına ait bulunması durumunda akit mün’akid olmakla birlikte mevkuftur (askıdadır). Nefâz (işlerlik) kazanması hakkı bulunan üçüncü şahsın icazetine bağlıdır. Mesela rehin verilmiş (merhûn) veya kiraya verilmiş (müste’cer) malın bey’i (satımı) böyledir (yani mevkûftur). Çünkü bu tür satış, kiralayanın (müste’cirin) ve rehin alanın (*mürtehinin*) haklarını ihlal eder ki, bu da câiz olmaz¹⁶⁴

Netice itibariyle, *bey’in nâfiz olması* için; bâyi’in (satıcının) mebî’e mâlik olması (mülkiyet) veya mal sahibinin velisi ya da vekili olması (velâyet) ve başkasının (üçüncü şahsın) hakkının taalluk etmemesi şarttır¹⁶⁵. İster akdin mahallinde (mebi’de) olsun isterse tarafların ehliyetinde olsun, başkasının hakkının taalluk ettiği bütün akitler mevkûf (askıda) olup, nefâzı (yürürlük kazanması) hak sahibinin ya da hakkı bulunan üçüncü şahısların icazetine bağlıdır¹⁶⁶.

1.8. Satım Akdinin Lüzûm (Bağlayıcılık) Şartları

Sözlükte *bağlayıcılık, gereklilik, ayrılmazlık* anlamlarına gelen¹⁶⁷ lüzûm, fıkıh terimi olarak, “*akdin bağlayıcı olup tarafların tek taraflı iradesiyle feshedilmesinin mümkün olmaması*” demektir¹⁶⁸. *Bey’-i lâzım*, kendisinde muhayyerlik bulunmayan (feshedilme imkânı olmayan) akittir¹⁶⁹. Bir satım akdinin bağlayıcı olabilmesi için

¹⁶¹ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 368.

¹⁶² **Kâsânî**, *Bedâiu’s-sanâi*, V, 147; **İbn Âbidîn**, *Reddü’l-Muhtâr*, VII, 15; *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 377-378.

¹⁶³ Abdullah Demir, *Mecelle ve Küllî Kâideler*, İzmir 2011, s. 273.

¹⁶⁴ **Kâsânî**, *Bedâiu’s-sanâi*, V, 155; Apaydın, “İslam Hukukunda Mevkûf Akitler”, s. 180; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 135.

¹⁶⁵ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 365.

¹⁶⁶ Apaydın, “İslam Hukukunda Mevkûf Akitler”, s. 180; Çeker, *Fıkıh Dersleri 1*, s. 100.

¹⁶⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 329.

¹⁶⁸ Yunus Apaydın, “**LÜZÛM**”, *DİA*, XXVII, s. 260.

¹⁶⁹ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 114.

akdin, *meclis muhayyerliğinin** yanısıra, meşhur dört muhayyerlikten¹⁷⁰ ve diğer muhayyerliklerden hâlî olması gerekir¹⁷¹.

Muhayyerlik, *satım akdinde taraflara (birisine veya her ikisine) akdi geçerli kılma veya feshetme hakkı veren, bir anlamda akdi bağlayıcı olmaktan çıkarma anlamında* fıkıh terimidir¹⁷². Akitlerde esas olan lüzûm (bağlayıcılık)** olmakla birlikte, muhayyerlikler, kendileriyle amaçlanan maslahatın gerçekleşmesine imkân vermek üzere akdin hükmünün sübutuna veya bağlayıcılığına çeşitli düzeylerde engel olur. Satım akdinde muhayyerliklerin meşrû kılınması***, *-zarûriyyât-ı hamse*'den**** biri olan- malın korunmasını (malı muhafazasını) amaçlayan zorunlu maslahatlardandır. Bir diğer ifadeyle, taraflardan biri veya her ikisi için söz konusu olabilecek aldanma ve zarar görme riskini ortadan kaldırmak veya asgari düzeye indirmektir¹⁷³.

* *Meclis muhayyerliği (hıyâr-ı meclis)*, taraflardan her birinin, pazarlığın akde dönüştürüldüğü meclisi bedenen terketmelerinden önce akitten cayabilme haklarını ifade eder (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 195). Meclis muhayyerliği sünnet ile sabittir (Buhârî, *Büyu*’, 19, 22, 44; Müslim, *Büyu*’, 47). Şayet icap ve kabul bulunursa (gerçekleşirse), taraflar için -meclis muhayyerliği olmaksızın- alış-veriş lâzım (bağlayıcı) olur. Çünkü akdin rüknü olan icap ve kabul mevcuttur. Taraflardan birinin fesih muhayyerliğine sahip olması, diğerinin zararına olur. Yani hakkı iptal olur. Nass ise bunu reddetmiştir (**Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 5). “*Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin*” (**Mâide**, 5/1).

¹⁷⁰ **Kâsânî**, *Bedâiu’s-sanâi*’, V, 228, 306; **İbn Âbidîn**, *Reddü’l-Muhtâr*, VII, 16. *Şart ve ta’yin muhayyerliği*, hükmün sübutuna (gerçekleşmesine); *görme muhayyerliği* sübut bulmuş hükmün tamam olmasına; *kusur (ayb) muhayyerliği* hükmün lüzumuna (bağlayıcılığına) mani olan muhayyerliklerdir (**Kâsânî**, *Bedâiu’s-sanâi*’, V, 228; **İbn Âbidîn**, *Reddü’l-Muhtâr*, VII, 106).

¹⁷¹ Diğer muhayyerlikler ile ilgili geniş bilgi için bkz.: ÇEKER, *Fıkıh Dersleri 1*, s. 74-88.

¹⁷² H.Yunus Apaydın, “**MUHAYYERLİK**”, *DİA*, XXXI, 25.

** **Yَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ** “*Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin*” (**Mâide**, 5/1).

*** Abdullah b. Ömer (r.a.)’dan: Bir adam (Habbân b. Munkız r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.)’e alış verişlerde aldatıldığını söylediğinde, Resûlullah (s.a.v.), “*Alış veriş yaptığın zaman ‘aldatmaca yok de’*” buyurdu (**Buhârî**, *Büyu*’, 48; Husûmât, 3; **Ebû Davud**, *Büyu*’, 66). Fürû-u fıkıh kitaplarına bakıldığında, hadisin “*benim için üç günlük muhayyerlik vardır de*” ifadesiyle birlikte rivayet edildiği görülmektedir (**Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 40; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 15).

**** **Zarûriyyât**, en üst düzeydeki yararları, yani toplumun varlığı ve dirlik düzenliği için vazgeçilmez temel hak ve değerleri ifade eder. Bunlar genel makâsîd kısmına dâhil olan hayat (can), nesil (nesep, ırz), akıl, mal ve dinin korunması şeklinde özetlenir ve literatürde “*zarûriyyât-ı hamse, makâsîd-ı hamse, küllîyyât-ı hams*” gibi adlarla anılır (Ertuğrul Boynukalın, “**MAKÂSİDÜ’Ş-ŞERİA**”, *DİA*, XXVII, 425).

¹⁷³ Apaydın, “**MUHAYYERLİK**”, *DİA*, XXXI, 26; Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, İstanbul 2015, s. 114-115.

2. MODERN HUKUKTA SATIŞ SÖZLEŞMESİ

İslam Hukukunda *bey' akdi* olarak bilinen satım akdinin, Türk Hukuk sisteminde karşılığı “*satış sözleşmesi*”dir¹⁷⁴.

2.1. Satış Sözleşmesinin Tanımı

Borç ilişkisi* olan **satış sözleşmesi**, *alıcının ödemeyi yüklediği bir bedel karşılığında satıcının, (sözleşme) konusu olan şeyin mülkiyet ve zilyetliğini** alıcıya devretmeyi yüklediği bir sözleşmedir*¹⁷⁵. Bir başka ifadeyle satış sözleşmesi, *bir eşyanın para karşılığında değiştirilmesidir*¹⁷⁶.

TBK'nın 207. maddesinde “Satış Sözleşmesi” şöyle tanımlanır: “*Satış sözleşmesi, satıcının, satılanın zilyetlik ve mülkiyetini alıcıya devretme, alıcının ise buna karşılık bir bedel ödeme borcunu üstlendiği sözleşmedir.*”

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi satış sözleşmesi, satıcı ve müşteriye karşılıklı olarak hem borçlu hem de alacaklı duruma getiren, diğer bir ifadeyle *tafirlara karşılıklı borç yükleyen sözleşmedir*¹⁷⁷.

2.2. Satış Sözleşmesinin Kurulması

Hukukî mâhiyeti itibariyle çok taraflı hukukî işlemler olan sözleşmeler (satış sözleşmesi), tarafların (rıza esasına dayanan) karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanında*** bulunmaları (icap/öneri ve kabul)**** ile kurulur¹⁷⁸. Nitekim Türk

¹⁷⁴ Türk Borçlar Kanunu (TBK), mad. 207. Modern Hukuk sistematığı içerisinde yer alan 6098 sayılı (yeni) Türk Borçlar Kanunu (TBK), satış sözleşmesi ile ilgili düzenlemelerinde yer aldığı bir kanun olup, 11 Ocak 2011 tarihinde TBMM’de kabul edilmiş, 1 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu için bkz., RG. 04.02.2011, sy: 27836.

* **Borç ilişkisi**, taraflardan birini diğerine karşı belli bir davranışı (edimi) yerine getirmekle yükümlü kılan hukuki bir bağı ifade eder (Turgut Akıntürk, Derya Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku*, İstanbul 2015, s. 7-8).

** **Zilyetlik**: Bir kişinin bir şey üzerindeki fiilî hâkimiyetidir (*Mecelle*, mad. 1679). “Bir şey üzerinde fiilî hâkimiyeti bulunan kimse onun zilyedir”(TMK, mad. 973). Zilyetlik, iki türdür: 1) Asli ve fer’î zilyetlik (TMK, mad. 974). 2) Dolaylı ve dolaysız zilyetlik (TMK, mad. 975).

¹⁷⁵ Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 229.

¹⁷⁶ Cevdet Yavuz, *Borçlar Hukuku Dersleri* (Özel Borç ilişkileri), Marmara Üniversitesi Yayınları (Yayın no: 427), İstanbul 1986, c. I, s. 33.

¹⁷⁷ Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 229.

*** “**İrade beyânı**, kişinin, bir işin icrâsı hususundaki niyet ve düşüncesini muteber bir tarzda izhâr ve ifade etmesidir” (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 255).

Borçlar Kanununun 1. maddesinde, “Sözleşme, tarafların iradelerini karşılıklı ve birbirine uygun olarak açıklamalarıyla kurulur” denilmektedir. İrade beyanlarının - öneri (icap) veya kabulün - yanılma (hata), aldatma (hile) ve korkutma (ikrah) gibi sözleşmenin geçerliliğini etkileyen irade bozukluklarından berî olması gerekir. Aksi takdirde irade fesada uğrar. İradesi fesada uğramış kişi dilerse sözleşmeyi iptal edebilir¹⁷⁹.

Ayrıca satış sözleşmesinin tamam olabilmesi için, para ile malın değiştirilmesi (intikâlin fiilen yapılması) şart değildir. Satış sözleşmesi rızâi bir sözleşme olduğu için anlaşmanın yapılması yeterlidir¹⁸⁰.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, hukuki işlemin (sözleşmenin) kurucu unsurları kabul edilen irade beyanının (karşılıklı ve birbirine uygun) bulunmaması veya beyana hukuken herhangi bir sonuç bağlanamaması durumunda sözleşme “yok hükmündedir (keenlem yekün)¹⁸¹”.

2.3. Satış Sözleşmesinin Unsurları

Bir sözleşmenin unsurları demek, o sözleşmenin meydana gelebilmesi için mutlak surette bulunması lâzım olan, sözleşmeye vücut veren ve onu ortaya çıkaran unsurlar demektir. Satış sözleşmesinin unsurları; *satılan şey* (mebî’), *satış bedeli* (semen) ve *anlaşmadır* (tarafların mutâbakatıdır)¹⁸².

Satış sözleşmesinin esaslı unsurlarından biri olan *satılan şey* (mebî’), para ile değiştirilmesi mümkün olan ve iktisadi değeri olan maddi şeyler olabileceği gibi, maddi olmayan ancak mali değeri olan şeyler de olabilir. Mesela elektrik, doğal gaz,

---

**** Zaman itibarıyla ilk önce yapılabildiği *öneri* (icap), diğerine ise *kabul* denir. **Öneri (icap)**, sözleşmenin kurulması için girişimde bulunmak demektir. **Kabul ise**, önerenin (icapçının) yapmış olduğu öneriye kabulcünün verdiği olumlu cevaptır (Akıntürk ve Karaman, *a.g.e.*, s. 23, 27).

¹⁷⁸ Yavuz, *a.g.e.*, s. 35; Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 23. Hazır olanlar arasında yapılan sözleşme, *kabulün açıklandığı anda*; hazır olmayanlar arasında yapılan sözleşme, *kabul haberinin önerene vardığı anda* kurulmuş olur (Yavuz, *a.g.e.*, s. 35; Akıntürk ve Karaman, *a.g.e.*, s. 29).

¹⁷⁹ Yavuz, *a.g.e.*, s. 36; Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 59. Ayrıca bkz., TBK, mad. 30, 36-37.

¹⁸⁰ Yavuz, *a.g.e.*, s. 36.

¹⁸¹ Nevzat Koç, “Türk Medeni Hukukunda ve Roma Hukukunda Hükümsüzlük (Butlan)” *DEÜHFD*, İzmir 1981, sy: 2, s. 128; Nagehan Kırkbeşoğlu, *Türk Özel Hukukunda Kısmi Hükümsüzlük*, Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 22.

¹⁸² Yavuz, *a.g.e.*, s. 40; Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 230.

bir miras hissesi/payı, bir haber satışı ya da bir ticari ünvan satışı sözleşmesinin konusu olabilir¹⁸³.

Satışa konu olan şeyin (meb'în), sözleşmenin yapıldığı anda mevcut olması ya da satıcının mülkiyetinde bulunması gerekmez (şart değildir). Bu minvalde, ileride elde edilmesi mümkün olan arpa, buğday, meyve, sebze gibi doğal semereler satılabileceği gibi, sözleşmenin kurulması ânında satıcının tasarrufunda bulunmayan satım konusu şeylerin îfa zamanında satıcının tasarrufunda bulunması yeterli görülmüştür¹⁸⁴.

Satış sözleşmesine mevcudiyet kazandıran unsurlardan biri de *satış bedelidir* (semen). Satış bedeli (semen), *müşterinin satın aldığı şeyin karşılığı olarak satıcıya ödemeyi taahhüt ettiği paradır*. Ödenecek para (semen) kural olarak “memeleket parasıdır.” Nitekim TBK'nın 99. maddesinde, “*Konusu para olan borç, ülke parasıyla ödenir*” denilerek söz konusu borçların tedâvülde olan memleket/ülke parasıyla ödeneceği hükme bağlanmıştır¹⁸⁵.

Diğer yandan, satış bedelinin sözleşmenin yapıldığı anda miktar bakımından (bir rakam olarak) belirtilmiş olması şart koşulmamış, belirlenebilir olması gerekli ve yeterli görülmüştür¹⁸⁶.

Satış sözleşmesinin esaslı unsurlarından sonuncusu *anlaşmadır*. Anlaşma, müşteri ile satıcının, satılan şeyin (mebî') mülkiyet ve zilyedliğinin satış bedeli (semen) karşılığında devredilmesi konusunda mutâkabata varmalarıdır¹⁸⁷.

Anlaşma ile satılan şeyin (mebî') mülkiyeti, satış sözleşmesinin kurulmasıyla birlikte hemen alıcıya geçmiş olmaz. Mülkiyetin müşteriye intikal edebilmesi için, taşınırlarda zilyetliğin- motorlu araçların satışı hariç ¹⁸⁸ - devri (TMK, mad. 763),

¹⁸³ Yavuz, *a.g.e.*, s. 41; Akıntürk ve Karaman,, *Borçlar Hukuku*, s. 230.

¹⁸⁴ Yavuz, *a.g.e.*, s. 41; Akıntürk ve Karaman,, *Borçlar Hukuku*, s. 230.

¹⁸⁵ Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 230. Hanefiler de bu hususta, “Şayet satım bedelinin (semenin) miktarı belirtilmiş fakat sıfatı (türü) belirtilmemişse, o beldede tedâvülde olan para (memleket parası) anlaşılır” demişlerdir (**Kudûrî**, *el-Muhtasar*, s. 166; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 5).

¹⁸⁶ Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 231.

¹⁸⁷ Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 231.

¹⁸⁸ **Motorlu taşıt**, hukuki bakımdan taşınır bir eşyadır. Kural böyle olmakla birlikte hukuk düzeni motorlu araç mülkiyetinin devrini bazı durumlarda belirli bir geçerlik şekline bağlı tutmuştur. KTK md. 20/d'ye göre, “Tescil edilmiş motorlu araçların her türlü satış ve devirleri .... araç sahibi adına düzenlenmiş tescil belgesi esas alınarak noterlerce yapılır...” Bu bir geçerlik şartıdır. Buna uyulmaksızın yapılan bir devir işlemi bâtil olup, mülkiyeti karşı tarafa geçirmez (Geniş bilgi için

taşınmazlarda (gayr-i menkullerde) ise taşınmazın tescili (tapu siciline kaydı) ile olur (TBK, mad. 237; TMK, mad. 705)¹⁸⁹.

2.4. Satış Sözleşmesinin Hükümleri (Hukukî Sonuçları)

Satım sözleşmesinin hükümlerini (hukukî sonuçlarını), “satıcının” ve “alıcının” borçları olmak üzere iki başlık altında inceleyebiliriz.

2.4.1. Satıcı Açısından Hükümleri

Satıcının, satış sözleşmesinden doğan borçlarını; “zilyetlik ve mülkiyeti devretme borcu”, “satılanı teslim kadar saklama (muhâfaza) borcu”, “ayıba karşı garanti borcu”, “zapta karşı garanti borcu” olmak üzere dört grupta toplayabiliriz¹⁹⁰.

Satıcının, satış sözleşmesinden doğan en önemli borcu, **satılan şeyin zilyetliğini ve mülkiyetini alıcıya devretme borcudur**. Buna “satılanı teslim ve satılanın mülkiyetini nakletme borcu” da denilebilir¹⁹¹. Nitekim TBK’nın âmir hükmü şöyledir:

“Satış sözleşmesi, satıcının, satılanın zilyetlik ve mülkiyetini alıcıya devretme... borcunu üstlendiği sözleşmedir” (TBK, mad.207).

“Satıcı, satılanın mülkiyetini geçirmek amacıyla, zilyetliğini alıcıya devretmekle yükümlüdür” (TBK, mad.210).

Satış sözleşmesinin satıcıya yüklediği diğer bir borç da, **satıcının satılan şeyi, alıcıya teslimine kadar saklama ve koruma borcudur**. Bu borcun îfâsı, -her ne kadar TBK’nda yer almasa da- ticaret ahlakının ve dürüstlük ilkesinin bir gereğidir.

---

bkz., <http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/23-Ekrem-KURT.pdf>, (Erişim: 28.01.2016).

¹⁸⁹ Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 231.

¹⁹⁰ Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 241.

¹⁹¹ Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 241. Zilyetliğin devri, satılanın fiilen teslimi şeklinde olacağı gibi hükmen teslim şeklinde de olabilir. Mesela, satıcının satılanı (bisiklet, saat gibi) alıcı ile yaptığı âriyet (ödünç) sözleşmesi ile bir süre daha elinde tutması hükmen teslimdir. Satılan (bisiklet veya saat) fiilen teslim edilmemiş olsa da mülkiyeti karşı tarafa (alıcıya) geçmiştir (Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 241-242).

Bununla birlikte, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanununda (TKHK)* alıcıları koruyucu hükümler içerdiği görülür¹⁹².

“Satıcı, mali satış sözleşmesine uygun olarak tüketiciye teslim etmekle yükümlüdür.”¹⁹³

Satıcının, satış sözleşmesinden doğan borçlarından üçüncüsü, **“ayıba karşı garanti borcu”**dur. 6502 sayılı TKHK’nın 8. maddesinin birinci ve ikinci fıkralarında **ayıplı mal** şöyle tanımlanmıştır:

“(1) Ayıplı mal, tüketiciye teslimi anında, taraflarca kararlaştırılmış olan örnek ya da modele uygun olmaması ya da objektif olarak sahip olması gereken özellikleri taşımaması nedeniyle sözleşmeye aykırı olan maldır.”

“(2) Ambalajında, etiketinde, tanıtma ve kullanma kılavuzunda, internet portalında ya da reklam ve ilanlarında yer alan özelliklerinden bir veya birden fazlasını taşımayan; satıcı tarafından bildirilen veya teknik düzenlemesinde tespit edilen niteliğe aykırı olan; muadili olan malların kullanım amacını karşılamayan, tüketicinin makul olarak beklediği faydaları azaltan veya ortadan kaldıran maddi, hukuki veya ekonomik eksiklikler içeren mallar da ayıplı olarak kabul edilir.”

Yapılan bir satımda alıcının gayesi, arzu ettiği bir maksadı gerçekleştirmek için, kullanabileceği faydalı bir şeyin mülkiyetine tam olarak sahip olmaktır¹⁹⁴. Satıcı da, alıcıya herhangi bir şekilde bildirdiği vasıfların, satılan şeyde (meb’î) mevcut olmaması ya da satılanın değerini ve alıcının ondan beklediği faydaları önemli ölçüde azaltan veya ortadan kaldıran maddî, hukukî ve ekonomik noksanlıkların/ayıpların bulunmasından dolayı alıcıya karşı sorumludur¹⁹⁵. Ayıba karşı tekeffül, - satıcı bununla ilgili taahhüt vermese de- kanunun satıcıya yüklediği bir borçtur. Bununla ilgili TBK’nın 219. maddesinde hüküm şu şekildedir:

“Satıcı, alıcıya karşı herhangi bir surette bildirdiği niteliklerin satılarda bulunmaması sebebiyle sorumlu olduğu gibi, nitelik veya niteliği etkileyen niceliğine aykırı olan, kullanım amacı bakımından değerini ve alıcının ondan beklediği

---

* 6502 sayılı “Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun” için bkz., RG. 28.11.2013, sy: 28835.

¹⁹² Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 243.

¹⁹³ Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (TKHK), mad. 9/1.

¹⁹⁴ Yavuz, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁹⁵ Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 243.

faydaları ortadan kaldıran veya önemli ölçüde azaltan maddi, hukuki ya da ekonomik ayıpların bulunmasından da sorumlu olur. Satıcı, bu ayıpların varlığını bilmese bile onlardan sorumludur.”

Türk Borçlar Kanunu, satılan şeyin ayıplı olması durumunda, alıcıya seçimlik dört hak tanımıştır; “sözleşmeden dönme”, “satış bedelinde indirim isteme”, “satılanın ücretsiz onarılmasını isteme” ya da “satılanın ayıpsız bir benzeri ile değiştirilmesini isteme”¹⁹⁶.

Satıcının, satış sözleşmesinden doğan borçlarından dördüncüsü ise “**zapta karşı garanti borcu**”dur. Zapta karşı garanti (tekeffül) borcu, satıcının mülkiyeti devretme borcunun bir sonucu ve müeyyidesidir¹⁹⁷. **Zapta karşı garanti**, satıcının satılan şey (meb’î) üzerinde üçüncü şahısların aynî ya da kuvvetlendirilmiş şahsî haklarının bulunmadığını garanti etmesidir. Şayet üçüncü kişilerce- satılan şeyin alıcının elinden alınacak olması, ya da alıcının mülkiyet hakkını tam anlamıyla kullanmasını önleyecek biçimde- böyle bir hak iddia edilmesi durumunda satıcı bunun sonuçlarından sorumludur. Zapta karşı garanti borcunun doğabilmesi için, satılan şeyin alıcıya teslim edilmiş olması şarttır¹⁹⁸. Bu borç, aynı zamanda kanuni bir borçtur. Konuyla ilgili TBK’nın âmir hükmü şöyledir:

“Satış sözleşmesinin kurulduğu sırada var olan bir hak dolayısıyla, satılanın tamamı veya bir kısmı bir üçüncü kişi tarafından alıcının elinden alınırsa satıcı, bundan dolayı alıcıya karşı sorumlu olur”¹⁹⁹.

Bunların dışında satılanı gönderme borcu, teslim masraflarını –gerektiğinde taşıma masraflarını- ödeme borcu, satıcının yan borçlarından²⁰⁰.

2.4.2. Alıcı Açısından Hükümleri

Satış sözleşmesinin alıcıya yüklediği borçlar, “*satış bedelini (semen) ödeme borcu*” ve “*satılanı teslim alma borcu*” olmak üzere iki başlıkta incelenebilir²⁰¹.

¹⁹⁶ Geniş bilgi için bkz., TBK, mad. 227. Benzer hakların Tüketicinin Korunması Hakkında Kanununda da “Tüketicinin Seçimlik Hakları” adı altında verildiği görülür (TKHK, mad. 11).

¹⁹⁷ Yavuz, *a.g.e.*, s. 78.

¹⁹⁸ Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 245.

¹⁹⁹ TBK, mad.214.

²⁰⁰ Yavuz, *a.g.e.*, s. 46.

²⁰¹ Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 247.

Alicının, *satış bedelini (semeni) satıcıya ödeme borcu*, satış sözleşmesinden doğan en önemli borçlarından. Satış bedelinin ne zaman ödeneceği taraflarca (alıcı ile satıcı arasında) kararlaştırılabilir. Şayet bu hususta anlaşma yapılmamışsa veya bir âdet bulunmadıkça satıcı, *satılanı alıcıya teslim ettiği veya sözleşmeye uygun biçimde teslim sunduğu anda* satış bedelini isteme hakkına sahiptir²⁰². Nitekim bu husus TBK’da şöyle belirlenmiştir:

“Sözleşme ile aksi kararlaştırılmadıkça veya aksine bir âdet bulunmadıkça, satıcı ve alıcı borçlarını aynı anda ifa etmekle yükümlüdürler²⁰³.”

“Aksine sözleşme yoksa satılan alıcının zilyetliğine girince satış bedeli muaccel olur²⁰⁴.”

Alicının, satış sözleşmesinden kaynaklanan diğer bir borcu ise, *satılanı teslim alma borcu*, yani – ödediği ya da ödemeyi kabul ettiği bir bedel karşılığında- satıcı tarafından kendisine sunulan şeyi teslim alma yükümlülüğüdür. Ancak, alıcının satılan şeyi teslim alma zorunda olması için, satılan şeyin belirlenmiş olan şartlara uygun biçimde* satıcı tarafından sunulmuş olması gerekir. Aksi kararlaştırılmamışsa veya bir âdet yoksa teslim almanın hemen yapılması gerekir²⁰⁵. Nitekim bu hususla ilgili TBK’nın âmir hükmü şöyledir:

“Alıcı, ... kendisine sunulan satılanı devralmakla yükümlüdür. Aksine yerel âdet veya anlaşma yoksa satılanın hemen devralınması gereklidir²⁰⁶.”

3. DEĞERLENDİRME

Satım akdi/sözleşmesi bağlamında her iki hukuk sistemi (İslam Hukuku ve Modern Hukuk) mukayese edildiğinde, aşağıdaki benzerlik ve farklılık arz eden yönler tespit edilmiştir:

---

²⁰² Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 247.

²⁰³ TBK, mad. 207.

²⁰⁴ TBK, mad. 234.

* *Satılan şeyin belirlenmiş olan şartlara uygun biçimde sunulmuş olması demek; ifanın, kararlaştırılmış olan yerde ve zamanda yapılması, teslim edilecek şeyin ayıpsız olması ve sözleşmeyle kararlaştırılmış şey olması demektir. Bunlar gerçekleşmediği takdirde, alıcının satılanı teslim alma zorunluluğu yoktur (Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 247).*

²⁰⁵ Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 247.

²⁰⁶ TBK, mad. 232.

- a) Her iki hukuk sisteminde -rızâilik esasına dayanan- satım akdinin tamam olması için tarafların birbirine uygun irade beyanında bulunmaları (anlaşmaları) yeterli görülmüş, para ile malın değiştirilmesi (intikalin fiilen yapılması) şart koşulmamıştır.
- b) İslam Hukukunda (Hanefî fıkhında) satılan şeyin (mebî'in) maddi nitelik taşıması (aynî olması) gerekirken, Modern Hukukta satılan şey (mebî') için böyle bir nitelik aranmamış, "satılan, para ile değiştirilmesi mümkün olan ve iktisadi değeri olan maddi şeylerden olabileceği gibi, maddi olmayan (bir haber ya da ticari ünvan) şeylerden de olabilir" denilmiştir.
- c) İslam Hukukunda satım akdinde satılan şeyin (mebî'in) mevcut olması koşulu ileri sürülürken, Modern Hukukta satışa konu olan şeyin (mebî'in), sözleşmenin yapıldığı anda mevcut olması şart koşulmamış, "ileride elde edilmesi mümkün olan arpa, buğday, meyve, sebze gibi doğal semereler de satılabilir" denilmiştir.
- d) İslam Hukukunda satım akdinde satılan şeyin (mebî'in) satanın mülkiyetinde (tasarrufunda) bulunması gerekirken, Modern Hukukta satışa konu olan şeyin (mebî'in), sözleşmenin yapıldığı anda satıcının mülkiyetinde bulunması koşulu ileri sürülmemiş, îfa zamanında satıcının tasarrufunda bulunması yeterli kabul edilmiştir.
- e) İslam Hukukunda satım akdinde satış bedelinin (semenin) miktar olarak belirlenmiş olması şart koşularken, Modern Hukukta satış bedelinin (semenin) sözleşmenin yapıldığı anda miktar olarak belirlenmiş olması koşulu iler sürülmemiş, belirlenebilir olması yeterli görülmüştür.
- f) Her iki hukuk sistemi arasındaki mukayeseden anlaşılacağı üzere, özellikle Hanefî doktrininde ribânın engellenmesi, hukukî istikrarın temini gibi amaçlar doğrultusunda satım akdinin Modern Hukuka göre daha sıkı kurallara bağlandığı söylenebilir.

İkinci Bölüm

HANEFÎ FIKHINDA SIHHAT, FESAD, BUTLÂN VE İLGİLİ KAVRAMLAR EKSENİNDE SATIM AKDİ

1. İSLAM HUKUKUNDA SIHHAT, FESAD VE BUTLÂN

İslam hukukunda *sıhhat* (sahih), *fesad* (fâsid) ve *butlân* (bâtıl), şeri'î hükümler için kullanılan birer vasıftır. Diğer bir ifadeyle, mükelleflerden sâdır olan ve kendilerine bir takım dini ve hukuki sonuçlar bağlanan fiiller (ef'âl-i mükellefin) için birer nitelemedir²⁰⁷. *Sıhhat*, *fesad* ve *butlân*, kulların fiillerine taalluk ettiği için, bunlar (fiiller) üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

Mükelleflerden sâdır olan ve kendisine bir takım hükümler ve sonuçlar bağlanan fiiller (ef'âl-i mükellefin) iki kısımdır; *ibadetler* ve *muâmelât*²⁰⁸.

İbadet, sözlükte kulluk görevi, bağlılık, tapma, tapınma anlamlarına gelir²⁰⁹. İstilahta, kulun Allah'a karşı sevgi, saygı ve bağlılığını gösteren duygu, düşünce ve davranış biçimleri için kullanılan bir terimdir²¹⁰. Namaz, oruç, zekât, şükür, dua gibi.

Muâmelât, geniş manada fıkıhın ibadetler dışında kalan kısmını, dar anlamıyla daha çok mal varlığına ilişkin hükümleri ifade eden, *eşya ve borçlar hukuku* karşılığında kullanılan bir terimdir²¹¹. Alış-veriş, icâre, kefâlet, mîras gibi.

²⁰⁷ **Teftazânî**, Sa'düddîn Mes'ud b. Ömer b. Abdullah, *Şerhu't-Telvîh ale't-Tavdîh*, Mektebetü Sabîh, Mısır, ty., c. II, s. 243; **Hâdimî**, Ebû Saîd Muhammed b. Mustafa, *Mecâmiu'l-Hakâik ve'l-Kavâid ve Cevâmiu'r-Rakâik ve'l-Fevâid mine'l-Usûl*, by., 1337, s. 40; **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-i Fıkıh Dersleri* (nşr: M. Çevik – K. Meral), İstanbul 1966, s. 399-405; Zekiyyüddîn Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Metâbiu' Dâri'l-Kitâb, Beyrut 1971, s. 255-256. **Mecâmiu'l-Hakâik**, Osmanlı ulemâsından **Ebû Saîd el-Hâdimî** (v. 1176/1762)'nin *fıkıh usûlüne* dair eseridir. Molla Hüsrev'in "*Mirkâtü'l-Vusûl*", Sadrüşşerîa'nın "*et-Tavzîh*", Taceddin es-Sübkî'nin "*Cem'u'l-cevâmi'*" kitaplarından faydalanılarak kaleme alınan bu eser, Hanefî mezhebinin görüşleri esas alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca *Mecâmiu'l-Hakâik*'in sonuç bölümündeki küllî kâideler, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin küllî kaidelerle ilgili kısmının önemli kaynaklarından birini oluşturmaktadır (Kâmil Yaşaroğlu, "**MECÂMÎU'L-HAKÂİK**" *DİA*, XXVIII, 217).

²⁰⁸ **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 401; Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 256.

²⁰⁹ <http://www.dildernegi.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html> (Erişim: 25.04. 2016).

²¹⁰ Mustafa Sinanoğlu, "**İBADET**", *DİA*, XIX, 233.

²¹¹ Bilal Aybakan, "**MUÂMELÂT**", *DİA*, XXX, 318; İbrahim Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB yayımları, Ankara 2010, s. 453; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2013, s. 384.

Sihhat, fesad ve butlân, mükelleflerin fiillerine yönelik birer hüküm ifade ettikleri için²¹² hüküm bahsi üzerinde kısaca durmak istiyoruz. **Hüküm**, “iyileştirmek amacıyla buna engel olacak hususları bertaraf etmek, menetmek, düzeltmek, karar vermek” anlamlarında *mastar* (حَم) olarak; “ilim, derin anlayış, siyasi hâkimiyet, karar ve yargı” anlamlarında *isim* olarak kullanılır²¹³. Usul-i fıkhıta **hüküm (hüküm-ü şer’î)**, “Şâriî Teâlâ’nın, mükelleflerin fiillerine ilişkin iktizâ (talep etme), tahyîr (serbest bırakma) ve vaz’ (sebepe, şart ya da mani kılma) suretiyle ef’âl-i mükellefine (kulların fiillerine) taalluk eden (ilgili/ilintili olan) hitabının eseridir (hitâb-ı İlâhiye’nin sonucudur)²¹⁴.” Şer’î hüküm iki kısımdır; *teklîfî hüküm, vad’î hüküm*.

Teklîfî hüküm, (Şâri’ Teâlâ’nın yapılmasını veya yapılmamasını talep etmesi, ya da yapmakta veya yapmamakta serbest bırakmasına göre) mükelleflerden sâdır olan fiillere bağlanan şer’î bir vasıftır²¹⁵. Mükelleften sâdır olan fiilin sıfatı olan teklîfî hükümler de ikiye ayrılır: 1) Mefhumunda dünyevî maksadlara* itibar edilenler (teklîfî hüküm); *sahih, fâsid, bâtil, mün’akid, gayr-ı mün’akid, nâfiz, gayr-ı nâfiz, mevkûf, lâzım ve gayr-ı lâzım*. 2) Mefhumunda uhrevî maksadlara** itibar edilenler (teklîfî hüküm); *farz, vacip, nedb(mendup), mübah, mekruh, haram*²¹⁶. Bunu bir misalle izah etmek gerekirse; mesela, “namaz fardır” diyoruz. Namaz, mükelleften sâdır olan fiildir. Farziyyet ise, -bu fiilin sıfatıdır ki- hitab-ı ilâhi ile sabit

²¹² **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 405.

²¹³ Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İSAM, İstanbul 2010, s. 135.

²¹⁴ **Hâdimî**, *Mecâmiu’l-Hakâik*, s. 40. **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 396-397. Biz, hüküm bahsiyle ilgili olarak -konumuz gereği- Hanefiyye metodunu takip eden (fukahâ) usulcülerin tanımlamalarına yer verdik. Onlar hükmü tarif ederken, - hitâb-ı İlâhiye’nin taalluk ettiği ve hükmün mahalli olan- mükelleflerin fiillerini esas almışlardır. Onlara göre hüküm, talep veya muhayyer bırakmanın; sebep, şart veya mani’ kılmanın sonucudur. Şâfiyye metodunu takip eden (mütekellim) usulcülere göre hüküm, talep veya muhayyer bırakmanın; sebep, şart veya mani’ kılmanın kendisidir. Bir diğer ifadeyle (mütekellim) usulcülere göre hüküm, hitâb-ı İlâhiyye’nin (İlâhi kelâmın) kendisidir (Geniş bilgi bkz., **Büyük Haydar Efendi**, *a.g.e.*, s. 395-400; Şa’bân, *a.g.e.*, s. 220-221).

²¹⁵ **Hâdimî**, *Mecâmiu’l-Hakâik*, s. 40; Şa’bân, *Usûlü’l-Fıkhî’l-İslâmî*, s. 220.

* İbadette dünyevî maksattan kastedilen şey tefrîğ-i zimmettir (yükümlülükten/borçtan kurtulmadır). Muâmelâtta dünyevî maksattan ihtisâsât-ı şer’iyyedir. Yani muâmele ile hedeflenen gayelere ulaşmaktır. Mesela bey’ akdinde gaye, milk-i rakabedir. Yani alışveriş akdi yapıldığı zaman müşteri mala, satıcı da o malın bedeli olan paraya sahip olur. Yani satın alınan malın mülkiyeti müşteriye geçmiş olur. İcâre akdinde ise gaye, milk-i menfaa’dır. Yani icâre akdi yapıldığı zaman kişinin, malın menfaatine sahip olmasıdır (**Teftazânî**, *et-Telvîh*, II, 245).

** Uhrevî maksattan kastedilen şey, muteber olan fiilin üzerinde sevap, terki halinde ise ikâbın (cezanın) terettüp etmesidir (**Teftazânî**, *et-Telvîh*, II, 245).

²¹⁶ **Teftazânî**, *et-Telvîh*, II, 243; **Hâdimî**, *Mecâmiu’l-Hakâik*, s. 40.

olmuştur* ve aynı zamanda bir hükümdür. Farz, mefhumunda uhrevî maksatlara itibar edilen şeylerdendir (hükümlerdendir) ki, o maksat da sevaptır. Namaz, rükün ve şartlarıyla mükellef tarafından eda edilirse, bu durumda da namazın sıhhatine hükümlenir. Sıhhat, mefhumunda dünyevi maksatlarına itibar edilen şeylerdendir (hükümlerdendir) ki, o maksat da kişiden zimmeti düşürmektir²¹⁷. Hülâsa, mükelleften sâdır olan fiillerin – ki bunlar ister ibâdâtta olsun ister muâmelâttan olsun- uhrevî yöne taalluk edenleri “*vücûb, hurmet, nedb, ibâha, kerâhet*”le, dünyevi yöne taalluk edenler ise “*sıhhat, fesad ve butlân*”la nitelendirilir.

Vad’î hüküm, teklifi hükme taalluku (münasebeti) sebebiyle olan hitabın eseridir²¹⁸. Daha sarîh bir ifadeyle vaz’î hüküm, Şâri Teâlâ’nın bir şeyi başka bir şey için sebep, şart veya mani’ kılmasıdır²¹⁹.

2. SİHHAH, FESAD VE BUTLÂN’IN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMLARI

2.1. Sıhhat’in Sözlük ve Terim Anlamı

Sıhhat kelimesi “Sa Ha Ha (ص ح ح)” kökünden mastar olup, lügatte “illetten (hastalıktan) kurtulmak” anlamında *سقم* (*hastalığın*) zıddıdır. *Sahih* kavramı da aynı kökten ism-i fâil olup “her türlü ayıptan (kusurdan) ve şüpheden berî (uzak) olan” anlamına gelmektedir²²⁰.

Hadis istilâhında *sıhhat*, hadislerin hüccet (delil) değerini/derecesini belirleyen bir terimdir. Literatürde sıhhat bakımından en sağlam hadis ise, *sahih hadis* olarak nitelendirilmiştir. *Sahih hadis*, senet bakımından adâlet ve zabt** sahibi

---

* وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ “*Namazı kılın, zekâtı verin*” (Bakara, 2/43).

²¹⁷ **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 401-402.

²¹⁸ **Hâdimî**, *Mecâmiu’l-Hakâik*, s. 42; **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 398-399.

²¹⁹ Şa’bân, *Usûlü’l-Fıkhî’l-İslâmî*, s. 220. Mesela, “dulûk”un (güneşin batıya doğru yönelmesinin) namazın vucûbiyetine sebep olması (İsrâ, 17/78), ya da namazın geçerliliği için temizliğin (abdestin) şart kılınması (Mâide, 5/6) birer vad’î hükümdür (Şa’bân, *a.g.e.*, s. 218-220).

²²⁰ **İbn Manzûr**, Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisanü’l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1414 (3. baskı), II, 507.

** **Adâlet**, rivâyet edenin dini ve ahlâki değerlere sıkı sıkıya bağlı ve güvenilir olduğunu belirten bir niteliktir. **Zabt**, ezberi kuvvetli olan ve duyduğunu duyduğu gibi aktarabilen anlamında bir niteliktir.

râvilerin muttasıl (kesintisiz) senetle rivâyet ettikleri, şâzz ve muallel* olmayan hadistir²²¹.

Usûl-i fıkihta sıhhat kavramının farklı tanımlarıyla karşılaşmak mümkündür.

Gazâli (v. 505/1111) sıhhat kavramını ibadet ve muâmelâtta farklı tanımlamıştır. Ona göre ibadetlerde sahih (sıhhat), “*Şeriata uygun olan şeydir.*” Akitlerde (muâmelâtta) *sıhhati* (sahihi), hükmün sebebi (bir diğer ifadeyle hükmün sebebe bağlanması) olarak ele almış , “*hüküm için konulmuş her sebep, kendisinden amaçlanan hükmü ifade ediyorsa, o (sebeb) sahihtir. Sebep sahih ise hükümde sahihtir. Sahih ise, semere (sonuç) veren şeydir*²²²” demiştir.

Şâtübî (v. 790/1388)’ye göre sıhhat, *işlenilen amelin neticelerinin dünyada ve ahirette terettüp etmesidir.* Mesela, “*bu ibadet sahihtir*” denildiğinde, dünyada “yeterli olan, insanı zimmetten (yükümlülükten) kurtaran, kaza borcunu düşüren” manalar; ahirette de “ sevabın terettüp etmesi (kendisiyle ahirette sevabın umulması)” kastedilir. Muâmelat hakkında “*bu muâmele sahihtir*” denildiğinde, “Şer’an onunla mülkiyetin hâsıl olması, ya da kendisiyle akit konusu şeylerden faydalanmanın câiz (helâl) olması, vs.” manalar; ahirette ise, “Şâri’in emrine imtisâl etme (uyuma) niyetiyle yapılmış olduğunda, kendisiyle sevap umulan” mana kastedilir²²³.

Teftazânî (v. 792/1390)’ye göre ise sahih (sıhhat), “*aslen ve vasfen meşrû olandır.*” Bey’de sıhhatin manası ise, “*mebî’den faydalanmanın mübah olmasıdır*²²⁴.” Bu tanımları biraz tavih etmek gerekirse; *sıhhat*, mükelleften sâdir olan bir fiilin (ibadet veya hukukî işlemin) rûkûn, vasıf ve şartlarını kendisinde cem

* **Şâzz**, güvenilir râvinin rivâyetinin, kendisi gibi güvenilir râvilerin rivâyetlerine ters düşmemesi demektir. **Muallel**, hadisin sağlamlığını zedeleyecek bir kusurun bulunmaması demektir.

²²¹ M. Yaşar Kandemir, “**HADİS**”, *DİA*, XV, 37; Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, MÜİFV, İstanbul 2009, s. 105-106.

²²² **Gazâlî**, Ebû Hamid Muhammed b. Ahmed, *el-Mustasfâ* (trc. Yunus APAYDIN), Kayseri 1994, c. I, s. 137. **Gazâlî**, sıhhat, fesad ve butlânın, hükmü meydana getiren sebepler için birer vasıf olduğunu ifade etmiştir. Sebep sahih ise, sebebe bağlanan sonuçta(müsebebe) sahihtir. Mesela, mülkiyet hakkının kazanılması için bey’ sebeptir. Bir şey(bey’), ancak rûkûnleri ve şartları yerine gelmişse (sahihi) sebep olabilir. Sebepteki(bey’deki) bir halelilik (eksiklik veya bozukluk), sebebi(bey’i) sahih olmaktan çıkarır. Sahih olmayan (fâsîd/bâtıl) bir sebeple(bey’ ile) meşrû bir sonuç/hüküm(mülkiyet hakkı) meydana gelmez (**Gazâlî**, *el-Mustasfâ*, I, 135-137; II, 85-87).

²²³ **Eş-Şâtübî**, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed, *el-Muvâfakât*, Dâru İbn Affân, b.y., t.y., c. I, s. 451-452.

²²⁴ **Teftazânî**, *et-Telviḥ*, II, 246.

etmesi (toplaması) sebebiyle maksûd-u dünyeviyyeye (dünyevi maksada) ulaşmayı ifade eden bir terimdir. İbadetler bakımından maksûd-u dünyeviyyeye (dünyevi maksat) kişinin zimmetten hâli olması (yükümlülükten/borçtan kurtulması); bey'(satım) akdi bakımından maksûd-u dünyeviyyeye (dünyevi maksat) mülk-i rakabe'dir (eşyanın kendisine sahip olmaktır). Bunun neticesinde, maksada ulaştıran ibadet veya hukuki işlemin kendisi için de “*sahih*” sözcüğü kullanılır. Mesela, ehliyet sahibi kişiler, rükün, şart ve vasıfları bakımından noksanı bulunmayan satım akdi yaptıklarında, akdin *sıhhatine* (geçerliliğine) hükmolunur ve yapılan akdin kendisi için ise *sahih* olarak nitelendirilir²²⁵.

Hülâsa, *sıhhatin* anlamı konusunda fakihlerin herhangi bir ihtilafları yoktur²²⁶. Hepsine göre *sıhhat*, gerek ibadetlerde olsun gerek muâmelâtta olsun, şer'an muteber olan rükünleri ve şartları taşıması sebebiyle geçerlilik ifade eden bir usûl-i fıkıh terimidir²²⁷.

Fakihlerin, gayr-ı *sahih* ibadetlerde fesad ve butlânın kullanımı hususunda da ihtilafları yoktur. Şöyle ki, Şâri'in emrine aykırılık teşkil eden– ki bu aykırılık, ister ibadetin rükününde olsun ister şartlarında olsun- gayr-ı *sahih* ibadet için, aynı manaya gelen fesad veya butlân kullanılır. Bu durumdaki ibadetin kendisi de fâsid veya bâtil olarak nitelendirilir²²⁸.

Muâmelâtta fesad ve butlânın kullanımı hususunda ise fakihlerin ihtilafı vardır. Çoğunluğu oluşturan İslam hukukçularına (Cumhûr'a) göre bunların her ikisi de (fesad ve butlân), –ibadetlerde olduğu gibi- muâmelâtta da aynı manaya gelir. Hanefiler ise, fesad ve butlanı muâmelâtta farklı anlamlarda kullanmışlardır²²⁹.

---

²²⁵ **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 402-403; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul 1967, c. I, s. 35.

²²⁶ **Gazâlî**, “bu istilahlar(ın tanımı) her ne kadar değişik olsa da, istilahlar üzerinde tartışma olmaz. Zira mana üzerinde ittifak edilmiştir” demiştir (**Gazâlî**, *el-Mustasfâ*, I, 137).

²²⁷ Muhammed Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-Fıkıh*, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, b.y., t.y., s. 65; Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s.257; H. Yunus Apaydın, “**SIHHAT**”, *DİA*, XXXVII, 110.

²²⁸ **Eş-Şâtübî**, *el-Muvâfakât*, I, 452-453; **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 403; Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-Fıkıh*, s. 65; Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 257. **Şâtübî**, Şâri'in emrine vasıf yönünden aykırılık teşkil eden ibadetlerinde bâtil olduğunu ifade etmiş, “*gasbedilen bir arazide kılınan namaz bâtildir. Bu namaz, Şâri'in maksadına uygun olarak vuku bulmuşsa da, kazandığı vasıf açısından uygun değildir. Zira Şâri'in maksadına uygun olan namaz böyle bir vasıftan uzak bulunan namazdır. Bu cihetten yaklaşıldığında gasbedilen bir arazide kılındığı için sahîh olmaz, aksine bâtil hükmünde bulunur*” demiştir (**Eş-Şâtübî**, *el-Muvâfakât*, I, 452-453).

²²⁹ Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-Fıkıh*, s. 65-66; Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 257.

Fukahânın, muâmelâtta fesad ve butlânı farklı anlamlarda kullanımı konusundaki ihtilaf sebeplerini ileriki sayfalarda izah etmeye çalışacağız.

Fesad ve butlân kavramlarına geçmeden önce - konunun daha iyi anlaşılması bakımından- *rükûn*, *şart* ve *vasıf* kavramları ile ilgili izahat yapmak yerinde olacaktır. Çünkü hukuki işlemlerdeki fâsidlik ve bâtıllık bunlardaki bir bozukluktan veya eksiklikten kaynaklanmaktadır.

Rükûn lügatte, *bir şeyi meydana getiren esas unsurlardan her biri, bir şeyin dayandığı şey, istinatgâh* anlamlarına gelir. *Fıkıh ıstılahında*, bir şeyi kâim kılan, bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olan, o şeyin hakikat ve mahiyetine (özüne) dâhil olan ve ondan bir cüz (parça) teşkil eden şeydir. Mesela, rükû ve secde namazın, icap ve kabul ise bey' akdinin rükûnleri olup, namaz ve bey'in mahiyetine dâhildirler. Bey', bu lafızlar (icap ve kabul) üzerine kurulur. Bunlardan birinin olmaması bey' akdinin de olmaması demektir²³⁰. Son tahlilde, muâmelâtta rükûn hukuki muamelenin esasında bulunan bir unsur olan ve muamelenin mevcudiyetinin sebebini teşkil eden şeydir²³¹.

Şart lügatte, *alâmet, nişan, yerine getirilmesi gerekli olan şey, gereklilik* anlamlarına gelir²³². Usul-i fıkihta şart, bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olmakla birlikte, o şeyin mahiyetinden (aslından) bir cüz (parça) teşkil etmeyen şeydir. Tavzih etmek gerekirse şart, üzerine hüküm binâ edilen, varlığı hükmün varlığı için gerekli olan, ama hükmün mahiyetinden bir parça teşkil etmeyen şeydir. Meselâ, abdest namazın sıhhati için, şahitler nikâh akdinin vücut bulması için, satılan malın mütekavvim (helal ve mübah) olması bey' akdinin sübûtu için şarttır. Lakin bu şartlar, ilgili oldukları hükmün mahiyetinden bir cüz değildirler. Rükûn ve şart, "her ikisinin de yokluğu hükmün yokluğu" noktasında birleşse de; aralarındaki nüans, "rükûn, ilgili olduğu hükmün mahiyetinden bir cüzdür; şart ise hükmün mahiyetinden bir cüz değildir, hükmün mahiyetinin dışında olan şeydir." Muâmelatta

---

²³⁰ **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s.412-413; Bilmen, *Hukuki İslâmîyye ve İstılahatı Fıkıhiyye Kâmusu*, I, s. 36; Şa'bân., *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 252-253.

²³¹ Serda Kurtoğlu, *İslam Hukuku Dersleri*, İstanbul 1973, c. II, s. 156.

²³² Topaloğlu ve Karaman, *Arapça-Türkçe Yeni Kâmus*, s. 199.

bu tür (akdin varlığı için gerekli olan, ancak akdin yapısından bir parça teşkil etmeyen temel) şartlara *in'ikad (kuruluş) şartları* denilmektedir²³³.

Vasıf “Ve Sa Fe (و ص ف)” kökünden mastar olup, lügatte “*nitelemek, bir şeyin halini ve ayırt edici özelliklerini (hilye) anlatmak*” manalarına gelir. Bey’ul-muvâsafa, “bir şeyi görmeden (özelliklerini belirterek) satmak” demektir²³⁴. **İbn Âbidîn** (v. 1252/1836)’e göre satım akdinde vasıftan kastedilen, “*rükün ve mebi’in haricinde olan şeydir*²³⁵.” Çağdaş İslam Hukukçularına göre akdin vasfı, *akdin sıhhat şartlarıdır*²³⁶. Bu bağlamda denilebilir ki akitlerde vasıf, akdin aslı ve mâhiyeti (unsurları) ile ilgili olan şeyler değil, akdin tâlî (ikincil) kısmını oluşturan, yani teferruata ait şeylerdir. Mesela, satım akdinde vadenin, satış bedelinin (semenin) miktar ve türünün bilinmesi, akit için koşulan şartlar vb.

2.2. Fesad’ın Sözlük ve Terim Anlamı

Fesad, “Fe Se De (ف س د)” kökünden mastar olup, lügatte “iyi hal üzerine bulunmaktan, faydalı ve uygun olmaktan çıkmak” anlamında *salah* kelimesinin zıddıdır²³⁷.

Kelâm ilminde *fesad*, tabiat alanındaki (kâinattaki) bozuluşu ifade eder²³⁸. Kur’ân-ı Kerim’e bakıldığında fesad kelimesinin, tevhit ilkesine dayanan kozmolojik düzenin bozulması (Enbiyâ, 21/22) anlamında kullanılmasının yanı sıra, içtimâi ve siyasi düzenin bozulması (Neml, 27/34), barış ve huzur ortamının bozulması (Bakara, 2/11), ahlâki kuralların ihlal edilmesi (A’raf, 7/85; Yusuf, 12/73) anlamlarında da kullanıldığı görülür²³⁹.

²³³ H. Mehmet Günay, “İslam Hukukunda Hükümsüzlük Teorisi ve Şüphe Doktrini Bağlamında Evlenme Engelleri (Hanefî Mezhebi Özelinde Bir İnceleme)”, *İHAD*, Konya 2004, sy: 3, s. 169.

²³⁴ **İbn Manzûr**, *Lisânü'l-Arab*, IX, 356-357.

²³⁵ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, VII, 234.

²³⁶ H. Yunus Apaydın, “**FESAD**”, *DİA*, XII, 417; Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri-1*, Konya 2013, s. 92; Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, İstanbul 2013, s. 50.

²³⁷ **İbn Manzûr**, *Lisânü'l-Arab*, III, 335; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 233.

²³⁸ Topaloğlu ve İlyas, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s. 185.

²³⁹ İlhan Kutluer, “**FESAD**”, *DİA*, XII, 421.

Fıkıh terimi olarak *fesad*, bir ibadet veya hukuki işlemin, vasıf ve şartlarındaki eksiklik veya bozukluk sebebiyle hükümsüz olmasını ifade eder²⁴⁰.

Fıkıh usûlünde fesad kavramının farklı tanımlarıyla karşılaşmak mümkündür.

Gazâli (v. 505/1111) muâmelatta (akitlerde) fesadı, hükmün sebebe bağlanması olarak ele almış, “*fesad, hükmün söz konusu işlemlerden geri kalmasıdır.*” Bir diğer ifadeyle “*biz fesadla, söz konusu işlemlerin (akitlerin), hüküm ifade eden sebepler olmaktan çıkmasını kastediyoruz*”²⁴¹ demiştir.

Teftazânî (v. 792/1390)’ye göre fesad “*aslen meşrû olan, vasfen meşrû olmayandır.*”²⁴² **Ebû Saîd el-Hâdimî** (v. 1176/1762)’ye göre fâsid, “*dünyevi maksada sadece vasfen ulaştırmayan fiildir*”²⁴³. **Büyük Haydar Efendi** bu iki tarifi cem ederek, “*fesad, -rükûn ve şartları bakımından değil, harici vasıflarındaki eksiklikleri sebebiyle- fiille (ibadet veya hukuki işlemler) elde edilmek istenilen dünyevi maksatlara ulaşamama durumudur. Bu durumdaki fiilin (ibadet veya hukuki işlemin) kendisi de fâsid olarak isimlendirilir*”²⁴⁴ demiştir.

Fakihlerin, gayr-ı sahih ibadetlerde *fesad* ve *butlân* ayrımı yapmadıklarını, gayr-ı sahih ibadetler için fâsid veya bâtil aynı manada (birbirinin mürâdifi olarak) kullandıklarını daha önce ifade etmiştik. Meselâ, rükûsu veya secdesi eksik bir namazda rükûn, abdestsiz kılınan bir namazda şart eksiktir. Böyle gayr-ı sahih bir ibadet, fıkhîta *fâsid* olarak nitelendirildiği gibi, *bâtil* olarak da nitelendirilir²⁴⁵.

Gayr-ı sahih akitler konusunda ise, fakihler arasında ihtilafın olduğu görülür. Şâfiîler’in de içinde bulunduğu fakihlerin çoğunluğu (Cumhûr), kendisinde bulunması gereken rükûn ve şartları taşımaması bakımından akitlerdeki geçersizliği, -ibadetlerde olduğu gibi- yekpâre bir durum olarak görmüşler, *fâsid* ve *bâtil* diye bir ayrıma tabi tutmamışlardır²⁴⁶. Hanefîler ise, gayr-ı sahih akitleri, geçersizlik

²⁴⁰ Apaydın, “**FESAD**”, *DİA*, XII, 417. ; İbrahim Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara 2010, s. 178.

²⁴¹ **Gazâli**, *el-Mustasfâ*, II, 85. **Akit**, hükmün sebebi; **hüküm** ise, akitle ulaşılmak istenilen sonuçtur (yani mülkiyettir). Akit (hükümün sebebi) sahih ise, hüküm de sahihtir (mülkiyet gerçekleşir). Akit fâsid ise, hükümde fâsiddir (mülkiyet gerçekleşmez).

²⁴² **Teftazânî**, *et-Telvîh*, II, 246.

²⁴³ **Hâdimî**, *Mecâmiu'l-Hakâik*, s. 40.

²⁴⁴ **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-i Fıkh Dersleri*, s. 403.

²⁴⁵ Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-Fıkh*, s.65; Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, s. 257.

²⁴⁶ Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-Fıkh*, s. 66; Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, s. 257.

durumlarına/derecelerine göre *fâsid* ve *bâtıl* şeklinde bir ayrıma tâbi tutmuşlar ve iki farklı müeyyide getirmişlerdir²⁴⁷.

Kaynaklardan edindiğimiz bilgiler ışığında, fakihlerin akitlerin geçersizlik halleri (*fesâd* ve *butlân*) konusundaki ihtilaf nedenlerini şöyle açıklamak mümkündür:

İhtilaf ettikleri birinci nokta, akitlerde “*asıl*” ve “*vasıf*” ayrımı konusunda olmuştur. Şöyle ki; Şâfiîler’in de içinde bulunduğu İslam Hukukçularının çoğunluğu (Cumhûr), akitlerde kural olarak rükün ve şart ayrımını kabul etmekle birlikte, Hanefîler’in aksine akdin kurulması ve geçerli bir şekilde sonuç doğurması için gerekli olan şartları *in’ikad* (kuruluş) ve *sıhhat* (geçerlilik) gibi ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutmamışlardır. Bir diğer ifadeyle, akdi meydana getiren şartları aynı önem derecesinde görmüşlerdir. Dolayısıyla onlar (Cumhûr), eksikliğin mâhiyeti ve derecesi ne olursa olsun geçersiz olan akitlere -birbirinin mürâdifi olarak kullandıkları- *fâsid* veya *bâtıl* adı altında tek dereceli müeyyide getirmişlerdir²⁴⁸.

Hanefîler’e gelince; onlara göre akdin *rükünü* ve -rükünü mesâbesindeki- unsurlarında (irâde beyanı, taraflar ve akdin mahalli) bulunması gereken şartlar (*in’ikad şartları*) **akdin aslını**; hukuki varlık kazanan akdin muteber sonuçlar doğurması için aranan *sıhhat şartları* ise **akdin vasfını** oluşturmaktadır. Dolayısıyla onlara göre akdin aslındaki (*rükünü* ve *in’ikad şartlarındaki*) eksiklikler akdin ***butlânına*** (bâtıllığına)*; rükünleri ve *in’ikad şartları* mevcut olup hukuki varlık kazanan akdin vafındaki (*sıhhat şartlarındaki*) eksiklikler ise, akdin ***fesadına*** (fâsidliğine)** sebep olur²⁴⁹. Bâtıl akit, gayr-ı mün’akit (hukuki bir varlığı olmayan) bir akit olup²⁵⁰, asla hüküm ifade etmezken²⁵¹; fâsid akit, gayr-ı sahih (geçersiz) bir

²⁴⁷ **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 127, 403; Ebû Zehrâ, *Usûlü’l-Fıkıh*, s. 66; Şa’bân, *Usûlü’l-Fıkıh’l-İslâmî*, s. 257.

²⁴⁸ **Gazâli**, *el-Mustasfâ*, I, 137; Apaydın, “**FESAD**”, *DİA*, XII, 417; Günay, “İslam Hukukunda Hükümsüzlük Teorisi” s. 168. “*Fâsid, Şâfiî hukukçuların istilahına göre ‘bâtıl’ ile eş anlamlıdır. Buna göre akit ya sahihtir ya bâtıldır, her bâtıl fasittir*” (**Gazâli**, *el-Mustasfâ*, I, 137).

* “*Rükünde hâle olan bey’ bâtıldır*” (*Mecelle*, mad. 362).

** “*‘In’ikad-ı bey’in şartı bulunup da bazı evsâf-ı hariciyesi itibarıyla meşrû olmazsa, bey’ fâsid olur*” (*Mecelle*, mad. 364).

²⁴⁹ Bardakoğlu, “**BUTLÂN**”, *DİA*, VI, 476-477; Apaydın, “**FESAD**”, *DİA*, XII, 417; Günay, “İslam Hukukunda Hükümsüzlük Teorisi”, s. 169.

²⁵⁰ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 107.

²⁵¹ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 370.

akit olmakla birlikte mün'akit (hukuken kurulmuş) bir akittir²⁵². Hanefiler'in vasfındaki eksiklikten dolayı akde fâsid demelerinin sebebi, esasen mün'akit (hukuken kurulmuş) olan akdin, vasfındaki eksikliğin giderilmesi durumunda, câiz ve sahih (geçerli) olmasıdır²⁵³.

İkinci ihtilaf ettikleri nokta ise, *nehyin muâmelâta etkisi* mevzûdudur. Lügatte, menetmek, yasaklamak²⁵⁴ anlamlarına gelen *nehiy*, “kendisi ile kesin ve kat'i (cezm) şekilde ve otoriter tarzda (isti'lâ), fiilin terkedilmesi istenilen sözdür²⁵⁵” anlamında fıkıh usulü terimidir.

Nehiy, fiilin kendisine (aslına) ve mâhiyetine (aslı mesabesindeki unsurlarına) yönelik ise*, bu nehyedilen şeyin butlânını gerektirir. Bu konuda ihtilaf yoktur. Mesela, meytenin ya da mevcut olmayan bir şeyin (ma'dümnun) satışı bâtıldır. Böyle bir satışa, hiçbir şey terettüp etmez (sonuç bağlanmaz). Çünkü satım akdinin mahalli (konusu) şer'an mütekavvim ve fiilen mevcut değildir. Akit ise, ancak mütekavvim ve mevcut bir konu (mal) üzerine kurulur²⁵⁶.

Şayet nehiy, fiilin vasfındaki bir sakatlık sebebiyle ise**, bu durum fakihler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Şâfiîlerin de içinde bulunduğu çoğunluğa (Cumhûr) göre bu tür nehiy, sadece vasfın değil aslın da fesâdını (butlânını) gerektirir²⁵⁷. Bu konuda **İmam Şâfiî** (v. 204/820)'nin, “*nehiy -hukuki işlemin ister vasfı ile ilgili olsun ister aslıyla ilgili olsun- hukuki işlemleri meşrû olmaktan çıkarır. Çünkü burada hoşâ gitmeyen, kötü bir durum vardır. Kötülük, -niteliği gereği- nehyin zorunlu bir sonucudur. Bu durumda nehiy zorunluluğundan dolayı akdin aslı ve*

²⁵² *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 109.

²⁵³ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 233. **Mesela**, “iki elbiseden herhangi birini satıyorum” şeklinde yapılan satış fâsid (geçersiz) bir satıştır. Çünkü akitte bilinmezlik (cehâlet) vardır. Şayet “şu elbiseyi satıyorum” şeklinde bir ifadeyle bilinmezlik giderilirse, o zaman akit sahih (geçerli) olur (**Mevsîfî**, *el-İhtiyâr*, II, 28).

²⁵⁴ Topaloğlu ve Karaman, *Arapça-Türkçe Yeni Kâmus*, s. 421.

²⁵⁵ Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kâmusu*, c. I, s. 32.

* *Li aynihî nehiy*, bir şeyin aslı ve mâhiyeti (onu meydana getiren unsurları) sebebiyle yasaklanan şeydir.

²⁵⁶ Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 324; Zeydân, Abdülkerim, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkıh*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2014, s. 281.

** *Li gayrihî nehiy*, bir şeyin aslının ve mâhiyeti dışındaki bir sebeple yasaklanan şeydir.

²⁵⁷ Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 324; Hasan Ali Görgülü, “Nehyin Delâleti Konusunda Usûlcülerin Görüşleri”, *SDÜİFD*, Isparta 2010/2, sy: 25, s. 96.

hukuki sonuçları da yok olur (yani yok hükmündedir)” görüşü aktarılır²⁵⁸. Gazâli (v. 505/1111)’ye göre, “vasfî itibariyle memnu’(yasak) olan şey, aslı itibariyle de memnu’dur²⁵⁹.”

Hanefiler ise bu konuda şöyle derler: Hukuki işlemlere yönelik nehiy, fiilin vasfındaki bir eksiklikten kaynaklanıyorsa, bu nehiy sadece vasfın fesâdını gerektirir, akdin kendisini meşrû/sahih olmaktan çıkarmaz. Şayet nehiy, nehyedilenin kendisinden dolayı konmuşsa, o zaman hukuki işlemin kendisi meşrû olmaktan çıkar, bâtil olur²⁶⁰.

Üçüncü ihtilaf noktaları ise, *taabbudilik** ve *maslahat*** konusunda olmuştur. Şâtübî (v. 790/1388), “*muâmelât, genelde dünyevî maslahatların teminine yönelik olmak üzere konulmuştur. Hâlihazırda muâmelât konusuna iki bakımdan yaklaşılır: Birincisi, şer’an emredilmiş ya da izin verilmiş işler olmaları (taabbudilik) bakımından; ikincisi, kulların fayda ve menfaatlerine yönelik olmaları (maslahat) bakımından²⁶¹*” dedikten sonra, Cumhûr’un ve Hanefiler’in konuya yaklaşımını şöyle dile getirmiştir:

“*Bir grup (kastettiği Cumhûr olsa gerek), birinci yaklaşıma (muâmelâtta taabbudilik) eğilim göstermişler, konunun “maslahat” yönünü ihmal etmişlerdir. Yani onlar, -aynen ibadetlerde olduğu gibi- bu tür emirlerin de taabbudî olduğu*

²⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 23-24; Gazâli, *el-Mustasfâ*, I, 112.

²⁵⁹ Gazâli, *el-Mustasfâ*, I, 138.

²⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 23-24; Gazâli, *el-Mustasfâ*, I, 112; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 134-135; Şa’bân, *Usûlü’l-Fıkhi’l-İslâmî*, s. 324. Mesela, *gayr-ı mütekavvim malî (içki), gayr-ı mütekavvim bir mal (içki, meyte) veya mütekavvim mal (elbise) mukâbilinde satmak bâtildir. Burada nehiy akdin aslına (mebi’e) yöneliktir. Mebi’de ise mahalliyet yoktur (Mecelle, mad. 211). Fakat gayr-ı mütekavvim mal (içki) mukabilinde mütekavvim bir malî (elbise) satın almak ise fasittir. Burada nehiy akdin vasfına (semene) yöneliktir. Zira mebi’de mahalliyet vardır. (Mecelle, mad. 212). Bu konuda geniş bilgi için bkz., Hasan Ali Görgülü, “Nehyin Delâleti Konusunda Usûlcülerin Görüşleri”, *SDÜİFD*, Isparta 2010/2, sy: 25, s. 73-104.*

* *Taabbudî*, taabbud kelimesi sonuna nisbet (âdiyet) ‘yâ’sı eklendiğinde bir hükmün taabbud (itaat) alanına dâhil olduğunu ifade eder. *Taabbudî hükümler* (taabbudîyât): Aslında ma’kul (idrak edilebilir) olmakla birlikte, doğrudan aklın alanına girmeyen, vaz edilmiş gerekçeleri (illeti ve hikmeti) akılla tam olarak anlaşılamayan, Şârii’in (kanun koyucunun) kendileriyle neyi amaçladığı gizli kalmış hükümlerdir. Bu tür hükümlerde aslolan, istenilen şeye öylece uymak, itaat etmektir (Abdullah Kahraman, “İslam Hukuk Düşüncesinde Taabbudî Hükümler ve Taabbudîyâtın Sahası Üzerine”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi (İHAD)* Konya 2003, sy: 2, s. 26-28).

** Lügatte “iyi olan, faydalı ve uygun olan, bir işin salâhına(faydasına) ve hayrına saik(sebeup) olan şey” anlamlarına gelen (Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve İstılahatî Fıkhiyye Kâmusu*, I, s. 18; Topaloğlu ve Karaman, *Arapça-Türkçe Yeni Kâmus*, s.218) *maslahat*, maddi veya manevi, ferdi veya içtimâî, dünyevî ve uhrevî faydaların sağlanmasını ve zararların giderilmesini ifade eden bir usûl-ü fıkıh terimidir (İbrahim Kâfi Dönmez, “MASLAHAT”, *DİA*, XXVIII, 79).

²⁶¹ Eş-Şâtübî, *el-Muvâfakât*, I, 453.

(yani emredildiği şekliyle öylece uyulması, itaat edilmesi gerektiği) şeklinde bir eğilim ortaya koymuşlardır. (Çünkü) onların nazarında, manası akılla kavranılabilen her konuda taabbudîlik anlamı da bulunmaktadır. Dolayısıyla, Şâri'in emrine muhalefetle karşılık vermek (ki muhalefet ister fiilin **aslına** yönelik olsun, isterse -gasbedilen arazide kılınan namaz gibi- fiilin **vasfına** yönelik olsun), işlenen fiilin Şâri'in emri olmaktan çıkmayı ve neticesinde fiilin gayr-ı meşru olmasını iktizâ ettirir. Gayr-ı meşru olan bir şey ise bâtıldır. Diğer bir gruba (kastettiği Hanefiler olsa gerek) göre ise, ibadetlerde işlenen amelin maslahat yönüne itibar edilmez (çünkü bu tür ameller tamamen taabbudîlik manası içermektedir). Muâmelatta ise amelin (fiilin) bâtul olmasını iktizâ ettiren mana üzerinde durmak gerekir. Eğer nehiy (yasaklama), - telafisi mümkün olmayacak ve hükmün meydana gelmesine imkân vermeyecek şekilde- muamelenin aslına yönelik ise, muamele bâtıldır. Böyle bir nehiy (yasaklama), mükellef için maslahatın olmadığından dolaydır. Çünkü Allah Teâlâ, o şeyde kula yönelik bir maslahat olmadığını bilir. Şayet işlenen fiilde hükmün meydana gelmemesi, telafisi mümkün olan bir şeye (fiilin vassına) yönelik ise, o zaman muamelenin bâtılığına hükmedilmez. Çünkü maslahatın gerçekleştirilmesi mümkün olabilir²⁶².”

İbn Âbidîn (v. 1252/1836) fâsid bey' (alış veriş) bahsinde; “Fetihte* nakledildiğine göre, kurtlanmış ve kendisinden asla istifade edilemeyecek (yenilemeyecek) durumda olan ete, “et bâtul oldu (بطل اللحم)” denir. Kokmuş ama istifade edilebilir durumda olan (yani yenilebilirlik özelliğini tamamen kaybetmemiş) ete ise “et fâsid oldu (فسد اللحم)” denir” dedikten sonra, “fâsid akdin fikhî manası ile lügat manası arasında bir münasebet vardır” der²⁶³. Burada kastedilen, bir şeyde var olan fesad (fâsid olma) durumunun, o şeydeki fayda ve menfaati tamamen yok ettiği ya da ortadan kaldırdığı anlamına gelmediğidir.

Çağdaş İslam Hukukçularından Zekiyyüddîn Şa'bân, “Hanefî usulcülerin ibadetler konusunda fesad ve butlân ayrımı yapmadıklarını, amellerde Şâri'i Teâlâ'nın emrine aykırılık ister amelin özünde ve mâhiyetinde olsun, ister lüzumlu

²⁶² Eş-Şâtübî, *el-Muvâfakât*, I, 453-454.

* Fetihten kastedilen, **İbnü'l-Hümâm**'ın (v. 861/1457) el-Mergînânî'nin *el-Hidâye* adlı eserinin şerhi olan “**Fethu'l-Kadîr**” adlı eseridir.

²⁶³ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 233.

vasıflarında olsun, böyle bir ameli fâsid veya bâtil olarak nitelendirdiklerini” belirttiikten sonra; onların (Hanfiler’in) muâmelât konusundaki yaklaşımlarını; “muâmelâta gelince, burada kulların maslahatına (fayda ve yararına) bakılır. Şayet aykırılık muâmelenin zatına (aslına) ve hakikatına (mâhiyetine/unsurlarına) ilişkin ise, maslahatın gerçekleşmesi düşünülemez ve böyle amel (muâmele) gerçekte bâtil olarak adlandırılır. Çünkü butlân, bir şeyden menfaatin tamamen yok olması demektir. Şayet aykırılık muâmelenin özüne ilişkin değil de vasfına ilişkin ise, -rükün ve mahallin varlığı sebebiyle- maslahatın gerçekleşmesi mümkün olabilir. Bu durumda muâmeleye (hukuki) sonuçlar terettüp etmek (bağlamak) icab eder. Sonra da -aykırı olan kısmın izâle edilmesiyle (giderilmesiyle)- muâmelenin tamamlanması sağlanır. (Böyle bir amel/muâmele) Şâri’i Teâlâ’nın emrine aykırı şekilde vasıflandığından ve rızâsına uygun olarak gerçekleşmediğinden dolayı kıymeti (değeri) eksik kalır. Bu yüzden böyle muâmele –vasfındaki noksanlıktan dolayı- bâtil olarak değil, fâsid olarak isimlendirilir. Esasen fesâd, bir şeyin menfaatindeki noksanlık demektir, yoksa tamamen faydasız olması değildir” şeklinde dile getirmiştir²⁶⁴.

Yine Çağdaş İslam Hukukçularından Hamdi Döndüren’in, bu ihtilâfa ilgili yaklaşımını zikretmek yerinde olacaktır. Döndüren, “bu ihtilâf, İslam’daki bir yasağın akit üzerinde ne derecede bir sonuç doğuracağını farklı anlamaya dayanır. Evlilik, miras veya ticaret hayatı ile ilgili İslam’ın koyduğu yasağa uyulmadığı takdirde yalnızca uhrevî bir sorumluluk mu söz konusu olur? Yahut uhrevî sorumlulukla birlikte akit de geçersiz mi olur?” dedikten sonra; “Hanefilere göre, bazen İslam’ın akitlerle ilgili bir yasağı işleyene günah kazandırmakla birlikte akit geçerliliğini korur (içki karşılığında bir mal satın almak gibi) . Cumhûra göre ise akitle ilgili bir yasağın, o akdin herhangi bir sonuç meydana getirmesine engel olur. Çünkü yasağa rağmen böyle bir akdi yapmak Allah’a isyandır. Bir diğer ifadeyle, i’tisâm fiiline* aykırı bir davranıştır²⁶⁵.”

²⁶⁴ Şa’bân, *Usûlü’l-Fıkhi’l-İslâmî*, s. 327.

* Allah’ın kitabı ve Rasûlü’nün sünnetine sarılmak anlamındaki **i’tisâm**, kişinin hayat yolculuğunda kendini günaha ve kötülüğe düşmekten korumak üzere bu iki rehberi pusula edinmesi ve onların aydınlığında yolculuk etmesi demektir (Hasan Kâmil Yılmaz, “İ’tisâm: Allah’a Sarılmak”, *Altınoluk Dergisi*, Haziran 2006, sy: 244, s. 6). Hz. Peygamber (s.a.v.); “Kim

2.3. Butlân'ın Sözlük ve Terim Anlamı

Butlân kelimesi “Be Ta Le (ب ط ل)” kökünden mastar olup, lügatte “telef olmak, boşa gitmek, zarar etmek, mahvolmak” gibi anlamlara gelmektedir²⁶⁶. Bâtıl ise, butlân kökünden türemiş olup “gerçek dışı inanç, düşünce ve hüküm” demektir. Kur’ân-ı Kerim’de bātıl; “yalan (Fussilet, 41/42), boşa çıkan amel (Bakara, 2/ 264), faydasız iş (Âl-i İmran, 3/191), hakkın* zıddı (İsrâ, 17/81; Şûra, 42/24), gerçek bilgiye dayanmayan delil (el-Mü’min, 40/5), meşrû olmayan yol (A’raf, 7/173; Muhammed, 47/3), Allah’tan başkasına ilah diye tapınılan put (Lokman, 31/30; Hac, 22/62)” manalarında geçmektedir²⁶⁷.

Kelâm literatüründe bātıl, İslam’a mensup ehl-i hakkın zıddını temsil eden, ilâhi kaynağa dayanmayan din ve mezhep mensupları için kullanılan bir tabirdir (ki, bunlara “ehl-i bātıl” denilir). *Bātıl*, aynı zaman da düşünceleri birbirinden farklı olan tarafların (mezhepler gibi) zaman zaman birbirlerini itham etmek için kullandıkları bir kavramdır²⁶⁸.

Fıkıh ıstılahında butlân, bir ibadetin veya hukuki işlemin, temeldeki (özündeki) bir eksiklik veya bozukluk sebebiyle *hükümsüzlük* ifade etmesidir²⁶⁹. İslam hukuk terminolojisinde bātıl ile butlânın sözlük anlamı ile fıkhi manası arasında bir münasebetin olduğu söylenebilir²⁷⁰.

Usûl-i fıkihta *butlânın* (bātılın) çeşitli tarifleriyle karşılaşmak mümkündür.

Gazâli (v. 505/1111) bātılı, “*hükümün, söz konusu işlemlerden geri kalmasına sebep olan şeydir*” şeklinde (*fesad*’ın mürâdifî** olarak) tanımlamıştır. **Gazâli**’ye

---

bizim emrimize uygun olmayan bir iş yaparsa, o reddedilmiştir” buyurmuştur (**Ebû Dâvud**, *Kitâbü’s-Sünne* (Sünnet), 5).

²⁶⁵ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 159-160.

²⁶⁶ **İbn Manzûr**, *Lisânü’l-Arab*, XI, 56.

* **Hak**, birçok mânâlar ifade eden ve müteaddid(çeşitli) şeylere itlak olunan(isimlendirilen) bir tâbirdir. Meselâ, Allah’ın (c.c.) esmâ-i celîlesinden biri “Hak”tır. Allah’ın(c.c.) fiilleri için de kullanılır, “O’nun her fiili haktır” denilir. Ayrıca Hak, İslam, Kur’ân, vahy-i ilâhi, ilâhi adâlet için kullanılan bir tâbirdir (Bilmen, *Hukuki İslâmîyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kâmusu*, c. I, s. 12).

²⁶⁷ Topaloğlu ve Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s. 41.

²⁶⁸ Fahrettin Olguner, “**BÂTIL**”, *DİA*, V, 147-148; Topaloğlu ve Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s. 41.

²⁶⁹ Ali Bardakoğlu, , “**BUTLÂN**”, *DİA*, VI, 476.

²⁷⁰ Yunus Apaydın, “**BÂTIL**”, Şâmil İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2000, c. I, s. 275.

** “*Fâsid, Şâfiî hukukçuların ıstılahına göre bātıl ile eş anlamlıdır*” (**Gazâli**, *el-Mustasfâ*, I, 137).

göre, “*hüküm için konulmuş sebep (akit), kendisiyle amaçlanan şeyi gerçekleştiriyorsa, yani sebep bulunduğu halde amaçlanan şey (hüküm) gerçekleşmiyorsa, sebep bâtıldır. Sebep bâtil olunca hükümde bâtıldır. Bâtil ise, semere(sonuç) vermeyen şeydir*²⁷¹.”

Şâtübî (v. 790/1388)’ye göre butlân (bâtil), *sıhhatin mukâbili olup iki manaya gelir. Birincisi, işlenilen amelin neticelerinin dünyada terettüp etmemesidir.* Mesela, “*bu ibadet bâtıldır*” denildiğinde, “*kişiyi zimmetten (yükümlülükten) kurtarmaz, kişiden kaza borcunu düşürmez*” manaları kastedilmiş olur*. Muâmelât hakkında “*bu muâmele bâtıldır*” denildiğinde, muamelenin kendisiyle arzu edilen (mülkiyetin gerçekleşmesi gibi) faydaların şer’an meydana gelmeyeceği kastedilir²⁷². **İkincisi, işlenilen amelin neticelerinin ahirette terettüp etmemesidir.** İşlenilen amelin ahirette neticelerinin terettüp etmemesinden kastedilen ise sevaptır. Bu mananın her ikisi (ibadet ve muâmelât) için tasavvur edilmesi (düşünülmesi) mümkündür²⁷³.

Teftazânî (v. 792/1390)’ye göre bâtil, “*aslen ve vasfen meşrû olmayandır.*” Bey’de butlânın manası ise, “*mebi’den faydalanmanın haram olmasıdır*²⁷⁴.” **Ebû Saîd el-Hâdimî** (v. 1176/1762)’ye göre bâtil, “*dünyevi maksada aslen ve vasfen ulaştırmayan fiildir*²⁷⁵.” **Büyük Haydar Efendi** bu iki tarifi cem ederek, “*butlân, mükelleften sadır olan fiille - fiilin rükün, şart ve harici vasıflarındaki halellik (bozukluk veya eksiklikten) sebebiyle- arzu edilen şeye asla ulaşılama durumudur. Fiilin (hükümsüz olan ibadetin ve hukuki işlemin) kendisi de bâtil olarak isimlendirilir*” demiştir²⁷⁶. Çağdaş İslam Hukukçularından Zekiyyüddîn Şa’bân, Hanefiler’in muâmelâtteki butlân anlayışını; “onlara (Hanefiler’e) göre butlân, tasarrufun (hukuki muâmelenin), rükünlerinden veya rükünlerini ayakta tutan

²⁷¹ **Gazâli**, *el-Mustasfâ*, I, 137.

* Şâriin emrine muhalefet ister ibadetin aslına ilişkin olsun (rüküşüz veya secdesi eksik olan namaz gibi), ister ibadetin vasfına ilişkin olsun (gasbedilen arazide kılınan namaz gibi). Her iki durumda da ibadet bâtıldır (**Eş-Şâtübî**, *el-Muvâfakât*, I, s. 452-453).

²⁷² **Eş-Şâtübî**, *el-Muvâfakât*, I, 452-453.

²⁷³ **Eş-Şâtübî**, *el-Muvâfakât*, I, 455-456. Gösteriş maksadıyla kılınan namaz, ibadetin hem dünyevi hem de uhrevî açıdan bâtil oluşuna misaldir. Dünyada insanı zimmetten kurtarmadığı gibi, ahirette de sevabı yoktur. Çünkü Şâriin emrine muhalefet vardır (**Mâun**, 107/4-6). Şer’an feshedilen bir akit ise, muâmelenin hem dünyevi hem de uhrevî açıdan bâtil oluşuna misaldir. Böyle bir akit, dünyada mülkiyet ifade etmediği gibi, ahirette sevap terettüp etmez.

²⁷⁴ **Teftazânî**, *et-Telvîh*, II, 246.

²⁷⁵ **Hâdimî**, *Mecâmiu’l-Hakâik*, s. 40.

²⁷⁶ **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 403.

unsurlarından birinin Şâri Teâlâ'nın emrine aykırı olması" şeklinde açıklamıştır. Mesela, mecnûnun (delinin) alış-veriş yapması, meytenin satışa konu edilmesi gibi²⁷⁷.

3. SİHHAT, FESÂD VE BUTLÂN'IN HÜKÜM BAKIMINDAN USÛL-İ FIKİHTAKİ YERİ

Fıkıh usûlünde *sıhhat*, *fesad* ve *butlânın* hüküm bakımından konumları, bir diğer ifadeyle hangi kapsamda değerlendirilecekleri tartışma konusu olmuştur. Bazıları *sıhhat*, *fesad* ve *butlânın* şer'î hükümler kapsamında değil, aklî hükümler (ahkâm-ı akliyye*) kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bu görüş sahiplerine göre Şâri Teâlâ bey'i, mülkiyetin meydana gelmesi için vazederken, rükün ve şartlarıyla vazetmiştir. Muâmelenin (bey'in), bunlara (rükün ve şartlara) uygun olarak gerçekleşip gerçekleşmediğine ise kişinin aklıyla hüküm (karar) verebileceğini söylemişlerdir²⁷⁸.

Sıhhat, *fesad* ve *butlânın* ahkâm-ı şer'iyeden olduğunu kabul edenler arasında da farklı görüşlerin mevcut olduğu görülmektedir. Bazılarına göre bunlar (*sıhhat*, *fesad* ve *butlân*) vaz'î hükümlerdendir, bazılarına göre ise teklîfi hükümlerdendir.

Şâfî mezhebine mensup mütekellim usûlcüler, olumlu veya olumsuz bir talep, ya da muhayyer bırakma söz konusu olmadığı, hükmün sebep, şart veya mani'ye bağlanması olarak gördükleri için, *sıhhat*, *fesad* ve *butlânı* vaz'î hükümler kapsamında değerlendirmişlerdir²⁷⁹. **Gazâli** (v. 505/1111), *sıhhat*, *fesad* ve *butlânı* hükmün sebebi olarak ele almış; "bir hüküm için konulmuş her sebep, eğer kendisinden amaçlanan hükmü ifade ediyorsa, sebebin sahih olduğu söylenir. Sebep sahih ise hüküm de sahihtir, yani müsebbebini (meydan geleni) de kabul etmek gerekir, çünkü sahih semere (sonuç) veren şeydir. Şayet sebep bulunduğu halde

²⁷⁷ Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, s. 257-258.

* **Ahkâm-ı Akliyye**; aklın, varlıklar ve kavramlar hakkındaki değerlendirmeleri ve neticesinde her birine ilişkin olarak verdiği çeşitli hükümlerdir şeklinde özetlenebilir. Mesela, "iki" "bir"den büyüktür, "dört" sayısı çifttir, âlem hâdistir" gibi varılan yargılar birer aklî hükümdür. Çünkü bu yargılara aklın değerlendirmeleri sonucunda varılmıştır (İlyas Üzüm, "HÜKÜM", *DİA*, XVIII, 465-466).

²⁷⁸ **Teftazânî**, *et-Telvîh*, II, 246.

²⁷⁹ Apaydın, "SİHHAT", *DİA*, XXXVII, 110.

amaç(hüküm) gerçekleşmiyorsa, sebebin bâtil olduğu söylenir. Sebep bâtil ise hüküm de bâtildir, çünkü bâtil, semere (sonuç) vermeyen şeydir²⁸⁰.”

Hanefî mezhebine mensup fukahâ usûlcülere göre *sıhhat*, *fesad* ve *butlân*, teklifi hükümler kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Çünkü onlara göre bir satım akdinin sahih sayılmasının anlamı, satın alınan şeyden yararlanmanın mubah; fâsid ya da bâtil sayılmasının anlamı ise ondan yararlanmanın haram olmasıdır. Mubah ve haram ise teklifi hükümlerdendir²⁸¹. **Teftazânî** (v. 792/1390) ve **Ebû Saîd el-Hâdimî** (v. 1176/1762), *sahih* (sıhhat), *fâsid* (fesad) ve *bâtil* (butlân), beş hüküm (vücûb-hurmet-nedb-ibâha-kerâhet) gibi fiilin sıfatı olan teklifi hükümler arasında saymışlar; bunlar (*sahih*, *fâsid* ve *bâtil*) için, “mefhumunda dünyevi maksatlara itibar edilenlerdendir” demişlerdir²⁸². **Büyük Haydar Efendi** de bu hususla ilgili olarak, “*sıhhat*, *fesad* ve *butlân*, *mükelleflerden sâdır olan fiillerin (ef’âl-i mükellefin) sıfatı olup, teklifî hükümlerdendir (ahkâm-ı teklifiyye). İktizâ (talep etme) ve tahyîr (serbest bırakma) suretiyle mükelleflerin fiillerine taalluk eden hitâb-ı Şâriin eseridir. Aynı şekilde bazen biz, ef’âl-i mükellefine dâhil olan hükümleri dahi sıhhat veya fesad/bâtil ile vasıflandırıyoruz. Mesela hüküm “sahihtir”, “fâsiddir”, “bâtildir” diyoruz. Hükümlerin bu şekilde vasıflandırılması fiillere nazarıdır” şeklinde dile getirmişti²⁸³.*

4. HANEFÎ FIKHINDA SAHİH, FÂSİD VE BÂTİL SATIM AKDİ

4.1. Sahih Satım Akdi

Hanefîler sahih satım akdini, “*aslen ve vasfen meşrû olan akit*” şeklinde tanımlamışlardır²⁸⁴. Tanımı biraz tavzih etmek gerekirse, aslen meşrû olmasından murad ehlinden sâdır olan ve mahallinde hükmü kâbil (uygulanabilir) olan; vasfen meşrû olmasından murad sahih (geçerli, yani hususi nitelikleri bakımından kusurdan uzak) olan ve (akdi) ifsâd eden (bozan) şartlarla ilintisi (bağlantısı) olmayan

²⁸⁰ **Gazâlî**, *el-Mustasfâ*, I, 137. Sadece Şâfiî mezhebine mensup usûlcüler değil, Mâliki fakihlerinden **İmam Şâtıbî** (v. 790/1338)’ de *sıhhat* ve *butlân* vaz’î hükümler kapsamında değerlendirmiştir (**Eş-Şâtıbî**, *el-Muvâfakât*, I, 297).

²⁸¹ Apaydın, “**SIHHAT**”, *DİA*, XXXVII, 110.

²⁸² **Teftazânî**, *et-Telvîh*, II, 243-244; **Hâdimî**, *Mecâmiu’l-Hakâik*, s. 40.

²⁸³ **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-i Fıkah Dersleri*, s. 404-405.

²⁸⁴ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 108; **Kadri Paşa**, Muhammed, *Mürşidü’l-hayrân ilâ ma’rifeti ahvâli’l-insân*, Matbaatü’l-Kübrâ el-Emîriyye, by., 1891(1308), s. 35, mad. 217.

akiddir²⁸⁵. Rükünü (icap ve kabul), unsurları (tarafklar, irâde beyanı ve akdin mahalli) ve in'ıkad (kuruluş) şartları akdin *zatiyla* (*aslıyla*) ilgili olanlar; sıhhat şartları da akdin *vasfiyla* ilgili olanlardır. Bunların tamamını kendisinde cem eden satım akdine “*sahih satım akdi*” denir²⁸⁶. Sahih satım akdinin 2011 tarihli Türk Borçlar Kanunundaki karşılığının *geçerlilik* olduğu söylenebilir²⁸⁷.

Burada bir hususu da belirtmek isteriz ki; satım akdini işleyen İslam Hukuku kaynaklarına bakıldığında “*câizdir* (*câizün, yecüzü*), ya da *câiz değildir* (*lâ yecüzü*)” terimlerinin kullanıldığı görülür.

Câiz kelimesi, *mümkün olmak, serbest ve geçerli olmak* anlamlarında **cevâz** kökünden türeyen bir isim olup; fıkıh (İslam Hukuku) açısından, *dinen ve hukuken yapılmasına izin verilen veya yapılması serbest olan fiilleri ifade eder*. Bir diğer deyişle, *İslam hukukunda bir söz ve davranışın dini veya hukuki esaslara uygunluğunu belirtmek için kullanılan bir terimdir*²⁸⁸. Fıkıh terimi olarak, mükellefin yapıp yapmama konusunda muhayyer (serbest) olması anlamında *mübah* karşılığında, bazen de bir fiil veya akdin dünyevi hüküm itibarıyla geçerliliğini ifade eden *sahih* anlamında kullanıldığı görülür. Câiz kavramı, ibadetlerde terim anlamıyla (sahih veya mübahın eş anlamlısı olarak) kullanılmış olsa da, muâmelâtta farklı bir anlam hüviyeti kazanmıştır. Bazen *sahih* olarak yapılan herhangi bir fiil/akit, dünyevi hüküm (kazâi) bakımından câiz (geçerli) olsa da, uhrevî-dini (diyâneten) bakımdan câiz olmayabilir²⁸⁹. Mesela, Cuma ezanı okunurken alış veriş yapmak*, ya da bir fiyat üzerinde anlaşıp alış verişi bitiren iki kişinin arasına girmek, satım üzerine satım yapmak** mekruhtur. Böyle olmakla birlikte bu alış verişler câizdir (geçerlidir) ve kendisi üzerine hukuki sonuçlar terettüp eder. Çünkü bu gibi alış verişlerle ilgili

²⁸⁵ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 361; **Kadri Paşa**, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 35, mad. 217.

²⁸⁶ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 15; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve İstilahati Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul 1967, c. I, s. 35; *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 572.

²⁸⁷ TBK, mad. 12.

²⁸⁸ Ali Bardakoğlu, “**CÂİZ**”, *DİA*, VII, 27; Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 54.

²⁸⁹ Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve İstilahati Fıkhiyye Kâmusu*, c. I, s. 33; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2013, s. 65-66; Murat Polat, “İslam Hukukunda Cevaz ve Mübah Kavramları”, *Erzincan Üniversitesi SBE Dergisi* 2015, c.VII, sy: II, s. 58-59.

* *“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın”* (Cuma, 62/9).

** “*Kişi, kardeşinin alış verişi üzerine alış veriş yapmasın*” (**Buhârî**, *Büyu'*, 58, 64,65).

yasak, akdin aslı (kendisi) ve unsurları ile ilgili olmayıp, akdin haricindeki bir sebeplerden dolayı câizdir. Fakat uhrevî-dini yönden câiz değildir. Uhrevî açıdan câiz olmaması, din kardeşini incitme ve üzme sebebine dayanmaktadır. Verilen misallere bakıldığında, câiz kavramının muâmelâtta *mekruhu* da içine aldığı görülmektedir²⁹⁰.

Hanefiler'in akitler konusunda câizi, akitlerin Kur'ân, Sünnet ve hukuk mantığına uygunluğunu belirtmek için zaman zaman meşrû kavramı yerine kullandıkları da görülmüştür.²⁹¹

Câiz teriminin lügavî ve ıstılâhi anlamlarına, kapsadığı ya da yerine kullanıldığı kavramların mefhum-u muhalifine bakıldığında, Kur'ân, Sünnet ve hukuk mantığına uygun (meşrû) olmayan (gayr-ı sahih) fiil ve işlemler (bâtıl ve fâsid akitler) için *câiz değildir* (lâ yecûzü) kavramının kullanıldığı söylenebilir²⁹².

Aslen ve vasfen meşrû olan sahih satım akdinin taşınması gereken vasıf ve şartların neler olması gerektiğini tezimizin I. bölümünde (s. 12 vd.) geniş bir biçimde açıkladığımız için, bu bölümde tekrar etme lüzumu görmedik. Türk Borçlar Kanununda geçerli (sahih) olan satış sözleşmesinin taşınması gereken şartlar; hukuki işlem yapanların *fiil ehliyetine sahip olması* (TMK, mad.9,15), sözleşmenin *kanunda öngörülen şekle uygun olması* (TBK, mad.12 vd.), *sözleşmenin içeriğinin emredici hükümlere, genel ahlâka, kişilik haklarına aykırı ve konusunun imkânsız olmaması*, (TBK, mad.27/I), *sözleşmenin muvâzaalı olmaması ve irade ile beyan arasındaki uygunluk* şeklinde sıralanabilir²⁹³.

²⁹⁰ **Mevsîlî**, Abdullah b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, II, 31. Aynı şekilde, "neces" satışı (alıcı olmadığı halde sırf müşteri kızıştırarak fiyat yükseltmek amacıyla alış verişe karışmak), şehire mal getiren kimseleri yolda karşılayıp mallarını satın almak (belde halkına zarar veriyorsa), şehirlinin köylü adına satış yapması /komisyonculuk (şehir halkı için bir zarar varsa) mekruh olmakla birlikte câiz (geçerli) görülmüştür (**Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 31).

²⁹¹ Bardakoğlu, "**CÂİZ**", *DİA*, VII, 27.

²⁹² **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 233-234. **İbn Âbidîn**; "bey", *câiz olan ve olmayan diye ikiye ayrılır. Câiz olmayan ise üç kısımdır: Bâtıl, fâsid ve mevkuûf*" dedikten sonra, mevkuûfun sahih akdin kapsamına girmesi gerektiğini belirtmiştir.

²⁹³ Nagehan Kırkbeşoğlu, *Türk Özel Hukukunda Kısmî Hükümsüzlük*, Doktora Tezi, İÜSBE, İstanbul 2010, s. 22; <http://www.altintas.av.tr/islam-hukuku-acisindan-garar-muessesesi-veturk-borclar-hukuku-degerlendirmesi> (**Erişim**: 31.01.2016).

4.1.1. Sahih Satım Akdinin Hükümü

Bir akdin hükümü, akitten kastedilen gaye ve neticedir²⁹⁴. Hanefiler'e göre aslen ve vasfen meşrû olan sahih satım akdinin hükümü, -mevkûf olmadığı²⁹⁵ ve muhayyerlik²⁹⁶ şartı bulunmadığı takdirde kendisi ile elde edilmek istenen şer'î sonuçlar bağlanır ki, o da- mülkiyettir (temlik ve temellüktür). Yani müşterinin aldığı mal (mebî') üzerindeki mülkiyeti, satıcının da sattığı mal karşılığında aldığı bedel (semen) üzerindeki mülkiyeti sabit olur²⁹⁷.

Bu hususla ilgili şunu da belirtmek gerekirse, satım akdinin tamam olması için mübadelenin fiilen yapılması şart değildir. Akit yapılıncaya müşteri satış bedelini satıcıya, satıcı da mebî'i müşteriye vermekle borçlu olur²⁹⁸. Ayrıca, -şart bulunmadıkça²⁹⁹- mebi' akit yapılan yerde, değilse bulunduğu yerde teslim edilir³⁰⁰.

Türk Borçlar Kanununda geçerli (sahih) satış sözleşmesinin hükümü: Mülkiyetin devri amacını güden bir sözleşme olması hasebiyle satıcı, satılan malı alıcıya teslim etmek veya mülkiyetine geçirmekle yükümlüdür (TBK, mad. 210).

²⁹⁴ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 139.

²⁹⁵ Daha önce de belirtildiği gibi, eksik edâ ehliyetine sahip mümeyyiz çocuğun, ma'tuhun, -mâli sonuçları olan- hukuki tasarrufları (satım akdi gibi), mevkûfur (askıdadır.) Kanuni temsilcisi (velisi veya vasisi) icâzet verirse nâfiz olur(yürürlük kazanır). Aynı şekilde fuzûlinin (yetkisiz temsilcinin) satışı da mevkûfur. Mülk sahibi icâzet verirse yürürlük kazanır (Bkz., tez metni, 27-29).

²⁹⁶ **Muhayyerlik**, tarafların akdi geçerli kılıp kılmamakta serbest olmalarıdır. Akdi yapan tarafların, -şart koşulmuşsa- İmam Âzam'a üç günlük muhayyerlik hakkı vardır. Fazlası câiz değildir. İmameyn (Ebû Yusuf ve İmam Muhammed)'e göre ise, taraflar belirli bir süre tayin etmişlerse üç günden fazla muhayyerlik câizdir. Muhayyer olan, ancak diğerinin huzurunda(bilgisi dâhilinde) akdi bozabilir. Fakat huzurunda veya gıyâbında akdi geçerli kılabilir. Ancak muhayyerlik müddetinin sona ermesiyle, -rıza delâletinden dolayı- akdin hükümü kesinleşir ve mülkiyet sabit olur. Ayrıca muhayyerlik alıcıya ait olur ve mal onun elinde telef olursa, satış bedelini verir ve muhayyerlik sona erer (**Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 41, 44; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, II, 15-16; **Halebî**, *Mültekâ el-Ebhur*, III, 31).

²⁹⁷ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanai' fi tertîbi's-şerâi'*, V, 233; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 4; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 16; "Bey'-i mün'akidin hükümü mülkiyettir" (*Mecelle*, mad. 369). **Merğînâni** (v. 593/1197), "mülkiyetle kastedilen şey, müşterinin mebi'de satıcının semende tasarrufta bulunma kudretine sahip olmasıdır" der (**Merğînâni**, *el-Hidâye*, V, 3).

²⁹⁸ "Bey'de kabz şart değildir. Ba'del-akd, müşteri semeni bâyiye vermekle, bâyide mebi'i müşteriye vermekle borçlu olur" (*Mecelle*, mad. 262).

²⁹⁹ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 287.

³⁰⁰ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 285; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku* III., s. 280.

Buna karşılık alıcı da, o (satılan) malın bedelini (semeni) satıcıya vermek ve satılanı devralmakla yükümlüdür (TBK, mad. 232)³⁰¹.

4.2. Fâsid Satım Akdi

Hanefiler'in gayr-ı sahih akitleri fâsid ve bâtıl şeklinde iki kısma ayırdıklarını daha önce ifade etmiştik.

Kaynaklara bakıldığında Hanefiler'in *fâsid satım akdini* “*aslen meşrû, vasfen gayr-ı meşrû akit*” şeklinde tanımladıkları görülür³⁰². Bu tanımları biraz tazyih etmek gerekirse; fâsid satım akdinin aslen meşrû olması, rûknünde eksiklik olmamasından ve akdin teşekkül ettiği mahallin mütekavvim olmasından dolayı akdin sahih (geçerli) olması demektir. Vasfı itibariyle gayr-ı meşrû olması ise, harici vasıflarındaki * menfilikten/eksiklikten dolayı akdin gayr-ı sahih (geçersiz) olması demektir³⁰³.

Hanefî fıkhdında (geçersizlik ifade eden) *fâsid satışların*, Türk Borçlar Hukukunda geçersiz hukuki işlemler (sözleşmeler) için kullanılan “*kısmî hükümsüzlük***” ve “*iptal edilebilirlik****” hallerine benzediği söylenebilir³⁰⁴.

³⁰¹ Cevdet Yavuz, *Borçlar Hukuku Dersleri* (Özel Borç ilişkileri), İstanbul 1986, s. 35; Turgut Akıntürk, Derya Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku*, İstanbul 2015., s. 225.

³⁰² **Merğînâni**, *el-Hidâye*, III, 90; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 233; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 109; **Kadri Paşa**, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 35, mad. 218.

* Akdin vasfı, akdin sıhhat şartlarıdır (Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s. 50).

³⁰³ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 233; **Kadri Paşa**, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 35, mad. 218.

** TBK'nın 27. maddesinin ikinci fıkrasında, kesin hükümsüzlük yaptırımının bir istisnâsı olarak “*kısmî hükümsüzlüğe*” yer verilmiştir: “*Sözleşmenin içerdiği hükümlerden bir kısmının hükümsüz olması, diğerlerinin geçerliliğini etkilemez. Ancak, bu hükümler olmaksızın sözleşmenin yapılmayacağı açıkça anlaşılırsa, sözleşmenin tamamı kesin olarak hükümsüz olur*”(TBK, 27/II). Mevzuatta kısmî hükümsüzlüğe dair herhangi bir tanım yer almamakla birlikte şöyle tanımlanabilir; “*kısmî hükümsüzlük, sakatlığın sözleşmenin yalnız bir kısmına ilişkin olması halinde, tarafların farazi iradelerinden aksi anlaşılmadıkça, sözleşmenin ya sakat kısmının çıkarılarak ya da bu kısmın uygun içerikle değiştirilmesi veyahut uygun/yasal sınıra indirilmesi/yükseltmesi suretiyle geçerliliğinin korunduğu bir yaptırımdır*” (Nagehan Kırkbeşoğlu, *Türk Özel Hukukunda Kısmî Hükümsüzlük*, Doktora Tezi, İÜSBE, İstanbul 2010, s. 49).

*** *İptal edilebilirlik*, bir hukuki işlem (irade bozuklukları gibi) eksikliklere rağmen geçersiz olmayıp mağdur olan kişiye sözleşmeyi iptal hakkı veren geçersizlik halidir (Kırkbeşoğlu, *Türk Özel Hukukunda Kısmî Hükümsüzlük*, s. 49-51).

³⁰⁴ Kırkbeşoğlu, *Türk Özel Hukukunda Kısmî Hükümsüzlük*, s. 48-51, 257-267; http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/msengul/poster/msengul04.12.2015_21.54.56poster.pdf (Erişim: 01.02.2017).

4.2.1. Fâsid Satım Akdinin Hükümü

Hanefiler'in nazarında fâsid akit, câiz ve sahih olmamakla³⁰⁵ birlikte aslen meşrû bir akit olarak kabul edilir. Yani hukuki bir varlığı olan (mün'akid) bir akittir³⁰⁶. Bunu biraz tavzih etmek gerekirse; Hanefiler'e göre –harici vasıflarındaki bazı eksikliklerden dolayı- akdin fâsid olması, onun hukuken yokluğu anlamına gelmez Zira Hanefiler'e göre, hukuki işlemlerin vasfına yönelik nehiy (yasaklama), hukuki işlemleri meşrû olmaktan çıkarmaz. Bir diğer ifadeyle bir şeyin vasfının memnu' kılınması (yasaklanması), aslının da memnu' olmasını iktizâ ettirmez³⁰⁷. Bundan dolayı onların (Hanefiler'in), böyle bir akde (fâsid akit) bazı durumlarda, bir takım hukuki sonuçlar bağladıkları görülür.

Serdedilen görüşler çerçevesinde, Hanefi fikhında fâsid satım akdinin ifade ettiği hükümü iki kısımda incelemek mümkündür: *Kabzdan (teslimden) önce, kabzdan (teslimden) sonra.*

Teslimden önce: Fâsid akit câiz olmayan akitlerden olduğu için, aslolan bu tür akdin hukuki bir netice doğurmamasıdır. Bu sebeple fâsid akde kabzdan (teslimden) önce hiçbir hukuki sonuç bağlanmaz³⁰⁸. Bir başka deyişle, fâsid satışta satılan mal (mebî'), alıcı tarafından kabzedilirse mülkiyet ifade eder, şayet kabz (teslim alma) gerçekleşmemişse mülkiyet ifade etmez³⁰⁹. Ayrıca taraflar (böyle bir akit mülkiyet ifade etmediği için) mebî' ve semeni teslime zorlanamaz. Tarafların fâsid olan akde sonradan izin vermesi veya kabullenmesi ile de akit sıhhat (geçerlilik) kazanmaz³¹⁰. Şayet taraflar, fesad sebebi olan vasıfları ortadan kaldırırsa akit sıhhat (geçerlilik) kazanır³¹¹. Mesela, mebî' de veya semende veya vadede, akdi fâsid kılan bir cehâlet (bilinmezlik) varsa, taraflar ayrılmadan önce bu bilinmezliği

³⁰⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 233.

³⁰⁶ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 106, 109.

³⁰⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, s. 23-25; Apaydın, "FESAD", *DİA*, XII, 420.

³⁰⁸ Apaydın, "FESAD", *DİA*, XII, 420; Çeker, *Fıkıh Dersleri I*, s. 95; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s.117.

³⁰⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, s. 23; Mevsîfî, *el-İhtiyâr*, II, 26; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 233; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 371; Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 35, mad. 218.

³¹⁰ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s. 117.

³¹¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 233; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s. 118. "fâsid olma, aktin sıhhatine mani bir durumdur. Sıhhatine mani olma durumunun ortadan kalkması (vasıflarındaki eksikliğin giderilmesi) halinde meşrû (geçerli) olur" (İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 233).

ortadan kaldırarak akdi geçerli kılabilirler. Bunu bir misalle açıklamak gerekirse; bir kişi imkânı olunca ödemek üzere bir elbise satın almak istedi, satıcı da bunu kabul etti ve böylece bir akit kurulmuş oldu. Akdin kuruluşunda bir problem yoksa da sıhhatinde bir eksiklik var. O da, vadenin cehâleti (bilinmezliği). Cehâlet, satım akdini fâsid kılan sebeplerdendir. Şayet taraflar, ayrılmadan önce meçhûliyeti ortadan kaldırırlarsa akit fâsid olmaktan çıkar ve bağlayıcı (lâzım) olur³¹².

Fesad sebebinin ortadan kaldırılması mümkün değilse (mesela, içkinin satış bedeli/semen oluşu akit gibi) , öncelikle tarafların akdi feshetmesi gerekir. Şayet taraflar bunu yapmazlarsa hâkim müdahale edip re'sen akdi fesheder³¹³. Fâsid akit, bir din emrine aykırı davranışla meydana geldiği için tarafların onu (akdi) bozmaları bir nevi pişmanlık (tevbe); ammeyi temsilen hâkimin bozması ise kamu nizamını koruma görevinin bir sonucudur³¹⁴. Modern Hukukta *iptal edilebilirlik* hallerinde sadece zarar görene akdi iptal hakkı verilmekte, bu hak kullanılmadıkça hâkim iptal hakkının varlığını re'sen dikkate almamaktadır³¹⁵.

Teslimden sonra: Şayet mebi' müşteri tarafından kabzedilmişse, iki farklı durum ortaya çıkmaktadır: *Birincisi*; müşteri, satıcının rızası (müsaadesi) olmadan mebi'i kabzetmişse, buradaki hüküm teslimden önceki hüküm gibidir. Yani hiçbir hukuki sonuç doğurmaz (mülkiyet ifade etmez)³¹⁶. Mebî'in iâdesi gerekir. Mebî' elde mevcutsa aynının iadesi, mebi' alıcı yanında telef olmuşsa tazmini gerekir. Eğer mebi' misli mallardan* ise mislini, kıyemî mallardan** ise kıymetini (değerini) ödemesi gerekir. Tazmin, kararlaştırılan satış bedeli üzerinden değil, kabz günündeki değeri üzerinden olur. Çünkü onu sahibinin izni olmadan almakla haksız fiilde

---

³¹² Ali el-Hafif, *İslam Hukukuna Göre Hukuki İşlemler ve Hükümleri*, s.501; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s. 118.

³¹³ Apaydın, “FESAD”, *DİA*, XII, 420; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 75; Ali el-Hafif, *İslam Hukukuna Göre Hukuki İşlemler ve Hükümleri*, s. 500-501; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s. 118.

³¹⁴ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s. 118.

³¹⁵ http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/msengul/poster/msengul04.12.2015_21.54.56poster.pdf (Erişim:01.02.2017);<http://www.cag.edu.tr/upload/2016/11/borclar-w-6.pptx>(Erişim: 08.05.2017)

³¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 7; Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 35, mad. 218.

* **Mislî**, çarşı ve pazarda eş ve benzeri bulunan maldır (*Mecelle*, mad. 145).

** **Kiyemî**, çarşı ve pazarda eş ve benzeri bulunmayan yahut bulunsa da fiyat farkı bulunan maldır. El yazması kitap gibi (*Mecelle*, mad. 146).

(gaspta) bulunmuştur. Satıcı da bu kabızdan dolayı satış bedelini (semeni) almaya hak kazanmaz³¹⁷.

İkincisi; satıcının izniyle, yani serâhâten emretmesi veya delâletiyle (sükût etmesiyle) mal kabzedilmişse, mülkiyet ifade eder³¹⁸. Müşterinin o mal üzerinde tasarrufta bulunması (bir başkasına satması veya rehin olarak vermesi) câizdir, fakat intifâi (faydalanması) câiz değildir. Mebi' mevcutsa taraflar akdi feshederler³¹⁹. Şayet iadeye mani durum varsa³²⁰, müşterinin aldığı malı, mislî mallardan ise misliyle, kıymî mallardan ise değeriyle ödemesi gerekir³²¹. Bu durumda satıcı da ancak, malın mislini veya kıymetini talep edebilir, fazlasını talep edemez³²².

4.2.2. Fâsid Satım Akitleri

Hukuki muâmelenin sıhhatini (geçerliliğini) sakatlayan sebepler, bazen muâmelenin vasfında bulunur. Hanefiler, akdin vasfına ilişkin eksikliklerin akdi fâsid kıldığını belirtmişlerdir³²³. Kaynaklardan ulaşabildiğimiz kadarıyla fâsid olan alışverişleri –akdi fâsid kılan sebeplerle birlikte- şu şekilde sıralayabiliriz:

- a) Akde konu olan şeyin (ma'küdü'n aleyhin/mebî'in) vasfına ilişkin garar (risk veya belirsizlik) akdi fâsid kılar³²⁴. Meselâ, sütlüdür denilerek veya her gün 20 lt. süt veriyor diyerek bir ineğin satımı, şu kalitede veya miktarda yağ çıkması şartıyla zeytin veya susamın satımı “garar” içeren bir satıştır*. Her ne kadar böyle bir satışta aldatma amacı ve niyeti söz konusu değilse de, neticesinde taraflardan birinin aldanması söz konusu

³¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 7.

³¹⁸ Merğînâni, *el-Hidâye*, III, 92; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 26; Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 35, mad. 218.

³¹⁹ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 26.

³²⁰ Mebi'in iâdesine mani durumlar şunlardır: Mebi'in telef olması veya değişikliğe uğraması (buğdayın un yapılması, kumaşın boyanması veya dikilmesi gibi), mebi'e ilave yapılması (satın alınan araziye ağaç dikilmesi gibi), mebi'in ikinci bir satışla, ya da hibe, rehin, gibi bir tasarruflarla elden çıkarılması vb. (Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 26; *Mecelle*, mad. 372).

³²¹ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 27; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 371.

³²² Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s. 119.

³²³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 234; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 109, 364.

³²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 21; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 163.

* Burada akde konu olan şey inek, zeytin ve susamdır. Sütün miktarı, zeytin veya susamdaki yağın kalite ve miktarı değildir. Dolayısıyla akitte mahalliyet mevcuttur. Miktar ve kalite ise, akde konu olan şeylerin vasfını oluşturmaktadır.

olabilmektedir³²⁵. Çünkü ineğin istenilen miktarda süt vermeme, zeytindeki veya susamdaki yağın istenilen miktarda ve kalitede çıkmama ihtimali söz konusudur. Bu durumda müşterinin –vasıf muhayyerliği* ile- akdi feshetme hakkı vardır.³²⁶

- b) Satım akdinde, tarafları anlaşmazlığa götüren bilinmezlikler (cehâlet) akdi fâsid kılar³²⁷. Bu bağlamda, sürüden belirlemeksizin herhangi bir koyunu satmak, ya da iki elbiseden herhangi birini satmak Ebû Hanîfe'ye göre, akdi tümüyle fâsid kılar. Satışın sadece bir koyun için geçerli olacağını söyleyen Ebû Hanîfe, koyunların irilik ve ufaklıkta birbirinden farklı olmalarından (mebi'deki bilinmezlikten) dolayı akdin fâsid olduğunu söylemiştir. Ebû Hanîfe'ye göre bu durum, aynı zamanda satış bedellerinin de bilinmemesi anlamına gelir. Satış bedelinin (semenin) bilinmemesi de, aynı şekilde akdin sıhhatine (geçerli olmasına) engel olur³²⁸. Fakat koyunların ya da elbiselerin hepsini (yani müşterinin hangisini isterse alabileceğini) söyleyerek satış yapılırsa, belirsizlik ortadan kalktığı için alış veriş câiz (geçerli) olur³²⁹.
- c) Yukarıdaki madde bağlamında, toplam miktarı (adedi) beyân edilip, her birinin kıymeti (değeri) söylenerek yapılan satışlarda, teslim anında mebi'de fazlalık çıkarsa bey' *fâsid* olur. Meselâ, tamamı elli baştır deyip her biri ellişer liraya satılan bir sürü koyun, teslim anında kırk beş baş çıkarsa müşteri muhayyer olur; dilerse akdi fesheder (geçersiz kılar), dilerse kırk beş koyunu (her birinin -beyân edilen- değerini vererek) iki bin iki yüz elli liraya satın alır. Şayet (sürü) elli beş baş çıkarsa bey' *fâsid*

³²⁵ Necmeddin Güney, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*, Doktora Tezi, Konya 2013, s. 92.

* Belli bir vasıf için satın alınan malda aranan vasıf bulunmayacak olsa müşteri muhayyer olur ki, buna *vasıf muhayyerliği* denir. Müşteri dilerse malı (mebi'i), bedelinin tamamını ödeyerek olduğu gibi satın alır, dilerse mebi'i reddeder (bey'i fesheder). Mesela fırıncı diye satın alınan kölenin fırıncı çıkmaması gibi. Çünkü fırıncılık bir vasıftır (**Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 16; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 310).

³²⁶ Apaydın, "**FESAD**", *DİA*, XII, 419; Çeker, *Fıkıh Dersleri 1*, s. 82, 93.

³²⁷ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 156. "*İhtilafa sebep olan her bilinmezlik sözleşmeyi ifsad eder.*" (Demir, *Mecelle ve Küllî Kâideler*, s. 25)

³²⁸ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 5-6; **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 158-159; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 6, 28. İmam Muhammed ve Ebû Yusuf'a göre – satış tüm koyunlar için geçerli olduğundan dolayı- akit tümüyle câiz olur (**Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 6).

³²⁹ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 6, 28.

olur³³⁰. Bu durumda bey'i fâsid kılan sebep, *mebî'deki meçhullüktür* (hangi elli baş koyun olduğunun bilinmemesidir).

- d) “b” maddesi bağlamında, satım akdinde satış bedelinin (semenin) miktar ve sıfatının (türünün) bilinmemesi durumunda akit sahih olmaz (fâsid olur). Taraflar arasında anlaşmazlık çıkma ihtimali vardır³³¹. Mesela bir kimse “ şu malı çarşı veya pazardaki rayiç fiyatla veya falanca kişinin belirleyeceği fiyatla sattım” dese, alıcı da bu şekilde kabul etse dahi -satış bedeli belirsiz olduğu için- akit fâsid olur³³².
- e) Yine “b” maddesi bağlamında, vadesi tam olarak belli (muayyen) olmayan satışlar fâsiddir. Çünkü taraflar arasında anlaşmazlık çıkma ihtimali vardır. Mesela, hacıların dönüşünde, ya da hasat mevsiminde ödenmek üzere yapılan satışlar gibi. Bu şekildeki vadeler erken gelebileceği gibi, gecikebilir de³³³. Şayet vade, muayyen hale gelirse akit sahih (geçerli) olur³³⁴.
- f) Veresiye yapılan satışlarda satış bedelinin (fiyatın) bilinmesi akdin sıhhat şartıdır. Bu cümleden olarak, farklı vadelere farklı fiyatlar vererek yapılan satış fâsiddir. Mesela satıcının müşteriye, “*şu malı, ücretini şimdi ödersen şu fiyata (100 liraya), ücretini bir yıl sonra öderesen şu fiyata (200 liraya) sattım*” şeklinde yapılan bir satış, (müşteri kabul etse dahi) fâsiddir. Çünkü akit esnasında semende bilinmezlik mevcuttur. Bir diğer ifadeyle satış bedelinin peşin mi yoksa vadeli mi olacağı belirsizdir. Şayet taraflar, akit meclisinden ayrılmadan kesin bir fiyat (bedel) üzerinde anlaşarak ayrılırlarsa akit sahih (geçerli) olur³³⁵. Bu tür satışın fâsid olmasının riba (faiz) şüphesinden kaynaklandığı da söylenebilir. Zira

³³⁰ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 228.

³³¹ **Kudûrî**, *el-Muhtasar*, s. 166; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 5-6; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatî Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul 1967, c. VI, s. 39. **Kudûrî** (v. 428/1037), “*şayet alış-veriş yapılan yerde (belde veya şehirde) birden çok para tedâvülde ise ve paranın sıfatı (türü) belirtilmemişse satım akdi yine fâsid olur*” demiştir (**Kudûrî**, *el-Muhtasar*, s. 166).

³³² Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 186-187.

³³³ **Kudûrî**, *el-Muhtasar*, s. 166, 180; **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 174; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 30; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 248.

³³⁴ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 30.

³³⁵ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 7-8; Esad Muhammed es-Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhı*, İstanbul 2009, s. 496; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 187.

burada, bedellerin denkliği (teâdül/mümâsele) ilkesine aykırı bir durum meydana gelmektedir³³⁶.

- g) Satışın süre ile sınırlandırılmış (muvaqqat) olmaması, akdin sıhhat şartlarından³³⁷. Bu bağlamda, satışa belirli bir süre koymak satım akdini fâsid kılar. Meselâ bir kimse, karşı tarafa “ şu evimi sana bir yıl süreyle şu fiyata sattım” dese, karşı taraf bunu kabul etse dahi, akit yine de fâsid olur. Böyle bir akit, bey’den çok “icâre akdi” olur³³⁸
- h) Üç günden fazla muhayyerliğin şart koşulduğu bey’ akdi, Ebû Hanîfe ve İmam Züfer’e göre - Habbân b. Munkız (r.a.) hadisinden dolayı- câiz değil, *fâsiddir*. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise, süresi taraflarca takdir edildikten sonra üç günden fazla olması câizdir. Onlar, muhayyerliğin maksadına bazen üç günde ulaşılmasının zorluğundan hareketle içtihadda bulunmuşlar ve İbn Ömer (r.a.)’in –deve satın alımında bir kişiye- iki aya kadar muhayyerlik süresine cevaz vermesini delil getirmişlerdir³³⁹. *Mecelle* -maslahata daha uygun olması bakımından- Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’in içtihadını benimsemiş ve hüküm altına almıştır³⁴⁰.
- i) *Hamr* (içki) veya *hinzır* (domuz) gibi gayr-ı mütekavvim mallarla (bunların karşılığında) bir şey satın alındığında (yani bunlar satım akdinde semen/satış bedeli olduğunda*) bey’ *fâsid* olur. Mesela, içki karşılığında bir elbisenin ya da kumaşın satın alınması gibi. Bunu tavzih etmek gerekirse; bey’, malı mala değişmektir. Hinzır ve içki – her ne kadar

³³⁶ **Kâsânî**, *Bedâiu’s-sanâi’*, V, 183.

³³⁷ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 15.

³³⁸ Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 128. “Satım akdi gibi akitler yapıldığı anda ifa ile son bulur ve “müddetsiz”dir. Kira gibi akitler ise yapıldığı anda sona ermeyip ifası zaman aldığı için “müddetli”dir” (Karaman, “**AKİD**”, *DİA*, II, 252).

³³⁹ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 40-42; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 15-16. Hz.Peygamber (s.a.v), alışverişlerde sürekli aldatılan Habbân b. Munkız (r.a.)’a “Alışveriş yaptığın zaman ‘aldatma yok, benim için üç gün muhayyerlik vardır’ de” buyurmuştur. Hadisin birinci kısmını Buhârî (*Büyü’*, 48) ve Ebû Dâvud (*Büyü’*,66) rivayet etmişlerdir. İkinci kısmının ise Serahsî’nin *el-Mebsût*’unda ve Mevsîlî’nin *el-İhtiyâr*’ında geçtiği görülür (**Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 40; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 15).

³⁴⁰ “*Bâyi’*, ya müşteri veyahut ikisi birden, müddet-i ma’lûme içinde bey’i fesh etmek yahut icâzet ile infaz eylemek hususunda muhayyer olmak üzere, bey’de şart kılmak câizdir” (**Mecelle**, mad. 300).

* Hanefilere göre hamr ve hınzır satım akdinde bir bedel (semen) olabilirler (**Merğînâni**, *el-Hidâye*, III, 93; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 203).

Müslümanların yanında şer'an istifade edilmesi haram kılınan (Mâide 5/90; Nahl, 16/115; Ebû Davud, Kitâbu'l-Büyû', 64) gayr-ı mütekavvim mal olsalar da, bazı insanlar (gayr-ı müslimler) için rağbet edilen mallardandır. Bu durumda hakikatte bey' gerçekleşmiş/in'ikad etmiş olur*. Çünkü ma'kûdun aleyhin (akde konu olan şeyin/mebî'in) mütekavvim olması akdin in'ikad şartlarındandır. Ayrıca, satım akdinde maksud (elde edilmek istenen, amaçlanan şey) semen değil mebi'dir; bedel (semen) ise maksuda vesiledir³⁴¹.

- j) Bir malı aybaşında teslim etmek şartıyla yapılan satım akdi fâsiddir³⁴². Çünkü bu şart, akitle hak edilen *malın teslim edilme* hakkını ortadan kaldıran fâsid şarttır³⁴³.
- k) Akdin mutezâsından olmayan ve akde uygun düşmeyen şartla alış veriş yapmak fâsiddir. Mesela bir kimsenin, satış bedelinden (semenden) ayrı olarak bir miktar ödünç para vermesi şartıyla, ya da bir yıl kalmak şartıyla evini satması fâsiddir. Çünkü burada akdin taraflarından birinin üstün menfaati söz konusudur³⁴⁴.

---

* Müslümanın alış-verişinde haram olan bir mal satış bedeli (semen) olarak belirlenmişse, satış (hamr ya da hınzırın kendisi üzerinden değil) bunların kıymeti üzerinden yapılmış sayılır. Yani, hamr ve hınzırın yerine bunlara bilirkişinin belirleyeceği değer borçlanılmış olur. Bunların yerine, değerlerini nakit olarak verebilir (Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmi-hali*, s.146, 203). Ayrıca bu tür alış veriş ilk bakışta *bey'-i mukâyaza*/trampa (aynın aynla mübadelesi) gibi görünsede hakikatte trampa değildir. Bey'-i mutlak gibi satım akitlerinde bedellerden biri mebi' diğeri semen olarak kabul edilirken, trampa da her iki bedelde mebi' sayılmaktadır (*Mecelle*, mad. 379). Dolayısıyla da her iki bedelinde mebi' hükümlerine uygun olması (yani mütekavvim olması) gerekir. Söz konusu satım akdinde (içki karşılığında bir elbisenin satın alınması) bedellerden biri (mebi') mütekavvim mal iken, diğeri (semen) gayr-ı mütekavvim maldır. Ayrıca, trampa da her iki mebi' akit için amaç konumundayken, mutlak bey'de ise semen değil, mebi' akdin amacı/maksadı sayılmıştır. Bu açıdan trampa mutlak bey'den farklı bir durum arz etmektedir (Trampa hakkında geniş bilgi için bkz., Bilal Aybakan, "**TRAMPA**", *DİA*, XLI(41), s. 305-306). Ayrıca ifade etmek gerekirse; bir ayn (muayyen mal) zimmeti bağlayan bir borç (muayyen olmayan nakit veya misli mal) karşılığında satılırsa akit yine *mutlak satım akdi* olur (*Mecelle*, mad. 122, 379 ve şerhleri, Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s. 282).

³⁴¹ **Kudûrî**, *el-Muhtasar*, s. 177; **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 305; **Merğînâni**, *el-Hidâye*, III, 90; **Halebî**, *Mültekâ el-Ebhur*, III, 60; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 10, 235-236. "Mebî, satılan sey ki bey'de taayyun eden ayn'dır ve bey'den maksûd-i aslî odur. Zira intifâ ancak âyan ile olup, semen mübadele-i emvale vesiledir" (*Mecelle*, mad. 151). "Mütekavvim olmayan mal ile bir mal satın almak fâsiddir" (*Mecelle*, mad. 212).

³⁴² **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 28.

³⁴³ Es-Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhi*, s. 496.

³⁴⁴ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 15.; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 29; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 15, 233. **İbn Âbidîn**, "fâsid şartla yapılan her akdin (alış verişin) fâsid oluşu ribâ olmasından dolayıdır" demiştir (**İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 233). Bu tür alış verişlerin fâsid oluşu,

- l) Parçalanması veya bölünmesi, ya da teslim edilmesi zarara yol açan bir şeyin satımı fâsiddir. Meselâ, bir takım elbise için ayrılan kumaştan bir metre satın almak, halının sadece desenli kısmını satın almak veya takım olarak satılan eşyanın sadece bir parçasını satın almak gibi. Şayet satıcı akdi feshetmeden önce malı müşteriye teslim edecek olursa, bey' câiz (sahih) olur ve müşterinin bundan imtina etmesi (kaçınması) söz konusu olamaz³⁴⁵.
- m) Tarafeynde ehliyet, mebi'de mahalliyet bulunmasına rağmen *hâzilin* (gayr-ı ciddi kişinin) bey'i *fâsiddir*. Çünkü tarafların akdi yapmaya rızaları olsa da, hükmüne (mülkiyetin devrine/gerçekleşmesine) rızaları yoktur³⁴⁶. *Rızâ** ise, akdin sıhhat şartlarından, yokluğu halinde akit fâsid olur³⁴⁷. Türk Borçlar Hukukunda *lâtife beyanı* ile ilgili bir hüküm içermemekle beraber, kural olarak lâtife beyanının geçerli ve kişileri

---

“akdin taraflarından herhangi birine ilave/üstün menfaat sağlayan alışverişler fasittir” prensibiyle de açıklanabilir.

³⁴⁵ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 168; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 28; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 254; Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 129.

³⁴⁶ **Sadrü's-Şerîa**, *et-Tenkîh Fî Usûli'l-Fıkh*, s. 549; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 19-20; **Büyük Haydar Efendi**, *Usûl-i Fıkh Dersleri*, s. 504.

* Rızâ, kişinin bir şeyi içten arzu etmesi ve onu memnuniyetle kabullenmesi demektir (Ali Bardakoğlu, “**İKRAH**”, *DİA*, XXII, s. 31).

³⁴⁷ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 274; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 12; **Kadri Paşa**, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 32, mad. 197. İç iradenin (rızânın) dışa yansımaları olan irade beyanı, satım akdinde hükmün sebebidir. Akitte hüküm, sebep üzerine binâ edilir. Esasen akdin özü ve temeli olması sebebiyle iç irade daha önemli olsa da, hukuki hayatın güven ve istikrar içinde devam edebilmesi açısından dış iradeye öncelik verilmesi gerekir. Bunun için de fakihler açık ve net olduğu ve aksi ispatlanmadığı sürece akitler konusunda açıklanan iradeye (irade beyanına) itibar edileceğini belirtmişlerdir. Ancak ikrah, hata (galat), hile veya hezl gibi rızayı zedeleyen durumlarda irade beyanının gerçek rızayı yansıtmaması ihtimali hayli yüksek olduğundan, hukuki objektiflikten vazgeçilerek rızayı koruyucu ve ölçü alıcı bir çözüme yönelme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu noktada hukuk ekolleri arasında bazı farklılıkların ortaya çıktığı görülür. Hanefilerin daha çok irade beyanına, Maliki ve Hanbeli ekollerinin daha çok rızaya öncelik verdiği, Şafii mezhebinin ise bu ikisi arasında bir noktada durduğu söylenebilir. Hanefi hukukçularına göre sebeplerin belirlenmiş olmasının amaç ve faydası, hükümlerin bu sebeplere bağlanması suretiyle sıkıntı ve karışıklığın önlenmesidir. Sebeplerin bırakılıp anlamlara itibar edilmesi durumunda ise sebeplerin belirlenmiş olmasının bir anlamı kalmaz. Bundan hareketle Hanefiler, hükümlerde anlamlara değil şer'î sebeplere itibar edileceğini ifade edip, zahir sebep olarak niteledikleri icap ve kabulü akdin yegâne rükünü saymışlardır (bkz., tez metni, s. 10). Hanefiler'in sebeplere ve objektif iradeye bu kadar itibar etmelerinin temelinde hukukun uygulanması sürecinde belirsizlik, karışıklık ve düzensizliğin önlenmesi düşüncesinin yattığı ve Hanefiler'in hukuk güvenliğini daha çok önemsedikleri söylenebilir. Ayrıca akıllı insanların söz ve fiillerinin sıhate hamledileceği yönündeki ön kabullerinin de bu tercihte etkisi vardır (Yunus Apaydın, “**İRÂDE BEYANI**”, *DİA*, XXII, 387-388).

bağlayan (hukuki sonuç doğuran) bir irâde açıklaması olmadığı ifade edilmiştir³⁴⁸.

- n) Aynı şekilde *mükrehin* satışı da **fâsittir**. Çünkü -hükümün sebebi olan söz (icap veya kabul) söylenmiş olsa da- hükme rızâ yoktur. Şöyle ki, bu tür akit ehliinden sâdır ve mahallinde vuku bulmuş olsa da, rızanın mün'adim olması (yokluğu) sebebiyle fâsiddir. İkrâh, her ne kadar rızâyı ortadan kaldırırsa da ehliyeti ortadan kaldırmaz* (**Serahsî, el-Mebsût, XXIV, 38**). Sonradan razı olmakla - fâsidlik ortadan kalktığı için- akit sahihe dönüşür ve geçerlilik kazanır³⁴⁹. Züfer'e göre ikrah altında yapılan akit fâsid değil mevkûftur (askıdadır). Teslimle mülkiyet doğmayıp mükreh (zorlanan) ikrâhtan sonra onay verirse akid geçerlilik (nefâz) kazanır, değilse bâtil olur³⁵⁰. Türk Hukukunda -yanılma (hata), *aldatma* (hile) ve *korkutma* (ikrah) gibi- irâde bozuklukları** ile irâde fesada uğrar. Irâde bozukluğunun yaptırımı, tek taraflı bağlamazlıktır. Irâdesi bozulmuş (fesada uğramış) kişi dilerse sözleşmeyi iptal edebilir³⁵¹.
- o) Sözlü satışlarda bedelin (semenin) zikredilmesi (söylenmesi) gerekir. Aksi takdirde akit **fâsid** olur³⁵². Mesela, “*şunu (elbiseyi) sana sattım*” şeklinde bedel zikredilmeksizin yapılan satış fâsiddir. Çünkü değeri o an için bilinmemektedir. Bilinmezlik (cehâlet) ise akitte fesad sebebidir. Şayet bilinmezlik ortadan kalkarsa akit sahihe dönüşür ve geçerlilik kazanır.

³⁴⁸ Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 53-54.

* Çünkü mükrehte ehliyetin dayanağı olan zimmet, akıl ve bülüğ sabittir (**Büyük Haydar Efendi, Usûl-i Fıkıh Dersleri**, s. 510).

³⁴⁹ **Sadrü's-Şerîa, et-Tenkîh Fî Usûli'l-Fıkh**, s.557-558; **İbn Âbidîn, Reddü'l-Muhtâr**, VII, 12; **Kadri Paşa, Mürşidü'l-hayrân**, s. 33, mad. 203; **Büyük Haydar Efendi, Usûl-i Fıkıh Dersleri**, s. 512. Ancak haklı zorlama (ikrah) durumu satışa engel değildir (yani akit fâsid olmaz). Zarurete binâen (yolun genişletilmesi için) kişinin evini ya da arsasını satmaya mecbur bırakılması veya borcun ya da nafakanın ödenmesi için borçlunun malını satmaya zorlanması bu nitelikte olan satışlardır (Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihi*, s. 119).

³⁵⁰ Bardakoğlu, “**İKRAH**”, *DİA*, XII, 36.

** **İrade bozukluğu** (irade fesadı), irade ile irade açıklaması (beyanı) arasında meydana gelen uyumsuzluktur (Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 56).

³⁵¹ Yavuz, *a.g.e.*, s. 35; Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 59. Ayrıca bkz., TBK, mad. 30, 36-37.

³⁵² **Kâsânî, Bedâiu's-sanâi'**, V, 183; **İbn Âbidîn, Reddü'l-Muhtâr**, VII, 16, 256; *Mecelle-i Ahkâmî Adliyye*, mad. 237. **Mevsîlî** (v. 683/1284), “*bedeli alenen söylenmeyen satışlar câiz değildir*” demiştir (**Mevsîlî, el-İhtiyâr**, II, 26).

- p) *Gabn-i fâhiş** ile yapılan bey', -tağrîr ** kastı varsa - *fâsiddir*³⁵³ ve gabn-i fâhiş ile mağbûn olana (aldatılana) alış verişi fesih *** hakkı verilmiştir³⁵⁴. *Gabn*'in Modern Hukukta “aşırı yararlanma” şeklinde (TBK, mad.28) karşılık bulduğu söylenebilir. Modern Hukukun *gabn* konusuna yaklaşımı şöyle özetlenebilir: Gabinden (aşırı yararlanma) söz edebilmek, diğer bir deyişle gabne dayanarak sözleşmeyi feshi yoluna gidebilmek için, biri objektif, diğeri sübjektif iki şartın gerçekleşmesi gerekir. Objektif şart, edimler arasında açık bir oransızlığın bulunması; sübjektif şart ise, açık oransızlığın karşı tarafın özel durumundan (darda kalma, tecrübesizlik gibi) yararlanarak meydana gelmiş olmasıdır³⁵⁵.
- q) Yukarıdaki madde bağlamında, muztar (darda kalmış) durumda olan bir kişinin malını gabn-i fâhiş ile satın almak, ya da böyle (muztar) durumda

* Sözlükte *hile yapmak, aldatmak, bir şeyin miktarını azaltmak, gizlemek* anlamlarına gelen “*gabn*”, (satım akdi gibi) iki taraflı akitlerde karşılıklar (bedeller) arasındaki denksizliği (oransızlığı) ve aldanmayı ifade eden hukuk terimidir. Aşırı ve belirgin gabn (oransızlık) anlamına gelen *Gabn-i fâhiş*, kaçınılması mümkün, hatta gerekli olan ve olağan dışı sayılan (mazur görülmeyen), bu yüzden de maruz kalan tarafın rızası dışında gerçekleştiği var sayılan *gabndır*. *Basit ve önemsiz oransızlık* anlamına gelen *Gabn-i yesîr*, kaçınılması mümkün olmayan, tabii (olağan) karşılanan ve maruz kalan kimsenin rızasını sakatlamadığı *gabndır* (Ali Bardakoğlu, “**GABN**”, *DİA*, XIII, 268-270; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 151). Ayrıca *Mecelle*'nin gabn-ı fâhiş için tespit ettiği sınırlar için bkz., *Mecelle*, mad. 165.

** “**Tağrîr**, aldatmak” demektir (*Mecelle*, mad.164). Burada tağrîr (aldatma) iki şekilde gerçekleşebilir: **Birincisi sözlü tağrîr**; mesela malın kalitesi, vasfı, maliyeti, kâr oranı hakkında gerçeğe aykırı veya yanıltıcı beyanda bulunmak gibi. **İkincisi fiili tağrîr**; mesela sağılır bir hayvanı birkaç gün sağmayıp memesinde süt biriktirmek suretiyle alıcıyı yanıltmak gibi (Bardakoğlu, “**GABN**”, *DİA*, XIII, 271). Ayrıca konu ile ilgili hadisler için bkz., **Buhârî**, *Büyü*, 64; **Ebû Dâvud**, *Kitâbü'l-Büyü*, 48.

³⁵³ **Kadri Paşa**, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 33, mad. 206. *Gabn-i yesîr*, akdin fâsid olmasını iktizâ ettirmez (**İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 247).

*** Hanefiler fâsid akidleri feshi gereken akid olarak nitelendirmişlerdir. Zira akdin feshedilebilmesi veya feshinin gerekli oluşu onun özünden değil ligayrihî bir eksiklikten kaynaklanmaktadır (bilinmezlik, garar, hata, hile, ikrah, müfsid şart, zarar, ribâ/faiz gibi). Ayrıca Hanefi literatüründe bâtil akid (cumhura göre bâtil ve fâsid akid) hukukî bakımdan yok hükmünde olduğundan feshedilmesine ihtiyaç yoktur (Ali Bardakoğlu, “**FESİH**”, *DİA*, XII, 430).

³⁵⁴ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 357. Şayet tağrîr (aldatma fiili) yoksa gabn-i fâhiş ile mağbûn olan kimse için fesih hakkı yoktur (*Mecelle*, mad. 356; **Kadri Paşa**, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 70, mad. 439). Gabn-i fâhiş ile mağbûn olan kimsenin (müşterinin) vefatı halinde fesih hakkı varislerine geçmez (*Mecelle*, mad. 358). Ayrıca gabn-ı fâhiş ile satın alınan mebi'de, müşteri (mağbun/gabne maruz kalan) tarafından tasarrufta bulunulmuşsa (hibe gibi) veya mebi' köklü bir değişime uğramışsa (buğdayın un yapılması gibi), ya da mebi' müşteri yanında helak olmuşsa fesih hakkı düşer (*Mecelle*, mad. 359-360; **Kadri Paşa**, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 70, mad. 441-442).

³⁵⁵ Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 67-70. Ayrıca geniş bilgi için bkz., Çiğdem Mine Aslan, *Gabinin Unsurları ve Hukuki Sonuçları*, Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara 2003).

olan bir kişiye gabn-i fâhiş ile bir şey satmak da **fâsiddir**³⁵⁶. Gabinle sonuçlanan akidlerde ilgili tarafa (mağbûna) fesih hakkı verilmesinin temelinde, şahsın rızâsının ciddi boyutta sakatlandığı ana fikri yatmaktadır³⁵⁷. Zira rızâ akdin sıhhat şartlarından olup, rızâyı sakatlayan durumun varlığı ile akit fâsid olur³⁵⁸.

- r) Semen helakiyle akit **fâsid** olur. Her ne kadar satış iki şey üzerine (mebi' ve semen) kurulmuş olsa da, satım akdine asıl konu olan/arzu edilen şey semen değil, mebi'dir. Semen maksûda (arzu edilene) ulaşmak için vesîledir³⁵⁹.
- s) Bir şeyin bir cüz'ünü istisna ederek (ayrı tutarak) yapılan satış câiz değil, **fâsiddir**. Karnındaki yavrusunu ayrı tutarak annesini, ya da yünlerini ayrı tutarak koyunu satmak böyledir. Yavru anneye, yünler koyuna bitişik olduğu sürece hükmen onların bir parçası gibi kabul edilirler³⁶⁰. Mesela, gebe bir hayvan satılırken -hiç sözü edilmese de- karnındaki yavrusu satışa dâhil olur. Çünkü "*Vücutta bir şeye tabi olan hükümde dahi ona tabidir*"³⁶¹. Ayrıca bu tür satışlar için; *akdin muktezasına uygun olmayan (fâsid) şart içermesinden dolayı fâsiddir* denilebilir³⁶².
- t) Meyve satılınca ağaç üzerinde durması şart koşulursa satım akdi **fâsid** olur. Çünkü satım akdi içerisinde iâre* veya icâre akdi de yapılmış olmaktadır (safkateyn). Safkateyn (akit içerisinde bir akit daha yapmak) ise men edilmiştir³⁶³.

³⁵⁶ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 247. Bu tür satışı mükrehin satışına benzetebiliriz. Her ne kadar muztar durumda olan kişi, hükmün sebebi olan sözü (icap veya kabulü) söylemiş olsa da hükmün kendisine rızâsı yoktur. Rızânın zedelenmesi ya da yokluğu ise akdin sıhhatine engeldir.

³⁵⁷ Bardakoğlu, "**GABN**", *DİA*, XIII, 272.

³⁵⁸ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 274; Abdüsselam Arı, "**RIZA**", *DİA*, XXXV, 58.

³⁵⁹ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 10.

³⁶⁰ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 20; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 29.

³⁶¹ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 47.

³⁶² **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 15.

* **İâre (âriyet)**; eğreti (geçici olarak) vermek, yani bir malın menfaatini başkasına meccanen (karşılıksız) temlik etmektir (devretmektir) (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 219).

³⁶³ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 8. Çağdaş İslam Hukukçularından Orhan Çeker'in bu konuyla (safkateyn) ilgili yaklaşımını belirtmek yerinde olacaktır: "*Hanefî mezhebinde taraflara özel bir faydası dokunan şart, akdi ifsâd eder. Bu ifsâdın zımında 'safkateyn (bir akit içerisinde iki akit)' muâmelesi mevcuttur*" (Çeker, *Fıkıh Dersleri-1*, s. 72).

- u) Tamamının kıymeti (değeri) beyân edilerek toptan satışı yapılan şeylerde, mebi'in tesliminde noksanlık veya fazlalık meydana gelirse (her iki durumda da) bey' *fâsid* olur. Meselâ, elli başı iki bin beş yüz liraya satılan bir sürü koyun, teslim anında kırk beş yahut elli beş baş (koyun) çıksa bey' fâsid olur³⁶⁴. Bey'i fâsid kılan sebep, “*semendeki meçhullük* (koyunların satış bedellerinin bilinmemesi)” şeklinde açıklanabilir.

Daha önce belirttiğimiz gibi Hanefiler, akdi fâsid kılan sebebin ortadan kaldırılmasıyla akdin geçerli kılınabileceğini ifade etmişlerdir³⁶⁵. Onların ortaya attıkları fâsid akit teorisini, “*def-i mefâsid ve celbi mesâlih*” prensibi bağlamında değerlendirmek gerekirse; muâmelât, genellikle dünyevî maslahatların teminine yönelik vazolunmuştur³⁶⁶. Satım akdi, kira vb. akitlerin meşrû kılınması, bu tür faydaların (hâci maslahatların) sağlanması için konulmuş hükümlerdir³⁶⁷. Maslahata giden yolda (satım akdinde) maslahata engel teşkil edecek bir durum meydana gelmişse (ve bu durumun ortadan kaldırılması/tashihi mümkün ise), öncelikli olarak engel teşkil eden durumun ortadan kaldırılması icap eder*. Zira fesadı ortadan kaldırmak (ya da tashih etmek), yararı gözetmekten daha öncelikli bir durum arz eder. Çünkü “*def-i mefasid celb-i menâfiden evladır.*”³⁶⁸ Şayet fesadlık durumunun giderilmesi (tashihi) mümkün değilse, tarafların akdi feshetmeleri icap eder³⁶⁹.

4.3.Bâtıl Satım Akdi

Hanefiler nazarında bâtil satım akdi (*bey'-i bâtil*), *aslen ve vasfen meşrû olmayan akittir*³⁷⁰. Bir diğer ifadeyle, rüknünde, mahallinde veya in'ikad (kuruluş)

³⁶⁴ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 227.

³⁶⁵ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 30; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 233.

³⁶⁶ **Eş-Şâtübî**, *el-Muvâfakât*, I, 453.

³⁶⁷ Ertuğrul Boynukalın, “**MAKÂSİDÜ'Ş-ŞERÎÂ**”, *DİA*, XXVII, 425. *Haciyat*, zaruret derecesinde olmamakla birlikte ferdi ve içtimal hayatın düzenli biçimde yürümesini sağlayan, karşılanamaması durumunda zorluk, huzursuzluk ve sıkıntıya sebebiyet veren faydalardır.

* “*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir*” (**Bakara**, 2/278-279).

³⁶⁸ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 30.

³⁶⁹ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s.118.

³⁷⁰ **Merğînâni**, *el-Hidâye*, III, 90; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 233; **Kadri Paşa**, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 36, mad. 219. *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye* **bey'-i batılı**, “*Aslen sahih olmayan bey'dir*” şeklinde tanımlamıştır (*Mecelle*, mad. 110). *Mecelle*'nin bey'-i bâtili tanımlarken “*vasfen*” lafzını zikretmemesi, yine *Mecelle*'nin “*Bir şey bâtil oldukça anın zımındaki şey dahi*

şartlarında eksiklik olan satım akdi bâtıldır. Akdin rüknündeki eksiklikten maksat, ehlinden sâdır olmaması (mecnûnun/akıl hastasının ya da gayr-ı mümeyyiz çocuğun satım akdi yapması gibi); mahallindeki eksiklikten maksat, mahallinde hükmü kâbil (uygulanabilir) olmaması (meytenin satışa konu edilmesi gibi); in'ikad şartlarındaki eksiklikten maksat, akdin rüknü mesabesindeki unsurlarında (*taraflar, irâde beyanları ve mahal/mebî*) bulunması lazım gelen şartlardan birinin yokluğudur³⁷¹.

Bâtıl satım akdinin Türk Borçlar Hukukundaki karşılığının *kesin hükümsüzlük* (mutlak butlan) olduğu söylenebilir. Şöyle ki, hukukun öngördüğü sınırlara uymayan* satış sözleşmesi *kesin hükümsüzlük* (mutlak butlân) yaptırımına tabidir³⁷².

4.3.1. Bâtıl Satım Akdinin Hükmü

Bâtıl alış verişle müşteri, -satıcının rızasıyla da olsa- mebi'i kabzetmiş olmakla onun mâliki olmaz. Yani bey'i bâtıl asla hüküm (mülkiyet) ifade etmez. Dolayısıyla kişinin mâliki olmadığı bir şeyden (mebi'den) faydalanması ve onun (mebi') üzerinde tasarrufta bulunması mümkün (câiz) değildir³⁷³. Çünkü böyle bir akit her ne kadar sûreten mevcudiyet ifade etse de, hakikatte mevcudiyet ifade etmez³⁷⁴. Mebi'in müşterinin yanında telef olması durumunda, mebi'in tazmin edilip edilmemesi hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre mebi' müşteriye teslim edilmişse müşterinin elinde emanettir (emanet hükmündedir), - müşterinin kastî bir davranışı veya kusuru olmaksızın mebi' telef olursa- tazmini gerekmez**. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre mebi', müşterinin yanında telef

---

bâtıl olur"(*Mecelle*, mad. 52) prensibiyle izah edilebilir. Çünkü bir şeyin aslı bâtıl sayıldığında ona dâhil olan (kapsamında olan) diğer şeylerin de bâtıl sayılması iktizâ eder.

³⁷¹ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 305; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 362-363; **Kadri Paşa**, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 36, mad. 219.

* Bu sınırlar; *ehliyet* (TMK, mad. 9, 15), *şekil* (TBK, mad. 12 vd.), *içerik* (TBK, mad. 27/I), *irade ile beyan arasındaki uygunluktur*. (Kırkbeşoğlu, *Türk Özel Hukukunda Kısmî Hükümsüzlük*, s. 22-23)

³⁷² Kırkbeşoğlu, *Türk Özel Hukukunda Kısmî Hükümsüzlük*, s. 22-23; Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 64. Kanun maddesi için bkz., TBK, mad.27/I.

³⁷³ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 305; **Merğînânî**, *el-Hidâye*, III, 90-91; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 27; **Teftazânî**, *et-Telvîh*, II, 246; **İbn Âbidîn**, *Reddû'l-Muhtâr*, VII, 233; *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 370; **Kadri Paşa**, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 36, mad. 219.

³⁷⁴ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 305.

** Vedia, şirket, vekâlet, vesâyet, hibe gibi akitlerde akdin konusu olan mal, akit gereği onu elinde bulunduranın nezdinde emanet hükmündedir. Şahsen aşırı davranışı ve kusuru bulunmadıkça bu mala gelecek zarar ve ziyandan sorumlu tutulmaz (Hamza Aktan, "EMANET", *DİA*, XI, 83). "Haddi aşmadıkça, emanetin tazmini gerekmez" (Demir, *Mecelle ve Küllî Kâideler*, s. 112).

olursa -misli mallardan ise misliyle, kıyemî mallardan ise kıymetiyle (değeriyle)-tazmini gerekir. Çünkü satıcı bu malı meccanen (karşılıksız) müşteriye vermemiştir ve ayrıca bu mal *sevm-i şirâ** yoluyla alınan mal mesâbesindedir (hükmündedir)³⁷⁵.

Türk Borçlar Hukukunda *kesin hükümsüz*** bir sözleşme hiçbir surette hukuki sonuç doğurmaz³⁷⁶.

4.3.2. Bâtil Satım Akitleri

İbn Âbidîn (v. 1252/1836) “*akdin rükün ve mahallindeki her hâlel (eksiklik veya bozukluk) akdi bâtil kılar*”³⁷⁷ demiştir. Bu bağlamda, bâtil olan satım akitlerini iki başlık altında incelememiz mümkündür: 1) *Akdin rükünündeki eksiklik veya bozukluk sebebiyle meydana gelen bâtil satım akitleri.* 2) *Akdin mahallindeki (mebî') eksiklik veya bozukluk sebebiyle meydana gelen bâtil satım akitleri.*

Satım akdini bâtil kılan sebeplere geçmeden önce bir hususu belirtmek gerekirse; Hanefîler'in, *bâtil akitleri* müstakil bir başlık altında değil, “*fâsid akit*” kapsamında değerlendirdikleri görülür³⁷⁸. Fâsidden kastedilen şey, yasak olmasıdır. Bu mana bâtili de kapsar. Bu minvalde her bâtil, fâsiddir denilebilir***. Fakat mahiyeti (özü) ve ifade ettikleri hüküm bakımından fâsid ve bâtil birbirinden

* *Sevm-i şirâ*, satılık bir şeye paha biçmek, (karşılığında bir şey) talep etmektir. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 505)

³⁷⁵ **Merğînâni**, *el-Hidâye*, III, 91; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 27. **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 246-247. *Mecelle*'ye bakıldığında Ebû Hanîfe'in görüşünü esas aldığı görülür (*Mecelle*, mad. 370). **İmam Merğînâni** ve **İbn Âbidîn**, *İmam Serahsî'nin* “tazmini gerekir” görüşünde olduğunu belirtmişlerdir.

** **Kesin hükümsüzlük** (mutlak butlan), bir hukuki işlemin -hukuk düzeninin öngördüğü “ehliyet” “şekil”, “içerik”, “irade ile beyan arasındaki uygunluk” gibi geçerlilik şartlarından herhangi birini taşımaması durumunda- kendisiyle amaçlanan hukuki sonuçları meydana getirebilme gücünden yoksun olmasıdır (Nevzat Koç, “Türk Medeni Hukukunda ve Roma Hukukunda Hükümsüzlük (Butlan)” *DEÜHFD*, İzmir 1981, sy: 2, s. 128; Kırkbeşoğlu, *a.g.e.*, s. 22).

³⁷⁶ Kırkbeşoğlu, *Türk Özel Hukukunda Kısmî Hükümsüzlük*, s. 22-23; Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 64.

³⁷⁷ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 234.

³⁷⁸ **Kudûrî**, *el-Muhtasar*, Kitâbu'l-Büyû', s. 177; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, c. II, Kitâbu'l-Büyû', s. 26; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, c. VII, Kitâbu'l-Büyû', s. 233.

*** **Meydânî** (v. 1298/1881), **Kudûrî** (v. 428/1037)'nin, “*meyte (ölmüş hayvan), kan, içki, domuz gibi haram olan şeyler, satım akdinde bedellerden (mebi' ve semen) biri veya her ikisine konu olduğunda akit fâsid olur*” dediğini belirttiikten sonra; “*meyte ve kan ile (yani bunlar semen olduğunda) yapılan bey' fâsiddir*” sözüyle kastedilen şey, aslında alış verişin **bâtil** olduğudur. Çünkü hakikatte bey' meydana gelmemiştir. Zira bunlar (meyte ve kan) *insanların yanında mal değildir. Bey' ise malı mal ile mübadele etmektir. Lakin içki ve domuzla (yani bunlar semen olduğunda) yapılan bey' fâsiddir. Çünkü gerçekte bey' meydana gelmiştir. Zira bunlar (içki ve domuz) bazı insanlar yanında mal kabul edilmektedir. Hidâye'de de böyle denilmiştir*” demiştir (**Meydânî**, *el-Lübâb*, II, 24).

farklıdır. Yani aslen meşrû olanla (fâsid) meşru olmayan (bâtıl) aynı şey değildir. Fâsid akit malı kabzetmekle (teslim almakla) hüküm ifade ederken, bâtıl akit asla hüküm ifade etmez. Bu minvalde her fâsid bâtıldır denilemez³⁷⁹.

4.3.2.1. Akdin Rükündeki Eksiklikten/Bozukluktan Kaynaklanan Bâtıl Satım Akitleri

- a) *Mecnûnun* (akıl hastasının) ve *gayr-ı mümeyyizin* yaptığı alış veriş **bâtıldır**. Çünkü akitte tasarruf (edâ) ehliyeti yoktur. Ehliyetin varlığı aklın varlığına bağlıdır. Akıl melekesi yoksa ehliyet de yoktur³⁸⁰. Türk Hukuk sisteminde fiil ehliyetinin koşullarından biri, *ayırt etme gücüne* sahip olmak şeklinde (TMK, mad. 13) belirtilmiş, “*yaş küçüklüğü, akıl hastalığı gibi nedenlerle ayırt etme gücü bulunmayanların fiil ehliyeti yoktur*” denilmiştir³⁸¹.
- b) *Mümeyyiz çocuğun* yaptığı, ancak kanuni temsilcisinin (velisi veya vasisi) icâzet vermediği satım akdi **bâtıldır** (hüküm ifade etmez). Çünkü mümeyyizlik dönemi kişinin eksik edâ (fiil) ehliyetine sahip olduğu dönemdir³⁸². Türk Hukukunda *ayırt etme gücüne sahip küçüklerin yasal temsilcilerinin rızası olmadıkça, kendi işlemleriyle borç altına giremeyecekleri* hüküm altına alınmıştır³⁸³.
- c) *Mâ'tûhun** yaptığı, ancak kanuni temsilcisinin (velisi veya vasisi) icâzet vermediği satım akdi **bâtıldır** (hüküm ifade etmez). Çünkü Ma'tûh olan kimse mümeyyiz çocuk hükmündedir³⁸⁴. Türk Hukukunda *akıl zayıflığı* sebebiyle fiil ehliyeti kısıtlanan kimselerin (TMK, mad. 405) *yasal temsilcilerinin rızası olmadıkça, kendi işlemleriyle borç altına giremeyeceği* ifade edilmiştir³⁸⁵.

³⁷⁹ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 233; **Meydânî**, b. Tâlip, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb, Mektebetü'l-İlmiyye*, Beyrut, ty., c. II., s.24.

³⁸⁰ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 135, 305; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 14, 234, 245; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 362; **Kadri Paşa**, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 43, mad. 260.

³⁸¹ TMK, mad. 13-14.

³⁸² **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 135; Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 280.

³⁸³ TMK, mad. 16.

* **Mâtuḥ**, şuuru (anlayış ve kavrayışı) az, sözü karışık ve kendini iyi idare edemeyen kişi demektir (*Mecelle*, mad.945).

³⁸⁴ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 978; Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 282-283.

³⁸⁵ TMK, mad. 16.

- d) *Sefih-i mahcûrun** yaptığı, ancak hâkimin icâzet vermediği** satım akdi **bâtıldır** (hüküm ifade etmez). Çünkü sefih-i mahcûr muâmelatta mümeyyiz hükmündedir³⁸⁶. Türk Hukukunda *savurganlığı, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yaşam tarzı veya malvarlığını kötü yönetmesi gibi sebeplerle fiil ehliyeti kısıtlanan kimsenin (TMK, mad. 406) yasal temsilcilerinin rızası olmadıkça, kendi işlemleriyle borç altına giremeyeceği* ifade edilmiştir³⁸⁷.
- e) Mümeyyiz çocuğun gabn-i fâhiş ile kendisi için yaptığı alış veriş, -velisi icâzet verse dahi- sahih değil, **bâtıldır**. Zira bu durumda velinin, böyle bir akdi onaylama yetkisi yoktur. Velinin yetkisi olmadığına göre, çocuktan da sudûr eden böyle bir akdin sahih olmaması gerekir³⁸⁸. Ayrıca, *bâtıl akitlerde icâzet olmaz*³⁸⁹.
- f) Hem satıcıyı hem de alıcıyı temsil eden tek âkidin (kişinin) yaptığı satım akdi câiz değil, **bâtıldır**³⁹⁰. Çünkü satım akdi, taraflara karşılıklı borç yükleyen çok taraflı hukuki bir işlemdir. Satım akdinde bir kişinin hem borçlu hem de alacaklı olması düşünülemez (imkânsızdır).
- g) *Fuzûlî'nin* (yetkisiz temsilcinin) yaptığı, ancak temsil olunanın icâzet vermediği satım akdi **bâtıldır**³⁹¹. Çünkü yapılan akit mülk veya velâyet yetkisine dayanmamıştır³⁹². Türk Hukuk sisteminde de yetkisiz temsilcinin

---

* *Sefih*, malını saçıp savuran, harcamalarında ölçsüz davranan (israf eden) kimsedir (*Mecelle*, mad. 946). Malın saçıp savrulması ister şerde yönünde olsun (kumar gibi), isterse hayır yönünde olsun (mescit yaptırma gibi) fark yoktur. Her ikisi de sefeh sayılmıştır (Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 283). *Hacr*, bir kişiyi sözlü tasarruflarından men etmektir. Sözlü tasarruflarından men edilen (yasaklanan) kimseye de *mahcûr* denilir (*Mecelle*, mad. 941).

** Sefih'in velisi hâkim olduğu için (*Mecelle*, mad. 990), sefih olan kimse ancak hâkim tarafından hacr olunabilir (*Mecelle*, mad. 958).

³⁸⁶ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 990-991, 993; Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 284. İslam Dini malın muhafazasını "zarûriyyâtan" saymış, israfi ve harcamalardaki tedbirsizliği (sefeh) yasaklamış (İsrâ, 17/ 26-29); harcamalarında disiplini olmayanlar için de "hacr" hükmü getirilmiştir (Nisâ, 4/5). (Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, İstanbul 2015, s. 114-115).

³⁸⁷ TMK, mad. 16.

³⁸⁸ *İbn Âbidîn*, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 245.

³⁸⁹ Demir, *Mecelle ve Küllî Kâideler*, s. 169.

³⁹⁰ *Kâsânî*, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 136; *İbn Âbidîn*, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 14. Bu durum, bir hâkimin kendi davasıyla ilgili hüküm vermesine benzetilebilir. Nasıl ki bir hâkimin kendi davasıyla ilgili hüküm vermesi hukuken mümkün değilse, bir kişinin satım akdinde hem satan hem alan olması da mümkün değildir.

³⁹¹ *Kâsânî*, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 147; Apaydın, "İslam Hukukunda Mevkûf Akitler", *EÜİFD*, Kayseri 1989, sy: 6, s. 180.

³⁹² Döndüren, *Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 133.

yaptığı işlemlerin “askıda hükümsüzlük” yaptırımına tabi olduğu, kanuni temsilcinin icazet vermemesi halinde sözleşmenin kesin hükümsüz (*butlân*) olduğu ifade edilmiştir³⁹³.

- h) Kabulün icaba muvâfık (uygun) olmaması durumunda akit *gayr-ı münakittir* (yani *bâtıldır*)**. Çünkü kabulün icaba muvâfık olması akdin in’ikad (kuruluş) şartlarındandır. Kabulün icaba muvâfık olmaması iki şekilde olur. *Birincisi* semende olur; mesela, satıcının “malımı 100 TL’ye sattım” icabına karşılık müşteri “50 TL’ye aldım” demesi gibi. *İkincisi* mebî’de olur; mesela, icaba konu olan maldan bir başkasını veya icaba konu olan malın bir kısmını kabul etmek gibi³⁹⁴.
- i) İcap ve kabul irtibatında meclis birliği (mekân) akdin in’ikad şartlarından olup³⁹⁵ meclis birliği gerçekleşmezse akit mün’akit olmaz (*bâtıl olur*). Mesela, yürüyerek akit yapan iki kişiden biri icapta bulunduktan sonra, bir iki adıp atılıp, diğeri kabulde bulursa akit meclisi değişmiş olacak ve akit meydana gelmeyecektir³⁹⁶. Zira mekân birliği olmaksızın meclis birliği gerçekleşmiş olmaz³⁹⁷.
- j) Aynı şekilde, icaptan sonra ve kabulden önce (tarafardan) birinin bey’den (alış verişten) başka bir iş veya konu ile meşgul olması ile de akit mün’akit olmaz (*bâtıl olur*). Mesela, taraflardan biri “şu fiyata sattım” veya “şu fiyata aldım” şeklinde icapta bulunduktan sonra, diğeri bey’den (alış verişten) başka bir iş veya konu ile meşgul olursa icabın geçerliliği kalmaz (*bâtıl olur*). Ondan sonra yapılan kabul ile akit mün’akid (kurulmuş) olmaz³⁹⁸.

---

* *Askıda hükümsüzlük*, bir hukuki işlemin kurucu unsurları gerçekleştiği halde “sınırlı ehliyetsizlerin ya da yetkisiz temsilcinin yaptığı işlemler gibi” bazı nedenlerle hükümlerini doğurmayıp, bir askı durumu içinde bulunmasıdır. Ya icazet verildikten veya eksik unsur tamamlandıktan sonra sözleşme kurulduğu andan itibaren tüm hüküm ve sonuçlarını doğurmaya başlar, ya da eksik unsur (icâzet) gerçekleşmez ve sözleşme kesin hükümsüz olur (Kırkbeşoğlu, *a.g.e.*, s. 51-52).

³⁹³ Kırkbeşoğlu, *Türk Özel Hukukunda Kısmî Hükümsüzlük*, s. 51-52;

http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/msengul/poster/msengul04.12.2015_21.54.56poster.pdf (Erişim: 01.02.2017).

** “Bey’-i gayr-i müna’kid, bey’-i bâtil ifade eder” (*Mecelle*, mad. 107).

³⁹⁴ *Kâsânî*, *Bedâiu’s-sanâi*’, V, 136; *İbn Âbidîn*, *Reddü’l-Muhtâr*, VII, 15; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 177.

³⁹⁵ *Kâsânî*, *Bedâiu’s-sanâi*’, V, 137.

³⁹⁶ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s. 50-51.

³⁹⁷ Dönmez, “İslam Hukukunda Modern İletişim Araçları İle Yapılan Akitler”, s. 14.

³⁹⁸ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 183.

Hanefiler'in, meclis birliğinin (icap ve kabul irtibatının) bozulmasını sadece fiziki ayrılığa değil, aynı zamanda mevzu (konu) değişikliğine de bağladıkları görülür.

- k) Yine taraflardan biri icapta bulunsa, fakat diğerinin kabulünden önce icabından dönse (geri alsın), icap geçersiz olup, ondan sonra kabul ile bey'mün'akid olmaz (**bâtil olur**). Mesela satıcı, "bu malı şu fiyata sattım" diyerek icapta bulunsa, müşteri "aldım" veya "kabul ettim" demeden önce icabından dönse (geri alsın), müşterinin sonradan "kabul ettim" demesiyle bey'mün'akid olmaz (**bâtil olur**)³⁹⁹.
- l) Satım akdi, "sattım", "satın aldım", "kabul ettim" gibi –kesinlik ifade eden-lafızlarla (mâzi sığasıyla) kurulur⁴⁰⁰. Bu bağlamda, geniş zaman (muzâri) kipiyle (*alırım, satarım* gibi) yapılan alışverişlerde niyet ve maksat araştırılır; eğer istikbâl (gelecek zaman) murad olunmuşsa (kastedilmişse) akit mün'akid olmaz (**bâtil olur**). Şayet hâl (şimdiki zaman) murad olunmuşsa (kastedilmişse)* akit mün'akid olur⁴⁰¹.
- m) "Alacağım", "satacağım" gibi gelecek zaman kipiyle yapılan akitler mün'akid olmaz (**bâtil olur**). Zira bey' (alım-satım) inşâ** bir tasarruftur. Bu lafızlar ise vaad/ihtimal ifade eder, inşâilik (akit yapma) ifade etmez⁴⁰².
- n) "Bana şunu sat" veya "benden şunu satın al" gibi emir kipiyle yapılan akit mün'akid olmaz (**bâtil olur**)⁴⁰³. Çünkü emir kipiyle yapılan icap, -nikâh

³⁹⁹ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, mad. 184.

⁴⁰⁰ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 4. Zira bu ifadeler içindeki irâdeyi dışa vurmuş, rızayı ifade etmiş olur. Ayrıca iç iradeye, niyet ve maksat araştırmasına gidilmez (Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s. 53).

* "Akitlerde i'tibar makâsîd ve meâniyedir, elfâz ve mebâniye değildir" (**Mecelle**, mad. 3).

⁴⁰¹ **Merğînâni**, *el-Hidâye*, V, 4; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 170.

** Lügatte "bir şeye varlık kazandırmak, (akit) kurmak" anlamlarına gelen **inşâ** (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 253), dilde ve buna bağlı olarak fıkıhta, söylenmesiyle aynı zamanda bir fiilin de gerçekleştirmiş olan ifadeler için kullanılmaktadır. Fıkıh usulü müellifleri arasında inşâ kelimesini, "kendisiyle bir fiilin gerçekleştirildiği söz" anlamında terim olarak ilk defa kullanan kişi Hanefî fakihî Ebû Zeyd ed-Debûsî'dir (Tahsin Görgün, "İNŞÂ", *DİA*, XXII, 341).

⁴⁰² **Merğînâni**, *el-Hidâye*, V, 3-4; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 4; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 171. Bütün akitlerde olduğu gibi satım akdinde de icap ve kabul sözlerinin inşâ olması gerekir. **İnşâi cümle**, konuşanın sözü söylediği andaki duygu ve düşüncesinin ifadesidir. Geçmiş zaman (mâzi) ve şimdiki zaman (hâl) kipleri inşâi olabilir; fakat gelecek zaman kipinin inşâi olması mümkün değildir (Çeker, *Fıkıh Dersleri* 1, s. 43).

⁴⁰³ **Merğînâni**, *el-Hidâye*, V, 4; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 4; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 172. Şayet akit, hâl (şimdiki zamana) delâlet eden emir kipiyle olursa, akit mün'akid olur. Mesela, alıcı "bu malı şu fiyata sat" deyip, satıcı da "sattım" veya *kabul ettim*" dedikten sonra, müşteri

akdinin dışında- icap olarak değil, icaba davet (talep) olarak değerlendirilir. Ayrıca emir cümleleri niyâbeti (vekâleti) tazammun eden (içine alan) cümlelerdir. Mesela “*bana şunu sat*” diyen kişi, karşı tarafı (yani satıcıyı) malını satmaya vekil kılmış olmaktadır. Satıcının “sattım” demesi, satıcıyı hem icapta bulunan hem de kabul eden kişi konumuna getirmektedir. Satım akdinde tek kişi iki tarafı temsil edemez (yani bir kişi hem satan hem de alan konumunda olamaz). Nikâh akdinde ise tek kişi iki tarafın da temsilcisi olabilir⁴⁰⁴.

- o) “*Satar mısın, alır mısın*” gibi istifham sigasıyla (*kipiyle*) akit mün’akid olmaz (*bâtil* olur). İcap ve kabulün istifham olması, arzu ve istek ifade eder⁴⁰⁵. İnşâilik ifade etmez.

4.3.2.2. Akdin Mahallindeki (Mebi’) Eksiklikten/Bozukluktan Kaynaklanan Bâtil Satım Akitleri

- a) Satım akdinde esas maksat, akde konu olan maldır⁴⁰⁶. Akit sırasında kararlaştırılan ne ise, müşteriye bizzat onu teslim etmek gerekir⁴⁰⁷. Bu minvalde, cinsi beyan olunarak satılan şey, başka cinsten çıkarsa bey’ *bâtil* olur. Mesela, yakut diye satılan şeyin cam çıkması, ya da gümüş diye satılan şeyin bakır çıkması gibi. Çünkü akdin in’ikâdı (kurulması) sözlü irade beyanıyla olur. Sözlü beyanla ifade edilen (akde konu olan) şey ise ortada yoktur (ma’dûmdur)⁴⁰⁸. Olmayan bir şeyin (ma’dûmun) satımı ise bâtildir⁴⁰⁹.

---

tekrar “ver” veya “hayrını gör” dese akit mün’akid olur. Çünkü buradaki “ver”, “hayrını gör” ifadeleri hâlde delâlet etmektedirler (*Mecelle*, mad. 172).

⁴⁰⁴ **Merğînâni**, *el-Hidâye*, V, 4; **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 4; Apaydın, “**İRÂDE BEYANI**”, *DİA*, XXII, 389; Çeker, *Fıkıh Dersleri* 1, s. 44.

⁴⁰⁵ **Kâsânî**, *Bedâiu’s-sanâi*, V, 134. Akitlerde kullanılan lafızlarla ilgili olarak Çağdaş İslam Hukukçularının değerlendirmelerine yer vermek yerinde olacaktır. Serda Kurtoğlu, “akitte kullanılan kelimelerin alım satımı ifade etmesi gerekir. Taraflar, dilerse gayelerini hâl sigasıyla, dilerlerse muzâri ya da emir emir sigasıyla açıklayabilirler. Yeterki tarafların davranışlarından satım akdini yapma, bu akitle bağlanma niyetleri açıkça anlaşılmalı olsun. (Kurtoğlu, *İslam Hukuku Dersleri*, c. II, s. 216). Yunus Apaydın ise, “her ne kadar klasik fıkıh kitaplarında, akitlerdeki sözlü irade beyanları konusu Arap dilinin özelliklerine ve kullanım örfüne göre yer alsada, bu konunun diğer dillere taşınması doğru olmaz. Bir dilde hukuki işlemlerin kuruluşunu sağlayan irade beyanının nasıl ve hangi kalıplarda olması gerektiğini o dilin kuralları ve kullanım geleneği belirler” demiştir (Apaydın, “**İRÂDE BEYANI**”, *DİA*, XXII, 389). Netice olarak, “*akitlerde i’tibar makâsîd ve meâniyedir, elfâz ve mebâniye değildir*” (*Mecelle*, mad. 3).

⁴⁰⁶ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 151.

⁴⁰⁷ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 204.

⁴⁰⁸ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 12; **Kâsânî**, *Bedâiu’s-sanâi*, V, 140; **İbn Âbidîn**, *Reddû’l-Muhtâr*, VII, 239.

⁴⁰⁹ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 205.

Bu tür bir teslimde (satılan şeyin yerine başka bir şeyin tesliminde) bey'in bâtil olması gerektiği çoğunluğun görüşüdür. *Mecelle*'de çoğunluğun görüşünü tercih etmiştir*. Kerhî gibi bazı fakihler, işaret ettiğinden (gösterdiğinden) başkasını satan kimsenin durumunun bir bakıma “*başka bir şeyi teslim etmek şartıyla bir şeyi satan*” kimsenin durumuna benzediğini, bu durumda akdin bâtil değil fâsid olacağını; bazı fakihler de (İmâmiyye ekolü, Şafiî ve Mâlikî ekollerinde bir görüş) akdin sahih kabul edileceğini, fakat özel vasfın bulunmayışı sebebiyle muhayyerlik hakkı (vasıf muhayyerliği) tanınacağını söylemişlerdir⁴¹⁰. Türk Hukukunda satılan şeyin yerine başka bir şeyin verilmesi (mesela, altın kolye yerine gümüş kolye, ya da buğday yerine pirinç verilmesi) “*aluid ifa*” kavramıyla ifade edilmiştir⁴¹¹. *Aluid* ayıplı ifa değil, esasında edimin (sözleşmeye uygun davranışın) ifa edilmemesidir (ademi ifa)⁴¹². Bu durumda TBK'nın 112. madde hükümlerinin uygulanması gerekir⁴¹³. Bazı hukukçular, aliud ifayı ayıplı ifa kapsamında değerlendirmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu durumda (*alıcının/tüketicinin* satılanı geri vermeye hazır olduğunu bildirerek *sözleşmeden dönme* hakkının da içinde bulunduğu) ayıplı ifa hükümlerine (TBK, mad. 227; TKHK, mad. 11) başvurulabilecektir⁴¹⁴. Cins ihtilâfı, Modern Hukukta esaslı hata olmaktan ve akdi iptal edilebilir kılmaktan ileri gitmediği halde, İslâm Hukukunda büyük çoğunluğa göre akdi bâtil, bazı fakihlere göre ise fâsid kılmaktadır⁴¹⁵.

- b) Bey'in mahallinin (*mebi'in*) mevcut olması gerekir⁴¹⁶. Çünkü bu, akdin in'ikad (kuruluş) şartlarındandır⁴¹⁷. Bu minvalde, henüz doğmamış anne karnındaki yavrunun, memedeki sütün, henüz belirmemiş meyvelerin bey'i -

* “*Cinsi beyan olunarak satılan şey, başka cinsten çıkarsa bey' bâtil olur.*” *Meselâ, bâyi' sırcayı elmas diye satsa bâtildir*” (*Mecelle*, mad. 208).

⁴¹⁰ Yunus Apaydın, “*GALAT*”, *DİA*, XIII, 299.

⁴¹¹ Yavuz, *Borçlar Hukuku Dersleri*, s. 93.

⁴¹² Yavuz, *Borçlar Hukuku Dersleri*, s. 93; http://hukuk.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2015/01/ders_notlari.pdf (**Erişim:** 08.04.2017).

⁴¹³ Murat Aydoğdu, “6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un Getirdiği Yeniliklere Genel Bakış, Sözleşmeye Aykırılık, Ayıplı İfa Kavramlarına Getirdiği Farklı Yaklaşım Ve Bu Konudaki Önerilerimiz”, *DEÜHFD*, İzmir 2013, c. XV, sy: 2, s. 46. Madde hükmünde, alacaklıya (borca aykırı ifadan dolayı zarara uğramışsa) sadece zararının tazminini isteme hakkını verilmekte, bununla birlikte müşterinin sözleşmeden dönme hakkının bulunmadığı görülmektedir. Yani sözleşmenin geçersizliği konusunda bir ifade bulunmamaktadır.

⁴¹⁴ Aydoğdu, *a.g.m.*, s. 40, 45-47.

⁴¹⁵ Apaydın, “*GALAT*”, *DİA*, XIII, 299.

⁴¹⁶ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 197.

⁴¹⁷ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII,15.

fiilen mevcut olmadıkları için- **bâtıldır**⁴¹⁸. Bu tür satışları bâtil kılan bir diğer sebep de, ma'kûdün aleyhin (mebî'in) aslına ilişkin *garardır* (belirsizliktir). Anne karnındaki yavrunun sağ-salim doğup doğmayacağı, memedeki sütün (istenilen miktarda) çıkıp çıkmayacağı, meyvelerin olup olmayacağı kesin değildir. Şüpheli ve ihtimallidir⁴¹⁹.

- c) Yukarıdaki madde bağlamında buğdaydaki unu, zeytindeki zeytinyağını, susamdaki yağı, üzümdeki suyu, sütteki yağı satmak –akit esnasında mevcut olmadıkları (ma'dûm) için- **bâtıldır**. Bunlar mürekkebe (bitişik) oldukları şeyden henüz ayrılmadıklarından dolayı, ayrıca bunlar için hüküm de verilmez⁴²⁰.
- d) Aynı şekilde kişinin, yanında bulunmadığı ya da teslim almadığı bir şeyi satması da câiz değil, **bâtıldır**. Bu ister gıda maddesi olsun, ister taşınır mal olsun fark etmez⁴²¹. Çünkü bunların bir kaza ya da afet sonucu heder olmaları ve teslim edilememe ihtimalleri vardır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu tür satışları yasakladığına dair rivâyetler vardır⁴²².
- e) Satın alınan, fakat henüz teslim alınmamış taşınmazın (gayr-i menkulün) satışı İmam Muhammed'e göre câiz değildir (yani **bâtıldır**). İmam Muhammed'in delili, Hz. Peygamber'in henüz teslim alınmamış malla ilgili satış yasağının genel olmasıdır. Ebû Hanîfe'ye ve Ebû Yusuf'a göre böyle satış câizdir⁴²³.
- f) Kişinin, mevcut olmakla birlikte *mülkiyetinde olmayan* bir şeyi satması –sonradan mülkiyetine geçirse dahi- câiz değildir (**bâtıldır**). Meselâ, havadaki kuşun denizdeki balığın satışı gibi⁴²⁴. Satım akdinin mahalli olan mebî'in

⁴¹⁸ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XII, 194-195; **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 138; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 236; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 205, 363.

⁴¹⁹ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 138; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 246; Apaydın, “FESAD”, *DİA*, XII, 419; Çeker, *Fıkıh Dersleri-1*, s. 93.

⁴²⁰ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 139; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 48.

⁴²¹ **Kudûrî**, *el-Muhtasar*, s.183; **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 8; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 253.

⁴²² Hz. Peygamber (s.a.v.), Hakîm b. Hizâm (r.a.)'a “ لا تَبِيعَ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ ” *Yanında olmayan şeyi satma*” (Ebû Dâvud, *Büyü*, 70) buyurmuştur. Konuyla ilgili diğer hadisler için bkz., Buhâri, *Büyü*, 51, 85; Muvatta, *Büyü*, 10, 42.

⁴²³ **Kudûrî**, *el-Muhtasar*, s.183-184; **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 9. Mecelle bu konuda, Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'un içtihadlarına binâen hüküm vermiştir (*Mecelle*, mad. 253).

⁴²⁴ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 11-12; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 246,248.

kişinin mülkiyetinde olması, akdin in'ikad şartlarındandır⁴²⁵. Ayrıca bunlar ihrâz edilmedikleri (el altında bulundurulmadıkları) sürece mütekavvim mal sayılmazlar⁴²⁶. Gayr-ı mütekavvim malların satımı ise bâtıldır⁴²⁷.

- g) Mal olmakla birlikte Şer'an *intifâi câiz olmayan* hamr (içki) ve hınzır (domuz) gibi *gayr-ı mütekavvim* malların semen (para) karşılığında bey'i (satımı) **bâtıldır***. Çünkü mebi'de mahalliyet yoktur. Satışın temeli iki bedel üzerine olsa da burada asıl satılan maldır, kıymet değildir⁴²⁸. Ayrıca, "*kendisi haram olanın semeni de haramdır*"⁴²⁹."
- h) Haramın galip geldiği bir şeyi satmak da câiz değildir (**bâtıldır**). Çünkü bu şey mal olma vasfını kaybetmiştir ve böyle bir şeyden faydalanmak da Şer'an câiz değildir⁴³⁰.
- i) *Teslimi mümkün olmayan* şeyin satımı da **bâtıldır**⁴³¹. Mesela, kaçak bir kölenin, kişinin mülkiyetinde iken firar eden ve geri dönmesi mutad olmayan bir hayvanın, ya da denize batmış ve çıkarılması mümkün olmaya bir şeyin satımı gibi. Modern Hukukta bunun karşılığı "*hukuki*" ya da "*maddî*" *imkânsızlıktır*. Nitekim TBK'da bu husus, "*Konusu imkânsız olan sözleşmeler kesin olarak hükümsüzdür*" (TBK, mad. 27/1) şeklinde hüküm altına alınmıştır. Bu durumun sonucu, söz konusu sözleşmenin kesin hükümsüz (bâtil) olmasıdır⁴³². Mesela, Mars'tan yer satmak gibi**.
- j) Mülk kapsamında olan *menfaatler*, satım akdine konu olduklarında akit **bâtil** olur. Zira menfaat mal değildir. Mal, gözle görülen bir şey olmakla birlikte

⁴²⁵ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 15, 246.

⁴²⁶ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 127.

⁴²⁷ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 211.

* Hamr ve hınzırın satışının haramlığı sünnetle sabittir. Câbir b. Abdullah (r.a.); "Rasûlullah'ın 'Şüphesiz Allah, hamr, meyte, hınzır ve putların satışını haram kıldı' dediğini işittim" buyurdu (**Ebû Dâvud**, *Kitâbu'l-Büyû'*, 64).

⁴²⁸ **Merğînâni**, *el-Hidâye*, III, 92; **Mevsîfî**, *el-İhtiyâr*, II, 27; **Halebî**, *Mültekâ el-Ebhur*, III, 60; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 10,15, 235-236; "Mütekavvim olmayan malı satmak bâtıldır." (*Mecelle*, mad.211) Fakat bunların karşılığında bir şey satın almak (yani semene konu olduklarında) bâtil değil fâsiddir (*Mecelle*, mad. 212).

⁴²⁹ Demir, *Mecelle ve Külli Kâideler*, s. 307.

⁴³⁰ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 144.

⁴³¹ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 10; **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 147; "Teslimi, mümkün ve makdûr olmayan şeyi satmak bâtıldır." (*Mecelle*, mad. 209)

⁴³² Ş. Barış Özçelik, "Hukukî İmkânsızlık ve Sonuçları", *AÜHFD*, Ankara 2014, sy: 63 (3), s. 571-573.

** "*Adeten imkânsız olan, gerçekten imkânsız gibidir*" (*Mecelle*, mad. 38).

biriktirilmesi de mümkün olan şeydir. Menfaat ise, gözle görülen ve ihtiyaç zamanı için biriktirilebilen bir şey değildir. Ayrıca menfaatler, mevcut olmadıkları için satım akdine konu olmaları mümkün değildir (*Mecelle*, mad. 197, 205). Bunlar ancak icâre akdinin konusu olurlar⁴³³. Yani bir insan evinin ya da aracının menfaatini (kullanımını) satamaz, ancak kiraya verebilir.

- k) Bir satım akdinde *memnu* (yasak) olan bir şeyle *mübah* (helal) olan bir şeyin birlikte satılması **bâtıldır**. Mesela, aynı akitte gayr-ı mütekavvim mal olan *meYTE* ile meşrû şekilde kesilmiş hayvanın (mütekavvim olan malın) birlikte satımı bâtıldır. Çünkü *meYTE* şer'an mal değildir. Satım akdi malın bir kısmında bâtil olunca, tamamında da bâtil olur. Bu görüş Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. İmameyn'e göre ise her birinin bedeli ayrı ayrı beyan edilerek satılırsa, meşrû olarak kesilmiş hayvanın satışı sahihtir. Ebû Hanîfe'ye göre böyle bile olsa bey' yine de bâtıldır⁴³⁴.
- l) İnsanlar nezdinde mal kabul edilmeyen ya da iktisadi değeri olmayan bir şeyin –ister mebi' olsun ister semen olsun- bey'i **bâtıldır**. Meselâ, şer'an mal sayılmayan meytenin*, kanın, hür insanın; faydalanılması mübah olup iktisadi değeri olmayan bir buğday tanesinin ya da bir tutam otun satım akdinin konusu olması gibi. Çünkü akdin mahalli olan mebi' yokluk ifade eder. Yokluk ifade eden bir şey üzerine akit kurulmaz. Kurulduğu takdirde akit mutlak olarak bâtil olur. Bunların karşılığında bir şey satın almak da bâtıldır⁴³⁵.

⁴³³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 235.

⁴³⁴ Kudûrî, *el-Muhtasar*, s.180; Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 4; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 27; Halebî, *Mültekâ el-Ebhur*, III, 60. Serahsî (v. 490/1097), pay karşılığı satış bedelindeki belirsizlik illetinden dolayı akdin mün'akid olmadığını söylemiştir.

* *MeYTE*, dışarıdan bir müdahale (darp veya boğma gibi sebepler) olmadan kendiliğinden ölen hayvan demektir. Tezkiye (dini usullere göre boğazlanma/zebh) dışında, boğulma, vurma/dövme gibi herhangi bir müdahale sebebiyle ölsede, lâşe hükmündedir (İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 235). *Leş*, *lâşe* ve *murdar* kavramlarının da meytenin mürâdifi olarak kullanıldığı söylenebilir.

⁴³⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 116, XIII, 25; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 140; Merğînâni, *el-Hidâye*, III, 91; Halebî, *Mültekâ el-Ebhur*, III, 60; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 235-236; “Beynnâs mal olmayan şeyi satmak yahut onunla bir mal satın almak bâtıldır” (*Mecelle*, mad. 210). **Reddü'l-Muhtâr'da**, kendi kendine değil de, şer'î boğazlama dışında öldürülen (boğarak öldürme gibi) hayvanların durumuyla ilgili olarak; “*her ne kadar bunlar zimmîler(gayr-ı müslimler) arasında mal olarak kabul edilse de, Müslümanlar hakkında hüküm aynıdır. Yani bu şekilde öldürülen hayvanlar Müslümanlar için meyte(kendi kendine ölmüş hayvan) hükmündedir. Dolayısıyla bunların mebi'e konu olması bakımından satışları bâtil* (*Mecelle*, mad. 211), *semene*

- m) Mecûsînin, mürtedin, müşrikin* ve besmeleyi kasten terk eden** bir Müslümanın kestiği hayvanın satışı –Müslümanlar arasında- **bâtıldır**. Çünkü meyte hükmündedir⁴³⁶. Usûlüne uygun kesilmeyen (şer’î boğazlama yapılmayan) hayvanın ehl-i zimme (İslam ülkesinde yaşayan gayr-ı müslimler) arasında satışı bâtil değildir. Zira şer’î boğazlama dışında kesilen veya öldürülen hayvanlar zımmîler için mal olarak kabul edilmektedir⁴³⁷.
- n) Mecnûnun ve (aklı ermeyen) sabînin kestiği hayvanın satımı gayr-ı mün’akiddir (**bâtıldır**). Çünkü kesilen bu hayvanlar meyte kabul edilir (meyte hükmündedir)⁴³⁸.
- o) Mekke’nin (ve Medine’nin) harem sınırları*** içerisinde (ihramlıyken ya da değilken) avlanan kara hayvanlarının satımı **bâtıldır**. Çünkü bu avlanmalar Şer’an yasaklanmıştır****. Artık bunlar mal değil, meyte hükmündedir⁴³⁹.

konu olmaları bakımından ise fâsiddir (Mecelle, mad. 212)” denilmiştir. İbn Âbidîn, Reddû’l-Muhtâr, VII, 235-236.

* Mâide sûresi 5. âyetin esasında bu hususa işaret ettiği söylenebilir. “Bugün size temiz ve güzel olan şeyler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği (taamı) size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir” (Mâide, 5/5). Bu ayetteki “taam”dan muradın ne olduğu hususunda üç görüş vardır. Birincisi, zebiha/kesilen hayvan demektir. İkincisi, ekmek, meyve gibi kesilmeye muhtaç olmayan şeylerdir. Üçüncüsü, kesilenler dâhil bütün yiyeceklere şamil olmasıdır.

Çoğunluk birinci görüşü tercih etmiştir. Çünkü âyetin zahiri bunu gerektirmektedir. Ekmek, zeytinyağı gibi yiyeceklerin hükmü, onları imal edene göre değişmez. Kesilen hayvanlar ise kesenin fiili ile yiyecek olmaktadır. Burada aynı zamanda Ehl-i kitap olmayanların kestiğinin yenilmeyeceği anlaşılmaktadır (Mustafa Boran, “Hânefi Mezhebinde Hayvan Kesimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. VIII, sy: 41, s. 1329).

** *وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ يَمَعَيْنِ. Çünkü bu şekilde davranış fasıklıktır*” (En’am, 6 / 121). Ehl-i Kitap’ın (Yahudi ve Hristiyanların) usûlüne uygun olarak (Allah’ın adını anarak) kestikleri hayvanların etleri Müslümanlara helâldir. Aksi takdirde Ehl-i Kitap’tan olan birisinin “Mesih’in”, ya da “Üzeyir’in” adını anarak kestikleri hayvanlar (kesin olarak bilinirse) Müslümanlara helâl olmaz. Zira Kur’an-Kerim “Allah’tan başkası adına kesileni de haram kılmıştır (Bakara, 2/173; Nahl, 16/115)” (Boran, *a.g.m.*, s. 1329).

⁴³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 4; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, V, 141; İbn Âbidîn, *Reddû’l-Muhtâr*, VII, 239.

⁴³⁷ İbn Âbidîn, *Reddû’l-Muhtâr*, VII, 235, 239. Mecûsinin ve besmeleyi kasten terk edenin kestiği hayvanın etini yemenin helal olmadığı ile ilgili geniş bilgi için bkz., Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, V, s. 45 vd.

⁴³⁸ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, V, 141.

*** Sözlükte “yasaklanmış, korunmuş, dokunulmaz” manasına gelen “**harem**” kelimesi “haram” ile eş anlamlıdır. Terim olarak Mekke ve Medine’nin, -sınırları Hz. Peygamber tarafından çizilen- çevresi için kullanılır. Bu bölgelere harem adının verilmesi, zararlılar dışındaki canlılarının öldürülmesi ve bitki örtüsüne zarar verilmesinin haram kılınmış olmasındandır (Salim Ögüt, “**HAREM**”, *DİA*, XVI, 127).

**** Mâide, 5/95-96; Buhârî, *Büyü’*, 53; *Fezâilü’l-Medine*, 1.

⁴³⁹ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, V, 141, 305. Ayrıca konu ile ilgili bilgi için bkz., Mehmet Şener, “**AV**”, *DİA*, IV, 104; Salim Ögüt, “**İHRAM**” *DİA*, XXI, 541.

- p) Yılan sülük, akrep, keler (kertenkele), kirpi gibi sürüngenlerin/haşerâtnın satımı –müntefeün bih olmadıkları (kendilerinden faydalanılmadıkları) için câiz değil, **bâtıldır**⁴⁴⁰. Bey'in câiz olması, kendisinden faydalanılmanın helal olunması esasına dayanır⁴⁴¹.
- q) Kendilerinden faydalanılması mümkün olmayan deniz canlılarının (kurbağa ve yengeç gibi) satışı câiz değildir (**bâtıldır**)⁴⁴².
- r) Arıların kovansız satılması Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre câiz değildir (**bâtıldır**). Bal arısı, ne kendisinden ne de vücudunun bir parçasından yararlanılan bir hayvandır. Zira bal arısı, kendisinden elde edilecek bal için satılmaktadır. Kendisinden ileride elde edilecek bal, bu hükmü değiştirmez. Çünkü akit esnasında ne kovan vardır ne de bal vardır⁴⁴³.
- s) İpek böceğinin ipeksiz satılması da câiz değildir (**bâtıldır**). Çünkü ipek böceği –bal arısı örneğinde olduğu gibi- (ipek olmaksızın) kendisinden faydalanılabilecek bir hayvan değildir⁴⁴⁴.
- t) Aslan ve kurt gibi (eğitilmesi mümkün olmayan) yırtıcı hayvanların satışı - müntefeün bih (mütekavvim mal) olmadıkları için- **bâtıldır**⁴⁴⁵.
- u) Aslan, eşek, katır gibi hayvanlar boğazlanıp derileri tabaklama işlemine tabi tutulduğunda, -Şer'an istifade edilebilir durumda oldukları için- bey'i câizdir. Şayet tabaklanmamış olurlarsa –meyte hükmünde oldukları için- bey' gayr-ı mün'akid (**bâtıl**) olur⁴⁴⁶.
- v) Filin satılması konusunda fakihler ihtilaf etmişlerdir. İmam Muhammed'e göre fil (hınzır gibi) ayn'ı necis bir varlıktır. Dolayısıyla satışı câiz değildir (**bâtıldır**). Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf göre fil, yırtıcı hayvanların hükümlerine

⁴⁴⁰ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 11; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 236, 259-260. **İbn Âbidîn**, “her ne kadar sürüngenlerin satışı bâtil olsa da, yılan ve sülük gibi hayvanların tedavide kullanılmaları (zaruret) halinde satışları câizdir” demiştir (**İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 236). Bu husus; “zaruret halinde câiz olan, diğer hallerde caiz olmaz” prensibiyle de izah edilebilir (Abdullah Demir, *Mecelle ve Küllî Kâideler*, s. 293).

⁴⁴¹ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 236.

⁴⁴² **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 260.

⁴⁴³ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 30. İmam Muhammed'e göre, arılar toplu halde bir yerde bulunuyorlarsa kovansız satılmaları câizdir.

⁴⁴⁴ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 30. İmam Muhammed'e göre, ipek böceğinin ipeksiz satılması câizdir.

⁴⁴⁵ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XI, 235; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 260. **Serahsî** (v. 490/1097), şahin ve pars gibi terbiye edilmesi (eğitilmesi) mümkün olan yırtıcı hayvanların satışının câiz olduğunu söylemiştir. **Mevsîlî** (v. 683/1284), *terbiye edilmiş(eğitilmiş) olsun veya olmasın, yırtıcı hayvanların satışının câiz olduğunu* belirtmiştir (**Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 11).

⁴⁴⁶ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi*, V, 142.

tabidir (yani ayn'ı necis değildir). Müntefeün bih olduğu (taşımacılıkta kendisinden faydalanmak, hatta kemiğinden faydalanmak caiz olduğu) için bey'i de câizdir⁴⁴⁷. Hanefiler'in çoğunluğu Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'un görüşüne itibar etmişlerdir. Zira Kâsânî (v. 587/1191), filin satışının icmâen câiz olduğunu söylemiştir. Çünkü kendisinden faydalanmak hakikaten mümkün olduğu gibi, şer'an da mübahtır⁴⁴⁸.

- w) Maymunun (الْقُرْدُ) satışı ile ilgili olarak Ebû Hanîfe'den iki görüş rivayet edilmiştir: Birincisi, maymunun da (hinzır/domuz gibi) faydalanılması şer'an yasaklanan (ayn-ı necis) hayvanlardan olduğundan dolayı satışının câiz olmadığı (**bâtıl** olduğu), ikincisi ise, maymunun kendisinden olmasa da derisinden faydalanılabileceği, dolayısıyla satım akdine konu olabileceği ve satışının câiz olduğu ifade edilmiştir. Kâsânî (v. 587/1191), ilk görüşün sahih (geçerli) olduğunu, zira maymun derisinden faydalanma şeklinde bir âdetin olmadığını ifade etmiştir⁴⁴⁹. Netice itibariyle, hayvanların satışının câiz olması, bunlardan istifade edilip edilemeyeceği ve istifadenin de şer'an câiz olup olmamasına bağlıdır. İstifade edilebilen ve bu istifadeye şer'an cevaz verilmiş hayvanların satımı –hinzır hariç- câizdir, aksi halde câiz değildir⁴⁵⁰.
- x) Bir binanın (evin) yükselme (üzerine çıkma) hakkının satılması **bâtıldır**. Mesela A şahsının, mülkü olan bir binanın üstüne çıkma (oda yapma) hakkını B şahsına satması bâtil bir satıştır. Böyle bir satışın bâtil olması iki sebepten dolayıdır. *Birincisi*; yükselme hakkı, mal değildir. Zira mal; gözle görülen, elle tutulması ve elde edilmesi mümkün olan şeydir. Yükselme hakkı ise hava ile ilgili bir durumdur. Hava ise mal değildir ki satışı söz konusu olsun⁴⁵¹. *İkincisi ise*; böyle bir satış mevcut olmayan bir şeyin satışına benzemektedir. Mevcut olmayan bir şeyin (ma'dûmun) satışı ise bâtildir⁴⁵².

⁴⁴⁷ **Molla Hüsrev**, Muhammed b. Ferâmus (v. 885/1480), *Dürerü'l-Hükkâm Fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm (Şürrun Bilâli Hâşiyesiyle Birlikte)*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, by., ty., c. II, s. 172.

⁴⁴⁸ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 143-144.

⁴⁴⁹ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 143.

⁴⁵⁰ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 260.

⁴⁵¹ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 236.

⁴⁵² *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 205.

- y) Kadının sütünün, -Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvud'dan nakledilen hadîse* göre- insanın saçının satılması batıldır. Süt ve saç insanın bir cüz'üdür. Gayr-ı müslim de olsa insan, bütün cüzleriyle şer'an muhterem/ mükerrerem (saygın ve şerefli) bir varlıktır (İsrâ, 17/70). Dolayısıyla insanın herhangi bir cüz'ünün satım akdine konu olması düşünülemez⁴⁵³.
- z) *Mutlak bey*'de** mebi'in (malın) kusursuz olması gerekir⁴⁵⁴. Şayet mebi', kendisinden faydalanılması mümkün olmayacak şekilde bozuk çıkarsa, bey' (alış-veriş) **bâtıl** olur. Müşteri ödediği bedelin tamamını satıcıdan geri isteyebilir. Çünkü bu bir mal değildir (yani mal olma vasfını kaybetmiştir). Mesela satın alınan yumurtanın, asla işe yaramayacak şekilde bozuk çıkması gibi⁴⁵⁵.
- aa) Gasbedilen bir malın (*mağsûbun*) satışı câiz değil, -gâsıbın reddetme veya inkâr etme ihtimaline binâen- mevkûftur (askıdadır). Gasbeden (*gâsıb*), malın sahibine ait olduğunu ikrar eder ve malı (alıcıya) teslim ederse akit câiz (geçerli) olur. Şayet gasbeden bunu inkâr eder, malı gasbedilenin de hiçbir delili bulunmazsa satış câiz olmaz (bâtıl olur). Çünkü burada malın teslim edilememesi durumu söz konusudur⁴⁵⁶. Mebi'in teslim edilebilir olması akdin in'ikad şartlarından *Teslimi mümkün ve makdûr olmayan bir şeyi satmak ise bâtıldır* (Mecelle, mad. 209).

---

* "Saç ulatan ve ulayan, başkasının saçını kendi saçına ekleyen ve bunu eklemeye vasıta olan kişilere Allah lanet etmiştir" (Ebû Dâvud, *Tereccül*, 5 (4168-4169-4170)).

⁴⁵³ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi*, V, 142,145; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 245. Kadın sütü hem icmâen (Sahabe icmâsı) hem de aklen mal değildir. Aklen mal olmamasına gelince; kadın sütü insanlar tarafında mal olarak addedilmemekte (kabul edilmemekte)dir. Şayet kadın sütü mal kabul edilseydi çarşıda pazarda satılan bir şey olması gerekirdi. Ebû Yusuf'a göre ise, cariye'nin sütünün satışı câizdir. Her ne kadar insanın cüz'ü de olsa mal hükmündedir. (**Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi*, V, 145) **İbn Âbidîn**, "bir şeyin ihtiyaç halinde kullanılmasına cevaz verilmesi onun satılabileceğine cevaz vermek anlamına gelmez. Nitekim kadının sütünün tedavide kullanılmasına cevaz verilmesi, satışına da cevaz verildiği anlamına gelmez" (**İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 259).

** **Mutlak bey**' (*bey'-i mutlak*); bir malın, para veya onun yerini tutan değişme vasıtaları karşılığında satılmasıdır. İnsanlar arasında en yaygın satım akdidir (Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul 1967, c. VI, s. 8; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku III*, s. 281).

⁴⁵⁴ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 21.

⁴⁵⁵ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 24; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 355.

⁴⁵⁶ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 11; **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi*, V, 147-148. **Kâsânî**, akit esnasında teslimi mümkün olmayan şeyin, akit meydana geldikten sonra da tesliminin şüpheli olduğunu belirttiikten sonra; "gerçekleşmesi ihtimalli olan şey gerçekleşmemiş demektir. Yakînen sabit olmayan bir şey şüpheyle de sabit olmaz" demiştir (**Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi*, V, 147).

bb) Müşteri kabzetmeden (teslim almadan) önce mebi' helak olursa akit münfesihi (*bâtil*) olur. Her ne kadar satış iki şey üzerine (mebi' ve semen) kurulmuş olsa da, satım akdine asıl konu olan şey mebi'dir, semen (satış bedeli) değildir⁴⁵⁷. Bu durumun Modern Hukukta “sonraki imkânsızlık” a benzediği söylenebilir. Mesela, satım akdine/sözleşmesine konu olan bir evin yangın sonucu yok olması gibi⁴⁵⁸.

cc) Rehin verilen malın (*merhûn*) satışı câiz değil, mevkûftur (askıdadır). Çünkü burada “hakkı dokunan” üçüncü şahsın, yani rehin alanın (*mürtehin*) malı hapis (alıkoyma) hakkı vardır. Rehin alan (*mürtehin*) satışa onay verir ve malı (alıcıya) teslim ederse, satış câiz (geçerli) olur⁴⁵⁹. Şayet rehin alan (*mürtehin*), (satışa) onay vermez ve (malı) teslim etmezse, akdin devam etmesi maddeten ve hukuken mümkün olmadığı için akit *bâtil* olur. Çünkü burada rehin alanın (*mürtehin*) akdi iptal etme hakkı olduğu gibi*, ayrıca rehin verenin (*râhin*) sattığı malı teslim etmeye güç yetiremediği bir durum da söz konusudur⁴⁶⁰.

⁴⁵⁷ **Cessâs**, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Dârü'l-Mushafi, Beyrut t.y., II, 191; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 10, 237; **Kadri Paşa**, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 54, mad. 336. Bu hususla ilgili olarak şunu belirtmek gerekirse: Bir satım akdinde akde konu olan şey (mebi') belirli (muayyen) bir mal olursa (mesela satıcının kendi evi, arabası gibi), mebi'in telef olması durumunda akit -muayyen bir mal üzerine kurulduğu için- geçersiz (bâtil) olur. Şayet akit muayyen olmayan (mesela yüz kilo buğday ya da arpa gibi) bir mal üzerine yapılmışsa ve mebi' telef olması durumunda akit -gayr-ı muayyen bir mal üzerine kurulduğu için- geçersiz (bâtil) olmaz. Bu durumda satıcı bu malı(yüz kilo buğdayı ya da arpayı) müşteriye teslim etmeyi zimmetinde üstlenmiş olur. Mesela satıcının elindeki yüz kilo buğday telef olmuşsa, bunu yerine başka yüz kiloluk buğdayı verebilir (Soner Duman, Osman Gürman, *Muhtasarü'l-Kudürî* (Tercüme), Beka Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 635, dipnot: 214). Satım akdi/satış sözleşmesi, iki tarafa karşılıklı borç yükleyen bir akittir/sözleşmedir (*Mecelle*, mad. 262; TBK, mad. 207).

⁴⁵⁸ Özçelik, a.g.m., s. 572.

⁴⁵⁹ “Bey'-i mevkûf, inde'l-icâze hüküm ifade eder. (*Mecelle*, mad. 377)

* Rehin alan (mürtehin), rehin verenin (râhin) rehin verilen malı (merhûn) satması durumunda akdin butlânını ileri sürebilir. Çünkü rehin alanın (mürtehinin) butlânı ileri sürmekte maslahatı vardır (H. Yunus Apaydın, *İslam Hukukunda Hukuki İşlemlerin Hükümsüzlüğü*, Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 1989, s. 109).

⁴⁶⁰ **Serahsî**, *el-Mebsût*, XIII, 11; **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 155. “Bu tür hukuki işlemler(yani mevkûf akitle) aslen ve vâsfe sahih olarak kurulmuş olsalar da, sonuçlarının hiç birisi meydana gelmemektedir (yani mülkiyet ifade etmezler). Ta ki ilgili veya yetkili şahsın icâzet vermesi halinde, yapıldıkları andan itibaren hüküm ifade ederler. İcâzet verilmedikleri halde de, yine yapıldıkları andan itibaren bâtil olurlar” (**Merğînâni**, *el-Hidâye*, III, 90; Apaydın, “İslam Hukukunda Mevkûf Akitle”, *EÜİFD*, Kayseri 1989, sy: 6, s. 180; Ali el-Hafif, *İslam Hukukuna Göre Hukuki İşlemler ve Hükümleri*, s. 375).

dd) Vakfın* bey'i (satımı) –temlik ve temellük kabul etmediği için- **bâtıldır**⁴⁶¹.

ee) Yetime ait bir malın gabn-ı fâhiş ile bey'i (satımı) -aldatma fiili olmasa dahi- **bâtıldır**⁴⁶². Çünkü Yüce Allah (c.c.) Kur'an'da “Rüştüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın” (En'am, 5/152) buyurmuştur. Bu durumda, yetimin malına güzel yaklaşımdan ve yetimin lehine hareket etmekten başka yol bulunmamaktadır.

ff) *Beytü'l-mâl*'e ait bir malın gabn-i fâhiş ile yapılan bey'i de, (aldatma fiili olmasa dahi) -yetime ait bir mal hükmünde olduğu için- gayr-ı sahihtir (yani **bâtıldır**)⁴⁶³.

gg) Bâyin (satıcının) müşteriye, semeni (satış bedelini) nefyederek “*bu malı sana karşılıksız (bedelsiz) sattım*” demesi ile akit **bâtül** olur. *Mutlak bey*' mu'âvazayı (bedeli, yani mal veren kişinin karşılığında para veya bir mal almasını) gerektirir⁴⁶⁴. Bir diğer ifadeyle satım akdi, mübâdele (mal değişimi) esasına dayanan bir akittir (*Mecelle*, mad. 105), hibe değildir.

hh) *Bey-i mutlak* ile yapılan alış veriş, – veresiyeden söz edilmemişse ya da âdet yoksa** - peşin olmakla mün'akid (geçerli) olur. Mesela bir kimse, -peşin ya da veresiye zikredilmeksizin- çarşıdan bir şey satın alsa, parasını peşin vermesi icap eder⁴⁶⁵. (Her ne kadar açıkça zikredilmese de) bunun hilâfına yapılan bey' (alış veriş) gayr-ı mün'akiddir (**bâtıldır**)***.

---

* Sözlükte "durmak; durdurmak, alıkoymak" anlamındaki **vakıf (vakf)** kelimesi terim olarak, “*bir malın maliki tarafından dini, içtimâî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisi*” şeklinde özetlenebilecek hukukî bir işlemle kurulan ve İslam medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesesini ifade eder” (H.Mehmet Günay, “**VAKIF**” *DİA*, XLII(42), 475).

⁴⁶¹ **Molla Hüsrev**, *Dürerü'l-Hükkâm Fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm*, II, s. 169; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 244. “*Vakfedilen mal kamu malı statüsündedir ve satılamaz, hibe edilemez, hiçbir şekilde temellük edilemez*” (Günay, “**VAKIF**” *DİA*, XLII(42), 478).

⁴⁶² **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 247; *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 356.

⁴⁶³ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 356.

⁴⁶⁴ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi*, V, 183; **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 247, 256; Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul 1967, c. VI, s. 39. **Molla Hüsrev** (v. 885/1480), “*semeni nefyetmekle yapılan bey' sahih olmaz (bâtül olur). Zira semen nefyedilince rükün de nefyedilmiş olur. Bu durumda bey' (satış) de olmaz*” demiştir (*Dürerü'l-Hükkâm Fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm*, II, s. 169). Hülâsa bey', -biri mebi' diğeri semen olan- iki bedel üzerine kurulan bir akittir.

** Çünkü “**âdet muhakkemdir.**” Yani bir hukuk kaynağıdır (*Mecelle*, mad. 36).

⁴⁶⁵ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 251.

*** “*Bey'-i gayr-i müna'kid bey'-i bâtil ifade eder*” (*Mecelle*, mad. 107).

- ii) *Mükâtebin**, *müdebberin*** ve *ümmü'l-veledin**** satışları –hür insan statüsü kazandıkları için- **bâtıldır**. Çünkü hür insan mal değildir. Dolayısıyla akitte *mahal* yoktur⁴⁶⁶.
- jj) Yaratılış itibariyle hayvana veya herhangi bir şeye bitişik olan şeylerin satımı da **bâtıldır**. Mesela, hayvan henüz diri iken derisinin satılması, koyunun kırılmadan yünlerinin satılması, hurma ve kabağın içindeki çekirdeğin satılması böyledir. Hayvanın herhangi bir uzvu (koyunun kırılmadan önce yünleri de hayvanın uzvundan sayılmaktadır) tek başına akde konu olduğundan; kırılmadan önce koyunun yünleri de bizâtihi mütekavvim mal olmadığından akit bâtıl sayılmıştır. Hurma ve kabak çekirdekleri de örfen mevcut kabul edilmediklerinden (ma'dûm) dolayı bâtıl sayılmıştır⁴⁶⁷.
- kk) Kara (*gânis*) ve deniz (*ğâis*) avcılarının henüz avlanmadan önce yaptıkları satış *-mebi'in aslına ilişkin garar* (belirsizlik) taşınmasından dolayı- **bâtıldır**. Şöyle ki, avcı ava çıkmadan önce müşteriye; “avladığım hayvanlar senindir, onları sana şu kadara sattım” sözü, bâtıl bir satış sözüdür. Burada mebî'in aslına ilişkin bir *garar* (belirsizlik) vardır. Çünkü hayvanları avlayıp avlayamayacağı veya yakalayıp yakalayamayacağı belirsizdir. Ve bunlar henüz onun mülkünde de değildir⁴⁶⁸.

---

* **Mükâteb**, bir fıkıh terimi olarak köle veya cariyesinin, bir bedel karşılığında hürriyetini elde edebilmesi için efendisiyle yaptığı anlaşmayı ifade eder. Bu, daha çok yazılı bir metin halinde düzenlenmesi âdet haline geldiğinden bu sözleşmeye *mükâtebe* adı verilmiştir (Fahrettin Atar, “**MÜKÂTEBE**” *DİA*, XXXI, 531).

** **Müdebber** (Tedbir), fıkıhta bir kimsenin kendi ölümüne bağlı olarak kölesini cariyesini azat etmesini ifade eder. *Tedbir*, aynı zamanda köleliği sona erdiren yollardan biridir (Fahrettin Atar, “**TEDBİR**”, *DİA*, XL(40), 258).

*** **Ümmü'l-veled** (İstîlâd), fıkıh terimi olarak kişinin cariyesini hamile bırakmasıyla başlayan ve cariyesinin hürriyete kavuşmasıyla sonuçlanan hukuki süreci ifade eder. Efendisi tarafından hamile bırakılan cariyeye “ümmüveled” denir. Cariye efendisinden çocuk dünyaya getirmekle ümmüveled statüsü kazanır. Ümmüveled olan cariyesinin hürriyet hakkının korunması için onun başkasına satılması, mülkiyeti nakledici herhangi bir tasarrufa konu edilmesi câiz görülmemiş, efendinin ölümüyle doğrudan hürriyetine kavuşacağı bildirilmiştir (Hamza Aktan, “**İSTÎLÂD**”, *DİA*, XXIII, 361). İbn Ömer (r.a.), Hz. Ömer (r.a.)’ın “*Efendisinden çocuk doğuran cariye efendisi artık satamaz, hibe edemez, miras bırakamaz. Hayatta kaldığı sürece ondan istifade eder. Ölecek olursa cariye hür olur.*” dediğini rivâyet etmiştir (**Muvattâ**, *Itk*, 6). Benzer hadisler için bkz., Buhârî, *Ikt*, 10; Ebû Dâvud, *Ferâiz*, 14; Muvattâ, *Itk*, 10).

⁴⁶⁶ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi*, V, 141, 305; **Mevsîfî**, *el-İhtiyâr*, II, 27. Ancak mükâtebin kendisi satılmasına izin verirse câiz olur. Çünkü köleliğe tekrar dönmüş olur (**Mevsîfî**, *el-İhtiyâr*, II, 27).

⁴⁶⁷ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 252. Ebû Yusuf ve İmam Mâlik, kırılmadan önce koyunun yünlerinin satımına cevaz vermişlerdir.

⁴⁶⁸ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 254-255.

ll) Meyveleri tam olgunlaşmadan satmak (yenmede veya yem olarak faydalanılması durumunda) câizdir. Çünkü onlar mütekavvim mal hükmündedirler. Şayet fayda sağlamıyorsa (*müntefeun bih değılse*), satmak câiz değildir (*bâtıldır*). Çünkü mütekavvim mal değildir⁴⁶⁹. Mütekavvim olmayan bir şeyin satımı ise bâtıldır⁴⁷⁰.

mm) Kiraya verilmiş malın (müste'cer) bey'i (satımı) câiz olmayıp mevkuftur (askıdadır). Hakkı dokunan üçüncü şahsın (kiralayanın/müste'cirin) akdi iptal etme hakkı vardır*. Kiralayan (müste'cir) icâzet verirse akit nefâz kazanır, hüküm ifade eder. Kiralayan (müste'cir) akde onay vermezse akit *bâtıl* olur⁴⁷¹.

nn) Hanefiler, borcun (*deyn*'in**) borç (*deyn*) karşılığında satılması konusunda; borcun (*deyn*'in) borçluya (*medyûn*'a) satılmasını câiz görmüşler, fakat borçludan başkasına satılmasını - teslim gücü yetirememesi durumundan dolayı- câiz görmemişler, *bâtıl* kabul etmişlerdir. Onlara (Hanefiler'e) göre deyn'in borçluya satılması/devredilmesi durumunda teslim ihtiyacı yoktur. Çünkü borçlunun zimmet borcu kendisine teslim edilmiş sayılır. Alacağın (borcun) borçludan başkasına (üçüncü şahsa) satılması durumunda ise teslim

⁴⁶⁹ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 7-8.

⁴⁷⁰ *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, mad. 363.

* Kiralayan (müste'cirin), kiraya verilmiş malın (müste'cer) kiraya veren (âcir) tarafından satılması durumunda akdin butlânını ileri sürebilir. Çünkü kiralayanın (müste'cirin) butlânı ileri sürmekte maslahatı vardır (Apaydın, *İslam Hukukunda Hukuki İşlemlerin Hükümsüzlüğü*, s. 109).

⁴⁷¹ **Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 155; (Apaydın, "İslam Hukukunda Mevkûf Akitler", *EÜİFD*, Kayseri 1989, sy: 6, s. 180) . **Kâsânî**, rehin verilen ve kiraya verilen şeylerin satışının gayr-ı mün'akid olduğunu belirttiikten sonra, bu hususta ihtilafın olduğunu da söyler. Bazılarına göre bu tür satışlar fâsiddir, bazılarına göre ise mevkuftur. O ise ikincisini(bu akitlerin mevkuft olacağı yönündeki kanaati) sahih kabul eder. Ayrıca **Kâsânî**, **Kudûrî** (v. 428/1037)'nin kiraya verilmiş malın satımıyla ilgili olarak; "kiraya verilmiş malın (müste'cerin) satımında kiralayanın (müste'cirin) akdi fesih (geçersiz kılma) hakkı yoktur. Çünkü icâre akdiyle müste'cirin hakkı, malın ayn'ına değil menfaatine yöneliktir. Satım akdine konu olan şey ise menfaat değil ayn'dır. Rehın ise bunun hilâfınadır. Rehın alanın (mürtehinin) rehın verilen malın (merhûnun) satımında akdi feshetme (geçersiz kılma) hakkı vardır. Çünkü mürtehin, satım akdine konu olan şeyin ayn'ında (kendisinde) hak sahibidir" dediğini belirtir (**Kâsânî**, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 155-156).

** **Deyn** sözlükte mastar olarak "ödünç almak, ödünç vermek, emir ve itaat altına almak, ceza veya mükâfatla mükabelede bulunmak" gibi anlamlara gelmektedir. İsim olarak ise "ödünç, satılan malın bedeli (semen) ve hazırda bulunmayan şey" anlamlarına gelmektedir. **Mecelle** deyn'i, "*zimmette sabit olan şey (borç)*" şeklinde, en geniş anlamıyla tarif etmiştir (mad. 158). Bu tarife göre zimmette sabit deyn'in mali-hukuki bir borç olması mümkün olduğu gibi başka bir borç olması da mümkündür. Bu anlamda kişinin ifa etmediği namaz, oruç, hac gibi dini borçlar da deyn kapsamı içindedir. Hanefiler'deki hâkim anlayışa göre deyn, *zimmette sabit olan ve alacaklıya ait olan malı ifade eder*. Bu tanıma göre semen, ücret, haraç, cizye, zekât, nafaka ve diyet gibi her türlü mali borçlar deyn kapsamına alınmış; kılınmayan namaz, tutulmayan oruç gibi dini borçlar ise kapsam dışında bırakılmıştır (M. Akif Aydın, "**DEYN**", *DİA*, IX, 266-267).

güç yetmeyebilir. Bir diğer ifadeyle, kişinin henüz kendi mülkünde olmayan bir şeyi başkasına temellük etmesi düşünülemez. İmam Züfer (v. 158/775) ise, borcun (*deyn*'in) borçludan başkasına satımını sahih (geçerli) kabul etmiş, “*deyn'in borçluya satışı nasıl câiz ise, borçludan başkasına da satışı câizdir*” demiştir⁴⁷².

oo) *Telcie satışı* (bey'-i telcie*), Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre **bâtıldır**. İmameyn'in gerekçesi, “ taraflar, aralarında gerçekte var olmayan satışı, akdin konusu üzerine sığınmaya sürükleyici bir müdahalede bulunulacağı korkusundan gerçekleşmiş gibi gösterme hususunda gizlice muvâzaa yapmışlardır. Bir diğer ifadeyle bu satışın butlânına hükmedilmesi zaruretin varlığına dayanmaktadır. Bu durumda zaruret hali savuşturulamaz (görmezden gelinemez).” Ebû Hanîfe'ye göre “telcie satışı” câizdir. Ebû Hanîfe'nin gerekçesi ise, “akli melekeleri yerinde bir Müslümanın helal nitelikli fiili mutlaka geçerliliğe hamledilir; dolayısıyla tarafların irade beyanlarının sahih kılınma imkânı varken yok farz edilmesi caiz değildir.”⁴⁷³ Bazı Hanefiler telcie satışını (mülkiyeti kabz ile dahi aktarmaması bakımından) bâtil sayarken, mezhepteki yaygın kanaate göre ehliyet sahibi kişilerin kendi akid kurucu sözleriyle oluşturulması bakımından bâtil değil fâsiddir. Tarafları irade beyanlarını gerçekten satım kastıyla yapmadıkları ve şeklen hezl (şaka) kapsamına girdiği için sahih de değildir⁴⁷⁴. Türk Hukukunda muvâzaalı işlemler için *kesin hükümsüzlük* (butlân) tabiri kullanılmamakla birlikte, ağırlıklı görüş bu tür işlemlere uygulanacak yaptırımın *kesin hükümsüzlük* (butlân) olduğudur⁴⁷⁵.

⁴⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 22; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, V, 148.

* *Bey'-i telcie*, muvâzaalı satış demektir. Daha sarih bir ifadeyle, dış müdahale korkusuyla göstermelik ve danışıklı yapılan satım akdidir (Cengiz Kallek, “**TELÇİE**”, *DİA*, XL(40), 397). Burada fakihlerin ihtilaf ettikleri telcie satışı, satılık nesnenin kendisinde olan, yani mebi'in elden çıkarılmasına yönelik satıştır. Bedel (semen) üzerinde yapılan telcienin (akdin) geçerliliği hususunda fakihlerin bir ihtilafı yoktur. Lakin ödenecek mitktar üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Mesela taraflar malı satma hususunda gizlice muvâzaa yapıp bin lira üzerinde anlaşsalar, zâhirde (görünüşte) ise akdi iki bin lira üzerine yapsalar, Ebû Hanîfe'ye göre akidde belirtilen (zâhirde söylenen) bedel muteber olup iki bin liranın ödenmesi gerekir. İmameyn'e göre ise tarafların gizlice anlaşmış oldukları bedeli ödemesi gerekir (**Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 25).

⁴⁷³ **Mevsîlî**, *el-İhtiyâr*, II, 25; Cengiz Kallek, “**TELÇİE**”, *DİA*, XL(40), 397.

⁴⁷⁴ Kallek, “**TELÇİE**”, *DİA*, XL(40), 397-398.

⁴⁷⁵ Kırkbeşoğlu, *Türk Özel Hukukunda Kısmî Hükümsüzlük*, s. 22-23; Akıntürk ve Karaman, *Borçlar Hukuku*, s. 54-56;

Bâtıl satım akdiyle ilgili son olarak şu hususları da belirtmek gerekir. Bir kâide olarak *bâtıl akitler, esasında mün'akit olmadıkları (kurulmadıkları) için hâkimin veya bir başkasının feshetmesine gerek yoktur*⁴⁷⁶. Bu sebeple bâtıl akitlerin sahih (geçerli) bir akde dönüşmeleri mümkün değildir (yani sonradan sıhhat kazanmazlar)⁴⁷⁷. Aynı şekilde, bâtıl işlemler zaman aşımına uğramazlar. Yani kabzdan önce zaman aşımı ile bâtıl akitler sıhhat (geçerlilik) kazanmadıkları gibi⁴⁷⁸, kabzdan sonra meydana gelen zaman aşımıyla da kişilerin hakkı zâyi olmaz (düşmez)⁴⁷⁹.

Taraflar bâtıl akdin gayesine ulaşmak istiyorlarsa, bunun tek çözüm yolu vardır; o da, söz konusu akdi bütün şartlarına uygun olarak yeniden yapmaktır⁴⁸⁰.

---

http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/msengul/poster/msengul04.12.2015_21.54.56poster.pdf
(Erişim:01.02.2017).

⁴⁷⁶ Abdullah Demir, *Mecelle ve Külli Kâideler*, İzmir 2011, s. 274.

⁴⁷⁷ **İbn Âbidîn**, *Reddü'l-Muhtâr*, VII, 252. Memedeki sütün veya kırılmadan koyunun yünlerinin satımının –henüz mütekavvim mal hükmünde olmadıkları için- câiz olmadığı (bâtıl olduğu) belirtilmişti. Akit yapıldıktan sonra, sütün sonradan sağılıp teslim edilmesiyle, ya da yünlerin sonradan kırılıp teslim edilmesiyle akit sıhhat (geçerlilik) kazanmaz. Bu durumda tekrar (yeni) bir akit yapılması icap eder.

⁴⁷⁸ Apaydın, *İslam Hukukunda Hukuki İşlemlerin Hükümsüzlüğü*, s. 110; Bardakoğlu, “**BUTLÂN**”, *DİA*, VI, 478. **Zaman aşımı** (*mürûr-i zaman*), bir hakkın kazanılmasını sağlayan veya dava edilmesini önleyen belli bir sürenin geçmesini ifade eden fıkıh/hukuk terimidir. Klasik fıkıh literatüründe ise zaman aşımı, “*bir şeyin üzerinden uzun zaman geçmesi ve eskide kalması*” anlamlarına gelmektedir (Osman Kaşıkçı, “**ZAMAN AŞIMI**”, *DİA*, XLIV(44), 114).

⁴⁷⁹ Apaydın, *İslam Hukukunda Hukuki İşlemlerin Hükümsüzlüğü*, s. 111. Bâtıl akitte edimler ifa edilmişse (teslim ve tesellüm gerçekleşmişse), İslam Hukukçularının çoğunluğu bâtıl akdin zaman aşımına tabi olmadığını belirtmişlerdir. Yani taraflar verdiklerini geri isteme hakkına sahiptirler. Çünkü –az öncede ifade edildiği gibi- fıkhtaki yerleşik kurala göre zaman aşımı şahsî veya aynı bir hakkın özüne dokunamaz, sadece belli durumlarda bir hakkın ileri sürülmesine, alacak için dava açılmasına engel olur, dava hakkını düşürür. Meselâ zaman aşımı bir alacağın talep hakkını kazâen düşürmüş olsa bile, diyâneten düşürmez. Mecelle'nin “*Tekâdüm-i zamân ile hak sâkût olmaz*” (*Mecelle*, mad. 1674) maddesinden kastedilen de budur (Kaşıkçı, “**ZAMAN AŞIMI**”, *DİA*, XLIV(44), 115).

⁴⁸⁰ Apaydın, *İslam Hukukunda Hukuki İşlemlerin Hükümsüzlüğü*, s. 106.

SONUÇ

Eşref-i mahlûk olan insanın hayatını idâmesi için birtakım geçim vasıtaları helal kılınmıştır. Helal kılınan geçim vasıtalarından biri de, -insanlar arasında en yaygın muamele olan- satım akdidir. Yaygın kanaate göre “*malın mal ile mübadelesi*” anlamına gelen satım akdi (bey’), İslam Hukukunda muâmelâtın en hacimli kısmını oluşturmaktadır. Tez konumuz olan “*Hanefî Fıkıhında (Satım Akdi Bakımından) Fesad ve Butlân*”, fûrû-i fıkıhta “*kitâbü'l- bey' (büyü)*”; usûl-i fıkıhta -mükellefin fiilinin vasfı olan, dünyevî maksadın öncelikli olduğu- “*tekliî hükümler*” bahsi altında; Çağdaş İslam Hukuku kaynaklarında ise “*akitler*” başlığı altında incelenmiştir. İslam Hukukunda bey’ akdi olarak bilinen satım akdinin Türk Hukuk sisteminde karşılığı *satış sözleşmesidir* ve “*borçlar hukuku*” başlığı altında incelenmiştir.

Satım akdinin kendisinden beklenen faydaları verebilmesi için akdin birtakım şartları taşınması gerekmektedir. (Tezimizin I. bölümünde geniş bir şekilde açıkladığımız üzere) bu şartlar; akdin *in'ikad, sıhhat, nefâz* ve *lüzûm* şartlarıdır. İn'ikad şartları, akdin *kuruluş* aşamasını; sıhhat şartları, akdin *geçerlilik kazanma* (bir diğer ifadeyle muteber sonuçlar doğurma) aşamasını; nefâz şartları, akdin *işlerlik/yürürlük kazanma* (hükmen ve fiilen uygulanabilir olma) aşamasını; lüzum şartları ise, -tarafalara fesih imkânı vermeyen- akdin *bağlayıcılık* aşamasını oluşturmaktadır.

Hukuk nizâmında akdin taşınması gereken şartlardan birinin (ya da birkaçının) yokluğu, temlik ve temellük esasına dayanan (bir diğer ifadeyle mülkiyetin intikalini amaçlayan) satım akdinin geçerliliğine ve hukuki sonuçlar doğurmasına engel teşkil etmektedir. (Çağdaş İslam Hukukçularından M. Ebû Zehrâ'nın da belirttiği gibi) İslam Hukukçuları sahih olmayan akdin hakikatinde birleştikleri halde, kısımlarında ihtilaf etmişlerdir.

Çoğunluğu oluşturan fakihler (Cumhûr), -eksiklik akdin esasına ilişkin olsun ya da olmasın- gayr-ı sahih (geçersiz) akitleri yekpâre bir durum olarak kabul etmişler ve tek bir müeyyide (*fesad veya butlân*) getirmişlerdir. Ve onlar (Cumhûr)

böyle bir akde, (mülkiyetin intikali, bir borcun doğması gibi) herhangi bir hukuki sonucun bağlanamayacağını belirtmişlerdir.

Hanefiler'e göre eksikliğin, akdin esasına ilişkin olup olmaması arasında fark vardır. Şayet eksiklik akdin aslî unsurlarına, diğer ifadeyle *rükün* ve *in'ikad* (kuruluş) şartlarına ilişkin ise akit ***butlân*** ifade eder. *Bâtıl akit* hiçbir hukuki netice meydana getirmeyeceği gibi, mülkiyetin intikalini de gerektirmez. Teslim ve tesellüm gerçekleşmişse mebi' ve semenin karşılıklı iadesi icab eder. İslam Hukukundaki *butlân* kavramının Modern Hukuktaki karşılığının ***kesin hükümsüzlük*** (*mutlak butlân*) olduğu söylenebilir. Modern Hukukta, hukukun öngördüğü sınırlara uymayan ve hukuk kurallarına aykırı bir şekilde teşekkül eden *kesin hükümsüz* bir sözleşme - bâtil akitte olduğu gibi- hiçbir surette hukuki sonuç doğurmaz.

Her iki hukuk düzeninde de, bâtil akitler/sözleşmeler, zamanın geçmesi ya da tarafların akde/sözleşmeye icâzet vermesiyle nefâz (işlerlik) kazanmazlar. Taraflar bâtil akdin/sözleşmenin gayesine ulaşmak istiyorlarsa, söz konusu akdi/sözleşmeyi şartlarına uygun olarak yeniden yapmaları gerekir. Bu minvalde, İslam Hukukundaki ***butlân*** ile Modern Hukuktaki ***kesin hükümsüzlük*** (*mutlak butlân*) anlayışı arasında büyük bir yakınlığın, hatta ayniyetin olduğu söylenebilir.

Hanefiler'e göre, eksiklik akdin esasına ilişkin değil; vafına (ferî unsurlarına/sihhat şartlarına) ilişkin ise ***akit fâsiddir***. Fâsid akitlerde mebi'(mal) henüz kabzedilmemişse, akit mülkiyet sonucunu doğurmaz. Taraflar, -böyle bir akit mülkiyet ifade etmediği için- mebi' ve semeni teslim zorlanamaz. Fesad sebebi ortadan kaldırılmak suretiyle akit geçerli hale dönüşebilir. Fâsid olan akitlerde şayet mal teslim edilmişse, akit mülkiyet ifade eder.

Hanefî fikhında (geçersizlik ifade eden) *fâsid satışların*, Türk Borçlar Hukukunda hukuki işlemlerin hükümsüzlük hallerinden "*kısmî hükümsüzlük*" ve "*iptal edilebilirlik*"e benzediği söylenebilir.

Hanefî fikhındaki *fâsid akit* teorisi daha ziyade sosyal ve ekonomik nizâmın tesisine (kamu yararına) yönelik bir müeyyidedir. Zira akdin tarafları akdi feshetmemeleri halinde hâkim - kamu nizamını (toplumu) koruma adına - re'sen bu (fâsid) akdi iptal eder. Buna karşılık Modern Hukuktaki *kısmî hükümsüzlük* ve *iptal*

edilebilirlik ise, hakkı ihlal edileni ve zayıfı (zarara uğramış) koruma amacına matuf müeyyidelerdir. Özellikle *iptal edilebilirlik* hallerinde sadece zarar görene akdi iptal hakkı verilmekte, bu hak kullanılmadıkça hâkim iptal hakkının varlığını re'sen dikkate almamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Akıntürk, Turgut / **Ateş Karaman**, Derya, *Borçlar Hukuku* (Genel Hükümler, Özel Borç İlişkileri) İstanbul 2015.

Aktan, Hamza, “EMANET”, *DİA*, XI, s. 83-84.

_____, “İSTÎLÂD”, *DİA*, XXIII, s. 361-362.

Apaydın, H.Yunus, *İslam Hukukunda Hukuki İşlemlerin Hükümsüzlüğü*, Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 1989.

_____, “İslam Hukukunda Mevkûf Akitler”, *EÜİFD*, Kayseri 1989, sy: 6, s. 177-200

_____, “BÂTIL”, *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, c.I, s. 274-276.

_____, “FESAD”, *DİA*, XII, s. 417-421.

_____, “GALAT”, *DİA*, XIII, s. 297-300

_____, “İRÂDE BEYANI”, *DİA*, XXII, s. 387-391.

_____, “LÜZÛM”, *DİA*, XXVII, s. 260-262.

_____, “MUHAYYERLİK”, *DİA*, XXXI, s. 25-30.

_____, “SIHHAT”, *DİA*, XXXVII, s. 110-111.

_____, “VELÂYET”, *DİA*, XLIII(43), s. 15-19.

Arı, Abdüsselam, “RİZÂ”, *DİA*, XXXV, s. 57-59.

Aslan, Çiğdem Mine, *Gabinin Unsurları ve Hukuki Sonuçları*, Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara 2003.

Atar, Fahrettin, “MÜKÂTEBE” *DİA*, XXXI, s. 531-533.

_____, “TEDBİR”, *DİA*, XL(40), s. 258-259.

Aybakan, Bilal, “MUÂMELÂT” *DİA*, XXX, s. 318-319.

_____, “TRAMPA”, *DİA*, XLI(41), s. 305-306.

_____, “ÎFA”, *DİA*, XXI, s. 498 -504.

Aydın, Ahmet, “İslam Hukukunda Zaman, Mekân ve Hareket Unsuru Bağlamında Birleştirme Metodu”, *Journal of Intercultural And Religious Studies*, 2014, sy: 7, s. 81-117.

Aydın, M.Akif, “DEYN”, *DİA*, IX, s. 266-268.

Aydoğdu, Murat “6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un Getirdiği Yeniliklere Genel Bakış, Sözleşmeye Aykırılık, Ayıplı İfa Kavramlarına Getirdiği Farklı Yaklaşım Ve Bu Konudaki Önerilerimiz”, *DEÜHFD*, İzmir 2013, c.XV, sy: 2, s. 1-62.

Bardakoğlu, Ali, *İlmihal II (İslam ve Toplum)*, İSAM, İstanbul 1999.

_____, “BEY’ ”, *DİA*, VI, s.13-19.

_____, “BULÛĞ”, *DİA*, VI, s. 413-414.

_____, “BUTLÂN”, *DİA*, VI, s. 476-478.

_____, “CÂİZ”, *DİA*, VII, s. 27-28.

_____, “EHLİYET”, *DİA*, X, s. 533-539.

_____, “FESİH”, *DİA*, XII, s. 427-436.

_____, “GABN”, *DİA*, XIII, s. 268-273.

_____, “İKRAH”, *DİA*, XXII, s. 30-37.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kâmusu*, c.I, VI, İstanbul 1967.

Boran, Mustafa, “Hânefi Mezhebinde Hayvan Kesimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.VIII, sy: 41, s. 1328-1341.

Boynukalın, Ertuğrul, “MAKÂSIDÜ’Ş-ŞERÎA”, *DİA*, XXVII, s. 423-427.

Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri* (nşr: M. Çevik – K. Meral), İstanbul 1966.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (v. 370/981), *Ahkâmü'l-Kur‘ân*, c.II, Dârü'l-Mushafi, Beyrut t.y.

Çalış, Halit, “İslam Hukuku Literatüründe Eşya Hukukunun Temel Kavramları ve Konu ve Kapsam Açısından ‘Milk’ Terimi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi (İHAD)*, Konya 2003, sy. 2, s.185-205.

_____, “İslam Borçlar Hukukunda Akit Serbestisi ve Genel Olarak Sınırlamaları”, *Dini Araştırmalar*, c.VII, sy: 19, Ankara 2004, s. 269-295.

Çeker, Orhan, *Fıkıh Dersleri-1*, Konya 2013.

Dalgın, Nihat, “İslam Hukukuna Göre Satım Sözleşmesi Açısından Mal Kavramı”, *OMÜİFD*, Samsun 1999, sy: XI, s. 97-128.

Demir, Abdullah, *Mecelle ve Küllî Kâideler*, Işık Akademi Yayınları, İzmir 2011.

Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul 2010.

Dönmez, İbrahim Kâfi, “İslam Hukukunda Modern İletişim Araçları İle Yapılan Akitler”, *İLAM Araştırma Dergisi*, c.I, sy: I, s. 1-58.

_____, “GARAR”, *DİA*, XIII, s. 366-371.

_____, “MASLAHAT”, *DİA*, XXVIII, s. 79-94.

Duman, Soner / **Gürman,** Osman, *Muhtasaru'l-Kudûrî* (Tercüme), Beka Yayıncılık, İstanbul 2015.

Ebû Zehrâ, Muhammed, *Usûlü'l-Fıkıh*, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Basım yeri ve tarihi yok.

El--Beyânûnî, Muhammed Ebu'l-Feth, “HÜKÜM”, *DİA*, XVIII, s. 466-468.

El-Hafif, Ali, (trc. Rahmi YARAN) , *İslam Hukukuna Göre Hukuki İşlemler ve Hükümleri*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2011.

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2013.

Es-Sâğircî, Esad Muhammed, *Delilleriyle Hanefî Fıkıhı*, İstanbul 2009. Eserin Orijinal adı: *el-Fikhu'l-Hanefiyyu ve Edilletuhû*. Bu kısmı Tercüme eden: Savaş Kocabaş).

Eş-Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed (v. 790/1388), *el-Muvâfakât*, Dâru İbn Affân, c.I. b.y., t.y.

Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Ahmed (v. 505/1111), *el-Mustasfâ* (trc. Yunus APAYDIN), c. I-II, Kayseri 1994.

Görgülü, Hasan Ali, “Nehyin Delâleti Konusunda Usûlcülerin Görüşleri”, *SDÜİFD*, Isparta 2010/2, sy: 25., s.73-104.

Görgün, Tahsin, “İNŞÂ”, *DİA*, XXII, s. 341-342.

Günay, Hacı Mehmet, “VAKIF” *DİA*, XLII(42), s. 475-479.

_____, “İslam Hukukunda Hükümsüzlük Teorisi ve Şüphe Doktrini Bağlamında Evlenme Engelleri (Hanefî Mezhebi Özelinde Bir İnceleme)”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi (İHAD)*, Konya 2004, sy: 3, s. 167-192.

Güney, Necmeddîn, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, Konya 2013.

Hacak, Hasan, “MAL”, *DİA*, XXVII, s. 461-465.

_____, “MÜLKİYET”, *DİA*, XXXI, s. 543-548.

Hâdimî, Ebû Saîd Muhammed b. Mustafa (v. 1176/1762), *Mecâmiu 'l-Hakâik ve 'l-Kavâid ve Cevâmiu 'r-Rakâik ve 'l-Fevâid mine 'l Usûl*, by., 1337.

Halebî, Burhânuddîn İbrahim b. Muhammed (v. 956/1549), *Mültekâ el-Ebhur*, c.III, İstanbul 1978.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulazîz ed-Dımaşkî (v. 1252/1836), *Reddü 'l- Muhtâr alâ 'd-Dürri 'l-Muhtâr Şerhu-Tenvîri 'l-Ebsâr*, c.VII, Dârü'l-Kütübi'l-İslamiyye, Beyrut 2003(1423).

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî (v. 711/1311), *Lisânü 'l- Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1414 (3.baskı).

Kadri Paşa, Muhammed (v. 1306/1888), *Mürşidü 'l-hayrân ilâ ma 'rifeti ahvâli 'l-insân (fî muâmelati 'ş-şer'iyye alâ mezhebi 'l-İmam Ebî Hanîfe en-Nu'mân)*, Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, by., 1891(1308).

Kahraman, Abdullah, “İslam Hukuk Düşüncesinde Taabbudî Hükümler ve Taabbudiyâtın Sahası Üzerine”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi (İHAD)*, Konya 2003, sy: 2, s. 25-57.

Kallek, Cengiz, “TELCİE”, *DİA*, XL(40), s. 397-400.

Kandemir, M. Yaşar, “HADİS”, *DİA*, XV, s. 27-64.

Karaman, Hayrettin, “AKİD”, *DİA*, II, s. 251-256.
_____, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, c.III, İstanbul 2013.

Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud el-Hanefî (v. 587/1191), *Bedaiu's-sanâi ' fi tertîbi 's-şerâi'*, c.V, VII, Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, 1974.

Kaşıkcı, Osman, “ZAMAN AŞIMI”, *DİA*, XLIV(44), s. 114-116.

Kelebek, Mustafa, *İslam Borçlar Hukuku ve Ebû Yûsuf'un Öncelikleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.

Kırkbeşoğlu, Nagehan, *Türk Özel Hukukunda Kısmî Hükümsüzlük*, Doktora Tezi, İÜSBE, İstanbul 2010.

Koç, Nevzat, “ Türk Medeni Hukukunda ve Roma Hukukunda Hükümsüzlük (Butlan)”, sy:2, s. 127-172., *DEÜHFD*, İzmir 1981,

Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü*, MÜİFV, İstanbul 2009.

Köse, Saffet *İslam Hukukuna Giriş*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2015.

Kudûrî, Ebu'l- Hüseyin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer (v. 428/1037), *el-Kitâb* (Eser *el- Muhtasar* adıyla meşhur olmuştur. Tezde de kaynak verilirken meşhur olan bu isimle verilmiştir.), Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 2005 (1426).

Kurtoğlu, Serda, *İslam Hukuku Dersleri*, İstanbul 1973, c.II.

Kutluer, İlhan, “FESAD”, *DİA*, XII, s. 421-422.

Mecell-i Ahkâmı Adliyye, Matba-i Osmâniye, İstanbul 1300.

Merğînânî, Burhânuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebû Bekir (v. 593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî (Abdülhayy el-Leknevî Hâşiyesi ile birlikte)*, c.V, İdâretü'l-Kur'ân ve Ulûmi'l-İslamiyye, Keratşî 1417.

Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd (v. 683/1284), *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, c.II, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2015.

Meydânî, Abdülgânî b. Tâlip (v. 1298/1881), *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ty., c.II.

Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmus (v. 885/1480), *Dürerü'l-Hükkâm Fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm (Şürrun Bilâli Hâşiyesiyle Birlikte)*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, by., ty., c.II.

Olguner, Fahrettin, "BÂTIL", *DİA*, V, s. 147-148.

Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, Cihan, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi", sy: 29, s. 93-124., *AÜ OTAM Dergisi*, Ankara 2012.

Öğüt, Salim, "HAREM", *DİA*, XVI, s. 127-132.

_____, "İHRAM" *DİA*, XXI, s. 539-542.

Özçelik, Ş. Barış, "Hukukî İmkânsızlık ve Sonuçları", *AÜHFD*, Ankara 2014, sy: 63 (3), s. 569-621.

Paçacı, İbrahim, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.

Polat, Murat, "İslam Hukukunda Cevaz ve Mübah Kavramları", *Erzincan Üniversitesi SBE Dergisi*, 2015, c.VII, sy: II, s. 53-72.

Sadrü's-Şerîa, Ubeydullah b. Mes'ûd (v. 747/1346), *et-Tenkîh Fî Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed (v. 490/1097), *el-Mebsût*, c.XII-XIII-XIV, İstanbul 2015.

Sinanoğlu, Mustafa, "İBADET", *DİA*, XIX, s. 233-235.

Şa'bân, Zekiyüddîn, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Metâbiu' Dâri'l-Kitâb, Beyrut 1971.

Şener, Mehmet “AV”, *DİA*, IV, s. 104-105.

Teftazânî, Sa'düddîn Mes'ud b. Ömer b. Abdullah (v. 792/1390), *Şerhu't-Telvîh ale't-Tavdîh*, Mektebetü Sabîh, Mısır, ty., c.II.

Topaloğlu, Bekir / **Çelebi**, İlyas, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İSAM, İstanbul 2010.

Topaloğlu, Bekir / **Karaman**, Hayrettin, *Arapça-Türkçe Yeni Kâmus*, İstanbul 2015.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “AHİD” İstanbul 1988, c.I, s. 535.

Ünsal, Ahmet, “İn'ikâdın (Akdin Hukukî Varlık Kazanması) Mâhiyeti”, sy: 51/2, s. 93-124., *AÜİFD*, Ankara 2010,

Üzüm, İlyas, “HÜKÜM”, *DİA*, XVIII, s. 464-466.

Yaşaroğlu, Kâmil, “MECÂMİÜ'I-HAKÂİK” *DİA*, XXVIII, s. 217.

Yavuz, Cevdet, *Borçlar Hukuku Dersleri* (Özel Borç ilişkileri), I, MÜHF, İstanbul 1986.

Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Emir Yayınevi, İstanbul 2000, c.III.

Yılmaz, Hasan Kâmil, “İ'tisâm: Allah'a Sarılmak”, *Altınoluk Dergisi*, Haziran 2006, sy: 244, s. 6-7.

Zeydân, Abdülkerim, *el-Vecîz fi Usûli'l-Fıkh*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2014.

WEB TABANLI KAYNAKLAR

<http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/23-Ekrem-KURT.pdf>
(Erişim: 28.01.2016).

<http://www.sozluk.adalet.gov.tr/hukum> (Erişim: 29.01.2016).

<http://www.altintas.av.tr/islam-hukuku-acisindan-garar-muessesesi-veturk-borclar-hukuku-degerlendirmesi> (Erişim: 31.01.2106).

<http://www.dildernegi.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html>(Erişim:25.04.2016).

http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/msengul/poster/msengul04.12.2015_21.54.56poster.pdf (**Erişim:** 01.02.2017).

http://hukuk.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2015/01/ders_notlari.pdf(**Erişim:** 08.04.2017).

<http://www.cag.edu.tr/upload/2016/11/borclar-w-6.pptx> (**Erişim:** 08.05.2017).

ÖZGEÇMİŞ

Ramazan ÇEKİÇ 1976 yılında Altıntaş/Kütahya’da doğdu. Sırasıyla Küçükaslıhanlar İlkokulunu, Dumlupınar Ortaokulunu, Kütahya Cumhuriyet Lisesini okudu. 2000 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Askerlik görevini tamamladıktan sonra Van-Gevaş Yatılı İlköğretim Bölge Okulunda öğretmen olarak meslek hayatına başladı. Halen İzmir-Çiğli İsmail Rahmi Karadavut İlköğretim Okulunda mesleğini sürdürmekte olup, evli ve iki çocuk babasıdır.

